

รายงานการวิจัย

การศึกษาวัฒนธรรมด้านอาหารละศีลอดในเดือนรอมฎอน

: กรณีศึกษาตำบลเขาตูม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

CULTURAL STUDY OF BREAKFASTING FOOD'S IN RAMADAN

: A CASE STUDY OF TAMBON KHAOTUM

AMPUR YARANG PATTANI PROVINCE

ดลวานะ ตาเยะ

จารูว์จน์ สองเมือง

อัับดุลรอฮูมาน จะปะกียา

อิสมาอีล อัลอาดามีย์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ 2550

รายงานการวิจัย
การศึกษาวัฒนธรรมด้านอาหารละศีลอดในเดือนรอมฎอน
: กรณีศึกษาตำบลเขาต้อม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

CULTURAL STUDY OF BREAKFASTING FOOD'S IN RAMADAN
: A CASE STUDY OF TAMBON KHAOTUM
AMPUR YARANG PATTANI PROVINCE

ดลวานะ ตายะ
จารูว์จัน สองเมือง
อับดุลรอฮฺมาน จะปะกียา
อิสมาอีล อัลอาดามี

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ 2550

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาชนิดองค์ประกอบ กระบวนการในการประกอบอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน 2) เพื่อศึกษาวัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมเกี่ยวกับอาหารเพื่อการละศีลอดในเดือนรอมฎอน และ 3) เพื่อสร้างกระบวนการของชุมชนในการหาแนวทางอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่การประกอบอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน

ผลจากการวิจัยพบว่า อาหารละศีลอดถือเป็นอาหารมื้อพิเศษของครอบครัว การประกอบอาหารละศีลอดของชุมชนในอดีตเน้นการใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก บทบาทการประกอบอาหารเป็นของสตรีในครอบครัว การเรียนรู้วิธีการประกอบอาหารจึงเป็นการถ่ายทอดจากแม่สู่ลูก หรือการเรียนรู้โดยการสังเกต การสอบถามระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้าน สำหรับผู้ชายไม่มีบทบาทใดๆ ในการประกอบอาหารในครัวเรือน ยกเว้นการประกอบอาหารที่โรงครัวของมัสยิดสำหรับการละศีลอดร่วมกันในเดือนรอมฎอน สำหรับขั้นตอนการละศีลอดเริ่มจากการคั้นน้ำและรับประทานของหวาน จากนั้นละหมาดมักริบและรับประทานอาหารคาวเป็นอาหารสุดท้าย ปัจจุบันพบว่า มีอาหารหลายรายการที่หายไปจากชุมชน และพบว่าแนวทางการละศีลอดของชุมชนสอดคล้องกับแบบฉบับของศาสนทูต (ซ.ล) และมีกิจกรรมอีกหลายอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชนเนื่องจากหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม

กระบวนการอนุรักษ์ที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) การกระตุ้นและสร้างบทบาทต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ 2) การสร้างบทบาทของกลุ่มเยาวชน โสร่งเพื่อการอนุรักษ์ 3) กระบวนการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน และ 4) การสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน จากการดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอนที่กำหนดขึ้นพบว่า ชุมชนเกิดความตื่นตัวในการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการจดบันทึก การฝึกปฏิบัติ การเผยแพร่ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของคนในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ นอกจากนี้ยังเกิดแนวคิดในการอนุรักษ์ในศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอื่นๆ ต่อไป

คำสำคัญ : อาหารละศีลอด การอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดชายแดนภาคใต้

ABSTRACT

This research is a performance research for participating. The aims of this research are: 1) To study types, elements as well as procedure for cooking Ramadan's meals for breaking fast 2) To study culture, belief, and value about Ramadan's meals for breaking fast, and 3) To create community's procedure in finding conservative way, promoting, and publicizing for cooking Ramadan's meals for breaking fast.

The findings reveal that break fasting meal is considered as the special meal of each family. In the past, food materials within the community are applied as the main materials for cooking meals for breaking fast. In addition, the role of cooking meals for breaking fast is women's responsibility in each family. Consequently, learning the way of cooking meals is conveyed from mother to their children or learning by observation, asking between relatives, and neighbors whereas it is not considered as men's responsibility in each family, except cooking meals in mosques' kitchen. Moreover, the breaking fast in group or within family in Ramadan including three steps: firstly, drinking water and eating dessert; secondly, praying Al-Maghreb; finally, having meat dish or dinner is the last step. Nowadays, it is found that various food items are lost from the community. It is also found that the way of breaking fast in the community conform to the way of prophet Mohammad (saas) as well as there are a lot of activities in the community according to the Islamic doctrine.

Conservative procedure which is employed in this research including 4 steps: 1) Motivating and creating indigenous knowledge's role for the conservation 2) Creating Sarong youths' role in order to understand the conservation 3) Creating conservative procedure via youths' activities, and 4) Creating community's pride together. As a result of the above four steps, it is found that local people are active in Arts and Culture conservation and indigenous knowledge. Therefore, they take notes, practice, publicize, and exchange ideas in the community for the conservation. Finally, the idea of Arts and Culture conservation, and indigenous knowledge are further found in other areas.

Key words: break fasting meal, conservation, Arts and Culture, indigenous knowledge, Southern Border provinces

กิตติกรรมประกาศ

มวลดการสรรเสริญเป็นเอกสิทธิ์แห่งเอกองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูวตาอาลา)

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ด้วยความร่วมมือและการสนับสนุนจากหลายฝ่าย ทางที่ม
วิจัยขอขอบพระคุณ คือ

- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ที่สนับสนุน
งบประมาณในการวิจัย

- ผู้บริหารมหาวิทยาลัยอิสลามยะลา ที่ให้โอกาส กำลังใจและอนุญาตให้ใช้
ทรัพยากรต่างๆ ของมหาวิทยาลัยในการวิจัย

- ศาสตราจารย์ชวัน เพชรแก้ว และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ข้อคิดเห็นใน
ระหว่างการพัฒนาโครงการ

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิจิตร ศรีสุวิธานนท์ ที่ปรึกษาโครงการวิจัย

- กำนัน อีหมาม แกนนำชุมชน กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเยาวชนในตำบลเขาตุม และผู้มี
ส่วนร่วมในการวิจัยนี้อีกหลายท่านที่มีได้เอนาไว้ที่นี้ ที่ร่วมระดมความคิดและกำลังในการขับเคลื่อน
กิจกรรมการวิจัย ตลอดจนการให้กำลังใจที่ดีเยี่ยมแก่ทีมวิจัย

ขออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูวตาอาลา) ทรงตอบแทนทุกท่านด้วยความดี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(2)
Abstract	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(4)
สารบัญ	(5)
รายการภาพ	(7)
บทที่	
1 บทนำ	1
ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
กรอบวิจัย	7
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น	9
การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน	24
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหารในจังหวัดชายแดนภาคใต้	33
3 ระเบียบวิธีการวิจัย	37
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	37
ขอบข่ายการวิจัย	38
เครื่องมือการวิจัย	39
การดำเนินการวิจัย	40
การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล	44
4 ผลการวิจัย	46
5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	75
สรุปผลการวิจัย	76
อภิปรายผล	83

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ข้อเสนอแนะ	88
บรรณานุกรม	90
ภาคผนวก	94

รายการภาพ

ภาพ	หน้า
กรอบการวิจัย	8

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

อิสลามเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอนครอบคลุมในทุกมิติของการดำเนินชีวิต ผู้ศรัทธาในศาสนาจะมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพในระหว่างผู้ศรัทธา และถึงแม้ว่าอิสลามเน้นย้ำถึงความเป็นเอกภาพของผู้ศรัทธาแต่ก็มีได้ละทิ้งหรือห้ามมิให้เกิดความแตกต่างในระหว่างคน กลุ่มคน หรือเชื้อชาติ ยิ่งไปกว่านั้นศาสนาอิสลามกลับให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมและความเสมอภาคในความแตกต่างดังกล่าวอีกด้วย ดังที่ปรากฏในอัลกุรอาน บทอันนิสาห์ที่ว่า

(# q à) @ ? \$ # â " \$ " Z 9 \$ # \$ p k š % r ' - » t f
< § ø ÿ - R ` ï i B / ä 3 s) n = s { " ï % © ! \$ # ä N ä 3 - / u ' ; o y % ï n ° u r

“โอ้มนุษยชาติทั้งหลาย จงยำเกรงพระเจ้าของพวกเจ้า ที่ได้บังเกิดพวกเจ้ามาจากชีวิตหนึ่ง (นบีอาดัม)” (อัลกุรอาน, 4 : 1)

จากโองการข้างต้นแสดงให้เห็นหลักความเท่าเทียมกันของมนุษยชาติทั้งหมดในอิสลาม ซึ่งความเท่าเทียมนั้นเกิดขึ้นอันเนื่องจากการมีที่มาจากที่เดียวกัน แต่ถึงแม้ว่าจะมีที่มาของการเริ่มต้นเดียวกัน มวลมนุษยชาติก็เกิดความหลากหลายขึ้น แต่ความหลากหลาย ความแตกต่างและนั่นก็มิได้เป็นสาเหตุของการได้รับสิทธิและโอกาสที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ความแตกต่างดังกล่าวกลับเป็นปัจจัยสำคัญในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกัน ดังที่ปรากฏในในโองการอัลกุรอานซึ่งมีความหมายว่า

\$ - R í) â " \$ " Z 9 \$ # \$ p k š % r ' - » t f
9 □ x . s OE ` ï i B / ä 3 » o Y ø) n = y z
ö N ä 3 » o Y ù = y è y _ u r 4 Ó s \ R é & u r
Y @ í - ! \$ t 7 s % u r \$ \ / q ä è ä ©
" b í) 4 (# p q è ù u ' \$ y è t G Ë 9
« ! \$ # y % Y ï ä ö / ä 3 t B t □ ò 2 r &
î L ï í = t ä © ! \$ # " b í) 4 ö N ä 3 9 s) ø ? r &
x Ž □ í 7 y z

“โอ้มนุษยชาติทั้งหลาย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศชายและเพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่าและตระกูล เพื่อจะได้รู้จักกัน แท้จริงผู้ที่มีเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณ ที่อัลลอฮ์นั้น คือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน” (อัลกุรอาน, 49 : 13)

โครงการข้างต้นนี้บ่งชี้ถึงความเท่าเทียมกันของมนุษย์ตามหลักการของศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ความแตกต่างของเพศ เผ่า ตระกูล จะต้องไม่ถูกนำมาเป็นเงื่อนไขของการมีสิทธิและหน้าที่ที่แตกต่างกัน ด้วยหลักการคำสอนดังกล่าวนี้ นอกจากอิสลามจะให้สิทธิที่เท่าเทียมกันในความแตกต่างทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมแล้ว คำสอนของอิสลามยังส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มชน ทั้งนี้ด้วยมุมมองที่ว่าความแตกต่างดังกล่าวนี้ไม่ได้ถูกกำเนิดขึ้นเพื่อสร้างความแตกแยก แต่เป็นความแตกต่างที่นำไปสู่การเรียนรู้และรู้จักกัน

ในขณะที่เดียวกัน อิสลามได้ให้สถานภาพของมนุษย์ไว้ในฐานะอันมีเกียรติที่สูงส่งจากสิ่งถูกสร้างอื่นๆ ที่มีในโลกนี้ โดยไม่ได้คำนึงถึงความแตกต่างทั้งจากเชื้อชาติ สีผิว ภาษา หรือภูมิภาค ดังที่ปรากฏในอัลกุรอานมีความหมายว่า

أولئكَ اَن ت / \$ oYøB\$□x . ô%as) s9 ur *
 ' Í û öNRß g » oYù= u Hk qur t Py Š# u ä
 Ì □ó st 7 ø9 \$ # ur Í h Žy 9 ø9 \$ #
 š AEi i B NRß g » oYø%y —u ' ur
 ó Oß g » u Zù= ŽÒ sùu r Ĩ M » t 7 Í h Š©Ü9 \$ #
 \$ oYø) n=y z ô` £ J Ĩ i B 9 Ž □ Ĩ VŸ 4 ' n ? t ä
 Wk Š Å Ò ø ÿ s ?

“ແ່ນແທ້ ກໍາໄດ້ໃຫ້ເກີດຕິແກ່ລູກຫລານຂອງອາດັມແລະກໍາໄດ້ພິທັກຍ໌ປັກປ້ອງພວກເຂົາ ທັງຫລາຍທັງທາງບກແລະທາງທະເລ ແລະໄດ້ໃຫ້ປັຈຈັຍຍັງຊີພິທີ່ດີທັງຫລາຍແກ່ພວກເຂົາ ແລະກໍາໄດ້ໃຫ້ພວກເຂົາດີເດັ່ນອ່າຍມີເກີດຕິເນື້ອກວ່າຜູ້ທີ່ກໍາໄດ້ໃຫ້ບັງເກີດເປັນສ່ວນ ໃຫລ່ຍ” (ອັລກູຣອານ, 17: 70)

ทั้งนี้หลักคำสอนของศาสนาอิสลามมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและยกระดับความเป็นมนุษย์ ดังที่อัลลอฮ์ (ซ.บ) ทรงตรัสไว้ในอัลกุรอานแจ้งถึงบทบาทของศาสนทูตว่ามีบทบาทสำคัญคือการสร้างเมตตาให้เกิดแก่โลก ทั้งนี้ความเมตตาจะเป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างความเจริญให้แก่มนุษยชาติ ดังปรากฏไว้ในอัลกุรอานที่ว่า

žm̂) y 7 » oYù= y TMö ' r & ! \$ t Bur
 # ZŽ □ Ĩ ± o 0 Ä " \$ " Y= Ĩ j 9 Zp © ù! \$ Ÿ2
 u Ž sY ò 2r & £ ` Å 3 » s9 ur # \ □ f É < t Rur
 š c qß J n= ô è t f ŸwÄ " \$ " Z 9 \$ #

“และเรามีได้ส่งเข้ามาเพื่ออื่นใด เว้นแต่เป็นผู้แข็งขำดีและเป็นผู้
 ตักเตือนแก่มนุษย์ทั้งหลาย แต่ว่าส่วนมากของมนุษย์ไม่รู้” (อัลกุรอาน, 34: 28)

และอีกโองการหนึ่งหมายความว่า

Z p t H ö q y ‘ ž M) š □ » o Y ù = y T M ö ‘ r & ! \$ t B u r
 š ü ĩ J n = » y è ù = ĩ j 9

“และเรามีได้ส่งเข้ามาเพื่ออื่นใด นอกจากเป็นความเมตตาแก่สากลโลก”

(อัลกุรอาน, 21 : 107)

ทั้งนี้ อิสมาอีลลุดฟี จะปะเกีย (2004 : 43-44) ได้ให้คำอธิบายถึงการใช้คำว่า เป็นความเมตตา
 แก่สากลโลกใน โองการข้างต้นว่า แสดงให้เห็นว่า ความเมตตาดังกล่าวไม่ใช่เฉพาะมุสลิมเท่านั้น แต่
 เป็นความเมตตาแก่มนุษยชาติทั้งมวลและจะยังยืนตราบนานวันสิ้น โลก ความเมตตาคือแก่นแห่งความ
 รัก และมันก็ครอบคลุมทั้งสากลโลก ท่านศาสนทูต (ขอความสันติจงมีแก่ท่าน) ได้กล่าวไว้ว่า “จง
 เมตตาต่อผู้ที่อยู่บนหน้าแผ่นดิน แล้วพระองค์ผู้อยู่บนชั้นฟ้าจะเมตตาเจ้า” และอีกวัจนะหนึ่งว่า
 “อัลลอฮ์จะไม่ทรงเมตตาผู้ใดที่ไม่มีความเมตตาแก่มวลมนุษย์”

อิสลามได้ยอมรับการมีอยู่ของประชาคมอื่น ทุกประชาคมในโลกนี้ย่อมมีสิทธิใช้ชีวิตและ
 ดำรงคงอยู่บนโลกนี้ พร้อมกับความเชื่อของตนได้อย่างอิสระเสรี อิสลามถือว่าความหลากหลายของ
 ประชาคม ถือเป็นกฎสามัญทั่วไปของสิ่งมีชีวิต ความแตกต่างในสังขรณ์ดังกล่าว ถือเป็นแนวทางสู่
 การแข่งขัน และการเสริมสร้างอารยธรรมอันสูงส่ง (ลูกมานุลหะกีม , มปป. (ก))

จากหลักคำสอนของศาสนาอิสลามที่ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังส่งเสริม
 ให้วัฒนธรรมใดๆ ของกลุ่มชนที่ไม่ขัดกับคำสอนของอิสลามนั้นสามารถดำรงอยู่ได้ต่อไป ซึ่งจะ
 พบว่า ในหลายข้อปฏิบัติตามหลักการอิสลามได้ถูกนำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มชนได้
 อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหลากหลายทางด้านอาหาร ซึ่งสุธี เทพสุริวงส์ (2547) ได้ระบุไว้
 ว่า วัฒนธรรมการกินอาหารแต่ละพื้นที่เกิดจากอิทธิพลของภูมิประเทศ ภูมิอากาศและภูมิปัญหาที่สืบทอด
 กันมาทำให้อาหารแต่ละท้องถิ่นมีจุดเด่นที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะเรื่องของรสชาติและ
 ส่วนประกอบหรือเครื่องปรุง ซึ่งจะมีสูตรเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นตามความแตกต่างในเรื่องสูตร
 เฉพาะหรือส่วนประกอบ จึงมีผลทำให้รสชาติอาหารแตกต่างกัน อาจกล่าวได้ว่าอาหารเป็น
 เครื่องหมายบ่งบอกถึงศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้ อาหารพื้นบ้านของชาวไทยมุสลิมในจังหวัด
 บัตตานีก็เช่นกันส่วนใหญ่อาหารพื้นบ้านของชาวไทยมุสลิมเป็นอาหารที่เน้นเครื่องเทศมาก แต่ก็
 ได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม อาหารพื้นบ้านเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น
 ส่วนประกอบของอาหารส่วนใหญ่มักประกอบไปด้วยทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นโดยอาศัยภูมิปัญญา
 ของผู้คนในท้องถิ่นนั่นเอง จึงทำให้อาหารพื้นบ้านเป็นอาหารที่มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อร่างกาย แต่

ก่อนที่อาหารพื้นบ้านจะถูกกลืนหายไป ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมการบริโภคอาหารแบบโลกตะวันตกที่มีการแพร่กระจายเข้ามาอย่างรวดเร็วกับระบบการสื่อสารที่ทันสมัยมากขึ้น จึงอยากให้ลูกหลานได้หันมามองและให้ความสำคัญกับอาหารพื้นบ้านไทยมุสลิมให้มากขึ้น และจงมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมอาหารของตนเองเพื่อที่จะดำรงรักษาไว้สืบต่อไป

วัฒนา ประทุมสินธุ์และคณะ (2529) ได้ทำการศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการกินของประชาชนภาคใต้ของประเทศไทย พบว่า ผลการวิจัยพบว่าชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ดอนและที่ริมทะเลมีพฤติกรรมการกินส่วนใหญ่แตกต่างกันแต่มีส่วนคล้ายคลึงกันบ้าง คือ การกินอาหารพร้อมกันทั้งครอบครัว การกินอาหารไม่ครบ 5 หมู่ โดยเฉพาะการกินผักและผลไม้ไม่พอ ส่วนที่แตกต่างกัน คือ ชาวไทยพุทธกินผักมากกว่าชาวไทยมุสลิม

จะเห็นได้ว่า ความหลากหลายทางด้านการประกอบอาหารของแต่ละพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของชุมชนและยังเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งวัฒนธรรมดังกล่าวได้ถูกนำมาผสมผสานเข้ากับหลักการปฏิบัติศาสนกิจของศาสนาอิสลามประการหนึ่งคือ การถือศีลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน* ซึ่งเป็นหนึ่งในศาสนกิจภาคบังคับของผู้นับถือศาสนาอิสลาม(มุสลิม) จะต้องปฏิบัติเป็นประจำ โดยในแต่ละปีจะมีการถือศีลอดในเฉพาะช่วงกลางวันตลอดหนึ่งเดือน การถือศีลอดในเดือนรอมฎอนเป็นหลักปฏิบัติที่ถูกกำหนดเป็นภาคบังคับสำหรับมุสลิมทุกคน ด้วยเหตุนี้เมื่อถึงกำหนดเวลาที่ระบุไว้มุสลิมทั่วโลกจะพร้อมใจกันถือศีลอดในตอนกลางวัน โดยเริ่มตั้งแต่แสงอรุณขึ้นจนกระทั่งอาทิตย์ลับขอบฟ้า และจากการปฏิบัติในการถือศีลอดของมุสลิมในตลอดเดือนรอมฎอน ทำให้เป็นประเพณีปฏิบัติที่หลากหลายในแต่ละชุมชนและมีการสืบทอดแนวทางดังกล่าวมาในหลายยุคหลายสมัย

จากข้อปฏิบัติในการถือศีลอดที่กำหนดให้ผู้ถือศีลอดจะต้องทำการละศีลอดเมื่ออาทิตย์ตกดินทำให้เกิดประเพณีปฏิบัติหลายๆ ประการขึ้นในแต่ละชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากการละศีลอดตามหลักการศาสนบัญญัติได้ถูกนำมาผนวกเข้ากับวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น เช่น มุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งเดิมที่วัฒนธรรมประเพณีส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และพุทธมาก่อน และเมื่อศาสนาอิสลามได้เข้ามาในชุมชน จึงมีการผนวกเอาความหลากหลายนี้เข้าด้วยกัน

การประกอบอาหารในเดือนรอมฎอนของชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งจะมีความแตกต่างจากการประกอบการอาหารในเดือนอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องจากการผสมผสานระหว่างหลักความเชื่อในศาสนากับวิถีการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนไว้ร่วมกัน อาหารหลายประเภทได้ถูกคิดค้นขึ้นสำหรับรับประทานเฉพาะในเดือนแห่งการถือศีลอดนี้ รูปแบบการแจกจ่ายอาหารระหว่างเพื่อนบ้านนำมาซึ่งความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน และร่วมกันรับประทานอาหารและการจัด

* เดือนรอมฎอนเป็นเดือนที่ 9 ของปฏิทินอาหรับ

เลี้ยงอาหารที่มีสยิดสร้างมิติของความเข้มแข็งของชุมชน แต่เนื่องจากสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป การเร่งรีบในการประกอบอาหารทำให้วัฒนธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาหารในเดือนรอมฎอน รูปแบบของการแจกจ่ายอาหารหรือแม้กระทั่งกิจกรรมการร่วมรับประทานอาหารของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ความเชื่อใหม่ๆ บางอย่างได้เข้ามาแทนที่ ซึ่งบางความเชื่อมีผลกระทบต่อหลักศรัทธาซึ่งถูกกำหนดขึ้นโดยศาสนา นอกจากนี้รูปแบบใหม่ที่เข้ามาแทนที่ประเพณีและวัฒนธรรมเดิมของชุมชนยังนำมาซึ่งลักษณะปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนมีผลกระทบที่น่าเป็นกังวลอย่างยิ่งสำหรับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตอันเกี่ยวเนื่องจากหลักคำสอนทางศาสนาของชุมชน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ ทั้งนี้ชุมชนมุสลิมในตำบลเขาตวมเป็นชุมชนหนึ่งที่มีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสูง เนื่องจากเป็นชุมชนที่ปัจจุบันมีความใกล้ชิดกับชุมชนเมืองมากขึ้น อันเนื่องมาจากความเจริญทางด้านคมนาคม แผนการพัฒนาจัดตั้งเป็นอำเภอใหม่ของจังหวัดปัตตานี ตลอดจนการก่อตั้งมหาวิทยาลัยอิสลามยะลาในชุมชนทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วขึ้น การรวบรวมภูมิปัญญา องค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนการแสวงหาแนวทางในการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรีบเร่งดำเนินการ

ทั้งนี้ชุมชนตำบลเขาตวมในอดีตเป็นชุมชนที่ก่อกำเนิดขึ้นจากความหลากหลายของกลุ่มชนที่อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้และหลอมรวมความหลากหลายทางวัฒนธรรมจนก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมของชุมชน และมีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน แต่ปัจจุบันด้วยความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ เพื่อเป็นการศึกษาและอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน ไม่ให้เลือนหายไปกับกาลเวลา ตลอดจนการเสริมสร้างมิติความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนตำบลเขาตวม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

โดยคำถามหลักของการวิจัยครั้งนี้ คือ จะสามารถอนุรักษ์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาหารเพื่อการละศีลอดในเดือนรอมฎอนของชุมชน โดยกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนได้อย่างไร?

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาชนิด องค์ประกอบ กระบวนการในการประกอบอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน
2. เพื่อศึกษาวัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมเกี่ยวกับอาหารเพื่อการละศีลอดในเดือนรอมฎอน

3. เพื่อสร้างกระบวนการของชุมชนในการหาแนวทางอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่การประกอบอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เกิดการศึกษาและอนุรักษ์ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอนของชุมชนตำบลเขาตูม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี
2. ทำให้เกิดการกระตุ้นให้เยาวชนรุ่นหลังของชุมชนเห็นความสำคัญของการประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอนของชุมชน
3. เป็นการกระตุ้นให้เยาวชนเห็นคุณค่าและร่วมกันอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน
4. เป็นแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาหารในเดือนรอมฎอนในชุมชนอื่นๆ ต่อไป

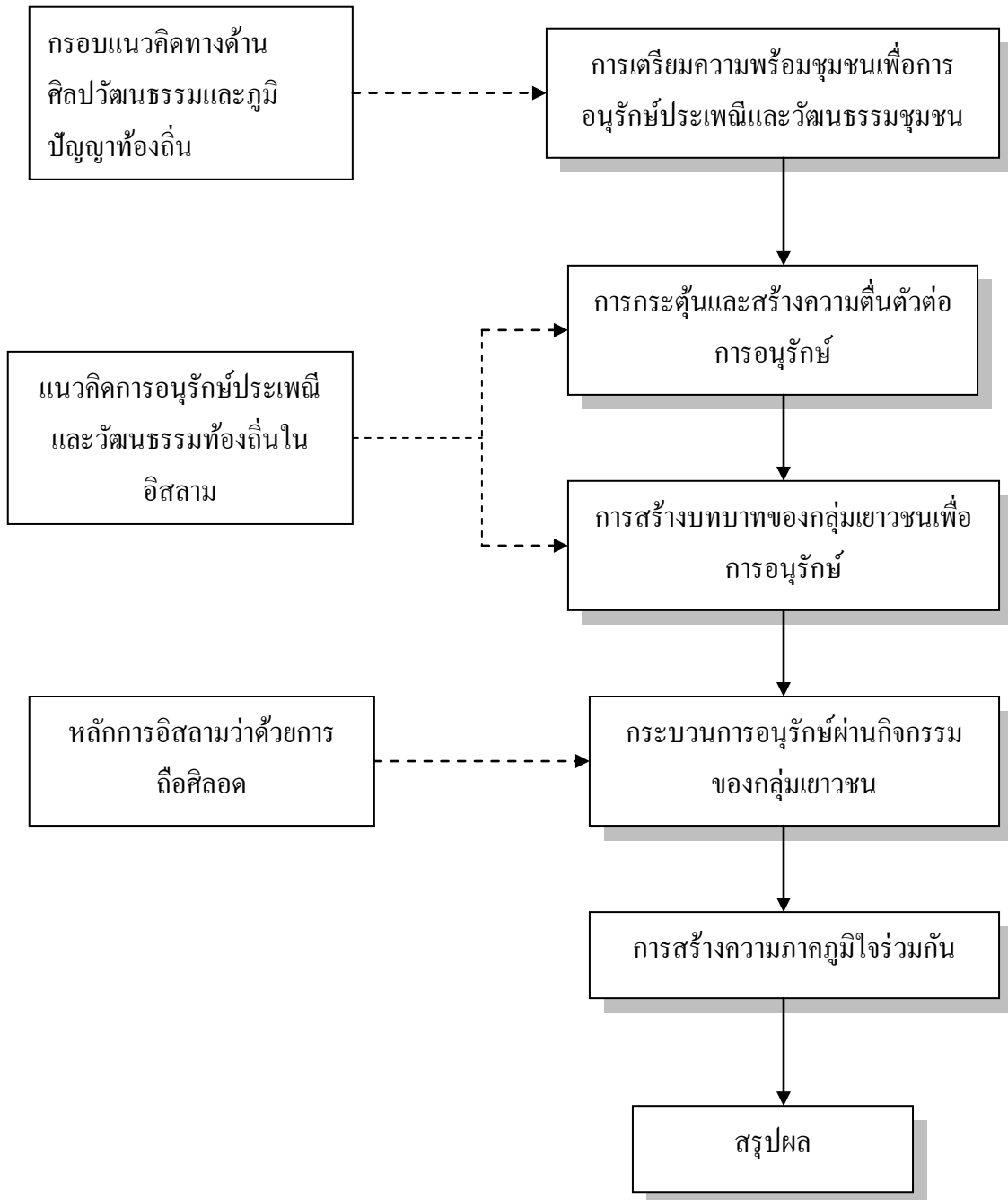
นิยามศัพท์เฉพาะ

- 1) การถือศีลอด หมายถึง การอดอาหาร การละเว้นการร่วมประเวณี ตลอดจนการปฏิบัติในสิ่งที่ไม่เหมาะสมและเป็นเหตุให้เสียการถือศีลอด ตั้งแต่อาทิตย์ขึ้นจนถึงอาทิตย์ตกดิน โดยการถือศีลอดในการวิจัยนี้หมายถึงการถือศีลอดที่เป็นภาคบังคับสำหรับมุสลิม ซึ่งจะต้องปฏิบัติตลอดเดือนรอมฎอน อันเป็นเดือนที่ 9 ตามปฏิทินอาหรับซึ่งนับตามระบบจันทรคติ
- 2) อาหารละศีลอด หมายถึง อาหารที่ถูกประกอบขึ้นเพื่อใช้ในการละศีลอดภาคบังคับซึ่งปฏิบัติตลอดเดือนรอมฎอน โดยจะรับประทานในช่วงอาทิตย์ตกดินเป็นต้นไป ทั้งนี้หมายรวมทั้งอาหารคาวและอาหารหวาน
- 3) การประกอบอาหาร หมายถึง การประกอบอาหารคาวและอาหารหวานตามแนวปฏิบัติของคนในชุมชนตำบลเขาตูม อ.ยะรัง จ.ปัตตานี
- 4) ชุมชน หมายถึง ชุมชนบ้านโสร่ง ม.3 ตำบลเขาตูม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี
- 5) กลุ่มแกนนำและผู้อาวุโส หมายถึง กลุ่มบุคคลที่เป็นแกนนำชุมชนทั้งโดยกฎหมายและโดยธรรมชาติ เช่น กำนัน นายกองค้การบริหารองค์การส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน อิหม่าม เป็นต้น และรวมถึงผู้สูงอายุและปราชญ์ของชุมชนตำบลเขาตูม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี
- 6) กลุ่มแม่บ้าน หมายถึง กลุ่มสุภาพสตรีที่มีความรู้ในการประกอบอาหารละศีลอดในชุมชนตำบลเขาตูม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี
- 5) กลุ่มเยาวชน หมายถึง กลุ่มของเยาวชนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตตำบลเขาตูม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ที่ได้รวบรวมตัวกันเพื่อการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนเขาตูม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

กรอบวิจัย

การวิจัยนี้มีเป้าหมายมุ่งเน้นการศึกษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นเกี่ยวกับการประกอบอาหารละลือตลอดจนความเปลี่ยนแปลงและสภาพปัจจุบันของการประกอบอาหาร นอกจากนี้ยังมุ่งแสวงหาแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาหารละลือของชุมชนที่มีความยั่งยืน ทั้งนี้การดำเนินการในทุกขั้นตอนจะมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจากชุมชน

กระบวนการวิจัยเริ่มจากการเตรียมความพร้อมการวิจัยและชุมชน เพื่อการเริ่มการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากชุมชน จากนั้นจึงเริ่มกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพของวัฒนธรรมที่ทำการศึกษา กระตุ้นและสร้างความตื่นตัวแก่ชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทั้งนี้โดยการนำเสนอหลักศาสนาอิสลามที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน จากนั้นสร้างบทบาทของคนและกลุ่มคนในชุมชนเพื่อการขับเคลื่อนกลไกและกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ขั้นตอนต่อมาจึงเป็นการดำเนินกระบวนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่ได้ออกแบบขึ้นร่วมกันของแต่ละกลุ่มของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง และขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการอนุรักษ์คือการสร้างความภาคภูมิใจร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการของการประกาศความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การถ่ายทอดและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการขยายความร่วมมือในการอนุรักษ์ โดยสามารถสรุปกรอบการวิจัยได้ดังรูปที่ 1

รูปที่ 1 กรอบการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในสามประเด็นหลักคือ 1) การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน และ 3) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหารในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ได้แบ่งออกเป็นประเด็นย่อยได้แก่ 1) ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) แนวคิดของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในอิสลาม และ 3) แนวทางการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา นอกจากนี้นักวิชาการได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมหรือศิลปวัฒนธรรมไว้มากมาย เช่น

A. Aziz Deraman (1975) ได้ให้ความหมายวัฒนธรรมไว้ว่า คือ สิ่งที่เราคิดขึ้นมา แล้วปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ครอบคลุมในทุกด้านของการดำเนินชีวิต เช่น ในด้านความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ กฎหมาย คุณธรรม จริยธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ได้รับการสืบทอดจากสังคมของเรา

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2534) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า คือ วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ข้อปฏิบัติ ศิลปะและหัตถกรรม และเป็นอะไรอีกหลายอย่างที่บ่งบอกถึงชีวิต สังคม ทั้งในส่วนที่เป็นมรดกตกทอดมาช้านานและในส่วนที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

พวงผกา ประเสริฐศิลป์ (2541) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากความรู้ ประสบการณ์ของกลุ่มสังคม และต่างยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ยึดมั่นในคุณธรรมและศีลธรรม เพื่อแสดงออกถึงความเจริญงอกงามในทุกๆ ด้าน นำไปสู่ความสามัคคี รักใคร่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีการจัดระเบียบเกณฑ์เดียวกัน สังคมอยู่กันอย่างสงบสุข

สามารถ จันทรสุริย์และประทีป อินแสง (มปป.) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความคิด ความรู้สึกในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันเข้าใจ ซาบซึ่งยอมรับและปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งเป็นผลจากสมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในสังคมนั้น ๆ

ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมจะมีลักษณะพื้นฐานร่วม ดังนี้คือ

- วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วมของมนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ
- วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและสามารถเรียนรู้จากกันและกันได้ สืบทอดได้

โดยผ่านกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมทั้งในด้านวิถีคิดและวิถีปฏิบัติจากมนุษย์รุ่นหนึ่ง ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งสืบทอดทางสายโลหิต หรือ ทางชีวภาพพันธุกรรม

- วัฒนธรรมยังมีพื้นฐานมาจากการสื่อผ่านระบบสัญลักษณ์ เช่น ภาษา พิธีกรรม งานศิลปะ

- วัฒนธรรมเป็นผลรวมขององค์ความรู้และภูมิปัญญา
- วัฒนธรรม คือกระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่างๆรอบตัว

ต่าง ๆ รอบตัว

- วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีพลวัตร เคลื่อนไหว ปรับตัว และเปลี่ยนแปลงอยู่

ตลอดเวลา

สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายไว้ว่า “พื้นความรู้ความสามารถ” นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการให้ความหมายไว้เช่น

สามารถ จันทรสุริย์และประทีป อินแสง (มปป.:12) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยไว้ว่า หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะ เทคนิคและวิถีคิดอย่างเป็นระบบ อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนาและเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

วาสนา เพิ่มพูล (มปป.) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือการเกษตร ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดต่อๆมา ซึ่งถือว่าการเรียนรู้ตามอชชาศัย

อัมพร แก้วหนู (2540 : 44) ได้ให้คำจำกัดความของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า คือ ความรู้ทางด้านต่างๆ ที่ชุมชนหรือชาวบ้านสั่งสมมาเพื่อใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงชีพ การบันเทิงเริงรมย์ หรือเพื่อประโยชน์ด้านอื่นๆ ในการดำรงชีวิต ทั้งชีวิตของชุมชนและของปัจเจกชน ซึ่งความหมายนี้

ครอบคลุม กว้างขวางมาก ตั้งแต่ภูมิปัญญาด้านการเกษตร ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน การรักษาโรค การสร้างอาคารบ้านเรือน การอบรมเลี้ยงดูเด็ก หรือการจัดการศึกษาให้กับสมาชิกในสังคม หัตถกรรม หรือการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ตลอดจนไปถึงการปกครอง การจัดการความขัดแย้งในชุมชน ในสังคม ฯลฯ กล่าวได้โดยรวมว่า คือ สรรพวิชาความรู้ทั้งหมดที่ชุมชนใช้แก้ปัญหาหรือจรโลงชีวิตของเขา และเน้นลงไปด้วยว่า เป็นความรู้ที่มีการสั่งสม มีรากฐานการพัฒนา การประยุกต์ใช้มา ยาวนาน โดยผู้คนในชุมชนนั่นเอง แต่ทั้งนี้ก็ได้ปฏิเสธความรู้ที่ชุมชนรับมาจากภายนอก แต่ความรู้ที่รับเข้านั้นต้องเป็นความรู้ที่ผ่านการพิสูจน์มาแล้วว่าเข้ากันได้กับวิถีด้านต่างๆ ของชุมชน ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใหม่ขึ้นมา

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (อ้างถึงใน ฉันทัท ทองช่วย, 2543:28) ได้ให้ความหมายถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

- ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง วิธีการจัดการ วิธีชี้นำและการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในกลุ่มชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ จากประสบการณ์ และจากความเอิบยบคมในการหยั่งเห็นความเป็นมา ความเป็นอยู่และความเป็นไปของสรรพสิ่ง

- ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมมีขึ้นเพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องประสานและเหมาะสมกับบริบทต่างๆ ของสังคมหรือของชุมชนของตน ทั้งด้านระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรวัฒนธรรม

- ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ใช่ทรัพย์สินเงินทอง แต่เป็นทุนปัจจัยทางสังคม มีประโยชน์ต่อกลุ่มชนมากกว่าต่อคนใดคนหนึ่ง และสามารถขยายผลอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านช่วยให้เราสามารถหุงหาอาหาร สามารถทอผ้าตัดเย็บเครื่องนุ่งห่ม สามารถสร้างที่อยู่อาศัย และสามารถทำรักษาโรคได้สารพัดชนิด ด้วยได้อาศัยภูมิปัญญาของบรรพชน เราทุกคนจึงได้รู้จักคิด ฟัง พูด อ่านและเขียนด้วยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้าน เราจึงสามารถอยู่ร่วมกันได้เป็นสังคม ได้ศึกษาเรียนรู้สรรพวิทยาการ จนสามารถร่างรัฐธรรมนูญออกมาเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ

ทัศน ทัศนียานนท์ (2547: 6) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความหมายใกล้เคียงกันมาก ไม่ว่าจะเลือกใช้คำใดล้วนมีความหมายตรงกัน ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถทางวิชาการที่ชาวบ้านสั่งสม ปรับประยุกต์และสืบทอดกันมาและพัฒนาตามกาลสมัย ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือกแล้วถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมสืบทอดต่อมา

สมาน สรรพศรี (2548:27) ได้กล่าวถึงบทบาทของศิลปวัฒนธรรมไว้ว่า การเกิดวัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนกับสังคม มนุษย์คือผู้สร้างวัฒนธรรม ศิลปวัฒนธรรมเป็นสื่อเพื่อสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูง ใจงาม มีรสนิมย สำนึกดี สร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น ก้าวหน้าร่มเย็นเป็นสุข รู้เท่าทัน

เรไร ไพรวรรณ (2548: 14) ได้กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของภูมิปัญญาไว้ว่า สามารถสรุปความสำคัญได้ดังนี้

1. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติ กล่าวคือ คนเรียนรู้ธรรมชาติ เพื่อจะแสวงหาแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เพื่อจะผลิตอาหารด้วยการเพาะปลูกหรือการเลี้ยงสัตว์ คนปลูกพืช สัตว์กินพืช มูลสัตว์เป็นปุ๋ย ปุ๋ยใช้บำรุงพืช เป็นวงจรชีวิตที่เกื้อกูลกัน

2. ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่รวมกัน ในสังคม คือ การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องออกกฎระเบียบเพื่อให้เป็นแบบแผนและบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน ภูมิปัญญาที่ใช้เพื่อสร้างอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นเรื่องของความเชื่อ โดยแสดงออกในรูปของพิธีกรรมและถือปฏิบัติกันต่อๆ มา เป็นประเพณี การผสมผสานกันระหว่างหลักการที่เป็นเหตุผลกับการใช้พิธีกรรมความเชื่อเป็นมาตรการในการออกกฎระเบียบของชุมชน

3. ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เนื่องจากภูมิปัญญาใหม่ที่รับเข้ามาจากสังคมภายนอก มิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมด ในหลายกรณีภูมิปัญญาดั้งเดิมจะได้รับการทดสอบ เลือกเฟ้น และคัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและหน้าที่เป็นทุนรองรับภูมิปัญญาใหม่ๆ เข้ามาผสมผสานอย่างต่อเนื่อง เช่น เรื่องของการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร เป็นต้น

4. สร้างความภาคภูมิใจ มีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิแก่คนไทย ภูมิปัญญาชาวบ้านของไทยเป็นที่ยอมรับของประเทศต่างๆ เช่น การนวดแผนไทย สมุนไพร เป็นต้น มีการนำไปเผยแพร่และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายในหลายประเทศ ซึ่งช่วยสร้างความภาคภูมิใจและเกียรติภูมิให้แกคนไทยทุกคน

ฉันทิศ ทองช่วย (2543: 26-28) ได้นำเสนอผลจากการพัฒนาที่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไว้ว่า การพัฒนาที่ไม่ได้คำนึงถึงต้นทุนการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงมองข้ามการพัฒนาคุณค่าของความเป็นคน ละเลยภูมิปัญญาชาวบ้าน และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ บนพื้นฐานของความเป็นไทย ผวนวกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ขาดสมดุลในทุกๆ ด้าน กล่าวคือ “เศรษฐกิจไม่ดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ซึ่งจากผลการพัฒนาในรูปแบบดังกล่าวส่งผลให้เกิดผลร้ายต่อสังคมมากมาย ซึ่งวิธีการสำหรับการแก้ไขปัญหาคือ การหันมาไขว่คว้าภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้แก้ปัญหา ซึ่งปัจจุบันทุกวงการ ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์ การช่าง การทำอาหาร ศิลปหัตถกรรม ต่างก็หันมาให้ความสำคัญกับเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านกันมากขึ้น

และถือเป็นบันไดขั้นแรกของกระบวนการสร้างอารยธรรมอันสูงส่งของมนุษยชาติ (ลูกมานูลหะกิม, 2550)

ความแตกต่างที่เกิดขึ้นในกลุ่มชน เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับหลักการของศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ อิสลามยอมรับการมีอยู่ของประชาคมต่างๆ และทุกประชาคมในโลกนี้ย่อมมีสิทธิใช้ชีวิตและดำรงคงอยู่บนโลกนี้ พร้อมกับความเชื่อของคนได้อย่างอิสระเสรี อิสลามถือว่าความหลากหลายของประชาคม ถือเป็นกฎสามัญทั่วไปของสิ่งมีชีวิต ความแตกต่างในสังขรณ์ดังกล่าว ถือเป็นแนวทางสู่การแข่งขัน และการเสริมสร้างอารยธรรมอันสูงส่ง (ลูกมานูลหะกิม , มปป.)

กระบวนการสำคัญของอิสลามในความหลากหลาย ความแตกต่างของประชาชาติ คือ การมีความเป็นหนึ่งเดียวในความหลากหลายดังกล่าว ดังที่มัสลัน มะหะมะ (2550) ได้กล่าวไว้ในกฎบะฮู อีดิลอัฎฮา ปี 1428 ไว้ว่า การหลั่งไหลของคนมนุษยเข้าสู่มหานครมักกะฮฺในพิธีฮัจญ์นี้ เปรียบเสมือนกับการหลั่งไหลของแม่น้ำ ลำคลองนับล้านๆ สายที่ไหลลงสู่มหาสมุทร เป็นการหลอมรวมกระแสน้ำจากหลากแหล่งหลายที่มาให้เป็นน้ำหนึ่งเดียว ประชาคมโลกทั่วทุกสารทิศที่ข้ามโพ้นพรมแดนด้านชาติพันธุ์ ภาษา ยศฐาบรรดาศักดิ์และวัฒนธรรมได้หลั่งไหลเข้าสู่มหาสมุทรแห่งมนุษยชาติที่มหานครมักกะฮฺ ผ่านกระบวนการการหลอมรวมของพิธีฮัจญ์ ซึ่งทำให้ผู้คนเหล่านั้นกลายเป็นกระแสน้ำหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งด้านความตั้งใจและวัตถุประสงค์ รูปแบบและวิธีการ สถานที่ และแหล่งปฏิบัติ แม้กระทั่งเสื้อผ้าอาภรณ์นอกกาย ทุกคนพร้อมใจปฏิบัติอย่างเป็นทางการและน้ำหนึ่งใจเดียว ด้วยหัวใจที่สำรวม นอบน้อมและยอมศิโรราบในความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮ์ผู้ทรงบริหารจัดการสากลจักรวาล นอกจากนี้ มัสลัน มะหะมะ (2550) ได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า สังคมมุสลิมต้องตระหนักและให้ความสำคัญกับการใช้ชีวิตในสังคมพหุวัฒนธรรมในบรรยากาศที่เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทุ่มเทพละกำลังในการแข่งขันกระทำความดี เผยแผ่ความดีงามแก่สากลจักรวาล ห่างไกลจากแนวคิดสุดโต่งในศาสนาอันเป็นต้นเหตุของความริวาลานและความแตกแยกในสังคม

จะเห็นได้ว่า ถึงแม้มุสลิมในทั่วโลกจะมีเป็นหนึ่งเดียวกัน มีวิถีชีวิตที่เป็นไปตามหลักคำสอนของศาสนา แต่ก็ยังคงความหลากหลายอันเกิดจากศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชนไว้อย่างเหนียวแน่นเช่นกัน นอกจากนี้ท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลัม) ทรงสนับสนุนให้มุสลิมทำการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักการของศาสนาอิสลาม ดังปรากฏในพระวจนของท่าน ซึ่งรายงานจากท่านญาริร บินอับดุลลอฮ์ มีความหมายว่า

“ใครที่ฟื้นฟูและอนุรักษ์ซุนนะฮ์ (แนวทางการดำเนินชีวิต) ที่ดีงามนั้น สำหรับเขาผู้นั้นจะได้รับผลบุญที่เขาได้พยายามและได้ผลบุญเหมือนกับผู้ที่ได้ปฏิบัติตามรอยเท้าของเขาดังจนถึงวันปรโลก และใครที่สร้างฟื้นฟูอนุรักษ์สิ่งที่ผิด สำหรับเขาก็

จะได้รับโทษและได้รับโทษตามที่ผู้อื่นปฏิบัติเหมือนกับเขาจนถึงวันปรโลกด้วย”
(มุสลิม, เล่ม 7 หน้า 104)

จากวัจนะของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด (ซอลลลลอฮุอลลัยฮิวะสัลลัม) ข้างต้น เป็นการย้ำให้เห็นว่า ศาสนาอิสลามสนับสนุนในการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดั้งเดิม เพื่อสิ่งเหล่านั้นได้มีคนสืบทอดไปตลอดกาล ซึ่งได้สัญญาว่าจะให้ผลบุญแก่ผู้ที่ฟื้นฟู สืบทอดวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมดังกล่าว พร้อมทั้งจะให้ผลบุญต่อผู้ที่ได้ปฏิบัติ และให้ความเพิ่มพูนความดีเป็นทวีแก่ผู้ที่คิดค้น ฟื้นฟู และอนุรักษ์สิ่งเหล่านั้นตลอดจนถึงวันปรโลก

มะห์มูด อัลคอลลีดี (1983) ได้ระบุไว้ว่า ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมุสลิมประกอบขึ้นจาก 6 แห่ง คือ

1. อัลกุรอาน ทั้งนี้เนื้อหาสาระที่มีปรากฏในอัลกุรอานครอบคลุมถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมปฏิบัติของมนุษย์ ดังที่อัลลอฮ์ได้กล่าวในอัลกุรอาน ว่า

& äó Óx « ` ï BÉ = » t GÅ3ø9 \$ # ' í û\$ u Z ô Û\$ □ sù\$ " B
“เรามีได้ให้บกพร่องแต่อย่างใดในคัมภีร์” (อัลกุรอาน, 6 : 38)

2. อัสสุนนะห์ คือมีหน้าที่สำคัญในการอธิบายอัลกุรอาน ทั้งนี้อัสสุนนะห์คือ คำพูด การปฏิบัติของท่านศาสนทูต (ซอลลลลอฮุอลลัยฮิวะสัลลัม) ตลอดจนการยอมรับของท่านศาสนทูต (ซอลลลลอฮุอลลัยฮิวะสัลลัม) ต่อการปฏิบัติของบรรดาสาวกที่ไม่ฝิดหลักกับกฎข้อบังคับของอิสลาม ดังที่อาญัตอัลกุรอานได้กล่าวว่า

t □ò2ï e %! \$ # y 7 ø(s9 í) ! \$ u Zø9 t “ Rr & ur
t Àì h “ ç R\$ t BÄ” \$ “ Z=ï 9 t úí i üt 7 ç Fï 9
š c r ä □ ©3x ÿ t G f ö Ñß g - =y è s9 ur ö Ní k ö Ž s9 í)
“และเราได้ให้อัลกุรอานแก่เจ้าเพื่อเจ้าจะได้ชี้แจง ให้กระจ่างแก่มนุษย์ซึ่งสิ่งที่
ได้ถูกประทานมาแก่พวกเจ้า และเพื่อพวกจะได้ไตร่ตรอง” (อัลกุรอาน, 16: 44)

3. การปฏิบัติของคนรุ่นก่อน ทั้งนี้ก่อนที่ท่านศาสดามุฮัมมัดจะถูกแต่งตั้งเป็นศาสนทูตของพระองค์ กฎหมายต่างๆ ก็ยังมีอยู่ ซึ่งบางสิ่งบางอย่างท่านได้อนุรักษ์ไว้โดยไม่ได้ตัดทิ้ง ดังในอาญัตอัลกุรอาน ได้กล่าวไว้มีความหมายว่า

¥ ' n<í) z ÓÇ r r é & ! \$ t B ' í û ß %É ` r & Hw @è %
5Oï ã\$ sU 4 ' n? t ã \$. B\$ □ pt è C
š c q ä 3 t f b r & H M) ÿ ¼ ç m ß J y è ô Û t f
÷ r r & % · n q à ÿ ó j ; " B \$ Y B y Š ÷ r r & ° p t G ø Š t B
÷ r r & ê [ô _ í ' ¼ ç m - R í * sù 9 □ f í " \ Å z z N ó s s 9
« ! \$ # í Ž ö □ t ó ï 9 " @ í d é & \$) ó j í ù
u Ž ö □ x í \$ □ ä Ü ô É \$ # Ç ` y J sù 4 ¾ ã m í /
š □ - / u ' " b í * sù 7 Š \$ t ã Ý w u r 8 ø \$ t /

' n? tãur ÇÉÍÎÈ ÒO<ï m§ Ö ' q à ÿ x î
 " @à 2 \$ oYøB§□y m (# r ß Š\$ y d š ü î %©! \$ #
 Ì □s) t 7 ø9 \$ # š ÆÏ Bur (9 □à ÿ à ß " Ì Œ
 öNí g ø< n=t æ \$ oYøB§□y m É OoYt ó ø9 \$ # ur
 ôMn=y Jy m \$ t B žM) ! \$ y J ß g t Bq ß sä©
 Í r r & ! \$ y J è d â ' q ß g à ß
 x Ýn=t G-z \$ # \$ t B ÷ r r & ! \$ t f # u q y s ø9 \$ #
 Oß g » oY ÷ f z • y _ y 7 ï 9 ° sŒ 4 5Oô à y è Í /
 \$ - Rî) ur (öNí k È Ž ø ó t 7 Í /
 ÇÉÍ Î È t b q è %í %» | Á s9

“จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) ฉันไม่พบว่าในสิ่งที่ถูกให้เป็นโองการแก่ฉันนั้น มีสิ่งต้องห้ามแก่ผู้บริโภคนอกที่ จะบริโภคมัน นอกจากสิ่งนั้นเป็นสัตว์ตายเอง หรือเลือดที่ไหลออก หรือเนื้อสุกร แท้จริงมันเป็นสิ่งโสมม หรือเป็นสิ่งละเมิด ซึ่งถูกเปล่งนามอื่นจากอัลลอฮ์ที่มัน ถ้าผู้ใดได้รับความคับขัน โดยมีใจเป็นผู้แสวงหา และมีใจผู้ละเมิดแล้ว! ชะรีฟ แท้จริงพระเจ้าของเจ้านั้นเป็นผู้ทรงอภัยโทษ เป็นผู้ทรงเอ็นดูเมตตา และแก่บรรดาผู้เป็นยิวนั้น เราได้ห้ามสัตว์ทุกชนิดที่น้ำเดินไม่แยกจากกัน และจากวัวและแพะนั้น เราได้ห้ามแก่พวกเขา ซึ่งไขมันของมัน นอกจากไขมันที่หลังของมัน หรือลำไส้ได้อุ้มไว้ หรือที่ปะปนอยู่ที่กระดูกนั้นแหละ เราได้ลงโทษพวกเขา เนื่องด้วยความอธรรมของพวกเขา และแท้จริงเรานั้นเป็นผู้พูดจริง” (อัลกุรอาน, 6 : 145-146)

นอกจากนี้ จะพบว่า ท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลม) มิได้ยกเลิกการปฏิบัติใดๆ ของคนในรุ่นก่อนที่ไม่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ดังเช่น คำกล่าวของท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลม) ที่ได้ทรงใช้ให้บรรดาสาวกปฏิบัติตามแนวทางของนบีอิบรอฮีม ออลัยฮิสسالาม โดยทรงกล่าวไว้ว่า “จงทำกุรบานเพราะนั่นคือสุนนะห์ ของพ่อท่าน คืออิบรอฮีม” นอกจากนี้ อัลกุรอานได้ระบุว่า

(# qãZtB# u ä t ü î î %©! \$ # \$ y g • f r ' - » t f
 ãP \$ u < Á_ Á9 \$ # ãNà 6ø< n=t æ | = İ Gä.
 ` İ B š ü İ %©! \$ # ' n? tã | = İ Gä. \$ y J x .
 ÇÉÑÌ È t b q à) - Gs? öNä 3^a = y è s9 öNà 6Í = ö7 s%

“บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย การถือศีลอดนั้นได้ถูกกำหนดแก่พวกเจ้าแล้ว เช่นเดียวกับที่ได้ถูกกำหนดแก่บรรดาผู้ก่อนหน้าพวกเจ้ามาแล้ว เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้ยำเกรง” (อัลกุรอาน, 2: 183)

4. อิจมาอ คือ มติของนักวิชาการอิสลาม ดังคำกล่าวของท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลม) ที่ว่า “สิ่งใดที่คนมุสลิมเห็นว่าเป็นดีนั้น อัลลอฮ์ก็เห็นว่าเป็นดีเหมือนกัน”

5. คำพูดของซอฮาบะห์ (คนที่อยู่ร่วมรุ่นกับท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลม)) ทั้งนี้ท่านอิมามซาฟีอี (อ้างถึงใน มะห์มูด อัลคอสลีดี, มปป. :160) ได้กล่าวว่า “หากไม่มีในอัลกุรอาน หรือหะดีษ ก็เอาที่คำพูดของซอฮาบะห์”

6. อัลอูรฟ คือ วัฒนธรรมประเพณี ที่มนุษย์สร้างขึ้นและไม่ได้ขัดแย้งกับบทบัญญัติของอิสลาม ก็สามารถที่จะปฏิบัติได้

จากแหล่งที่มาของวัฒนธรรมข้างต้น จะพบว่าอิสลามสนับสนุนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนหรือในแต่ละท้องถิ่นไว้ ทั้งนี้ศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวจะต้องไม่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ในขณะเดียวกันจะพบว่า หลักคำสอนของศาสนาอิสลามได้ทำการยกเลิกหรือห้ามวัฒนธรรมเดิมของชุมชน เช่น การห้ามมิให้สุภาพบุรุษสวมใส่อาภรณ์ที่ทำจากผ้าไหมและทองคำ การสวมเสื้อผ้าอาภรณ์ที่มีรูปสัตว์ หรือการใส่อาภรณ์ที่รัดรูปหรือบางซึ่งทำให้เห็นสัดส่วนของร่างกาย (จารูว์จันน์ สองเมืองและคณะ, 2550: 18) ซึ่งวัฒนธรรมเดิมของชุมชนส่วนใหญ่เป็นที่นิยมและแสดงให้เห็นถึงฐานะของผู้สวมใส่

การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับการใช้ชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลม) ทรงอนุญาตให้ชาวเกษตรกรที่ทำการเพาะปลูกอินทผลัม ทำการผสมพันธุ์เกสร เพื่อเพิ่มผลผลิต ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น หลังจากที่ท่านได้สั่งให้ยกเลิกการกระทำดังกล่าว และปรากฏว่าผลผลิตลดลง ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ว่า “พวกท่านทั้งหลาย รู้เรื่องกิจการงานบนโลกนี้ดี” (มุสลิม, 4358)

อิสลามส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติของบรรพบุรุษในยุคก่อน รวมทั้งยังได้เรียกร้องให้มนุษย์นำผลการศึกษาดังกล่าวเป็นบทเรียนและอุทาหรณ์สำหรับการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าและบังเกิดผลประโยชน์สูงสุด (ลูกมานูลหะกิม, 2550) ดังที่ปรากฏในโองการของอัลกุรอานที่ว่า

(# r ç Ž □ Å j sùx ûsö ß ™ ö Nä 3Í = ö 6s% ` İ B ô M n = y z ô %s%
t b %x . y # ø ‹ x . (# r ä □ Ý à R\$ \$ sùÇ Ú ö ‘ F { \$ # ’ Í û
Ç Ê Í Ð È t ü ü Í / É j ‹ s3ß J ø 9 \$ # è p t 6É) » t ā

“แน่นอนได้ผ่านพ้นมาแล้วก่อนพวกเจ้าซึ่งแนวทางต่าง ๆ ที่อัลลอฮ์ทรงปฏิบัติแก่ประชาชาติในอดีต ดังนั้นพวกเจ้า จงท่องเที่ยวไปในแผ่นดิน และจงพินิจไตร่ตรองว่า บั้นปลายของบรรดาผู้ปฏิเสธเป็นเช่นไร” (อัลกุรอาน, 3 : 137)

จากโองการข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่คนในรุ่นหลังจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจถึงความสำเร็จความล้มเหลวของคนในอดีต ตลอดจนเรียนรู้ในความเป็นปัจจุบัน เพื่อการพัฒนาตนเองและไม่ซ้ารอยความผิดพลาดเหมือนอย่างเช่นคนในอดีต ซึ่งหากพิจารณาในด้านของภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเห็นได้ว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวของการ

ทำงานของคนในอดีต เพื่อการสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้นในปัจจุบัน และหลีกเลี่ยงความล้มเหลวที่เกิดขึ้นในอดีต

สำหรับหลักของศาสนาอิสลามในการประกอบอาหารนั้น พบว่ามีหลักการกว้างๆ คือ อิสลามสนับสนุนให้บริโภคในสิ่งที่อนุมัติและเป็นสิ่งดี ทั้งนี้อาหารที่ดีจะนำไปสู่การมีสุขภาพที่ดี ดังปรากฏในโองการอัลกุรอาน บทอัลบาคอเราะห์ ซึ่งมีความหมายว่า

(# q è = ä . â " \$ " Z 9 \$ # \$ y g • f r ' - » t f
Wk » n = y m Ç Ú ö ' F { \$ # ' í ú \$ £ J ĩ B
Ī N° u q ä Ü ä z (# q ä è Ī 6 @ K s ? Ÿ w u r \$ Y 7 í h < s Ū
A r ß % † ä ö N ä 3 s 9 ¼ ç m - R Ī) 4 Ç ` » s Ū ø < ± 9 \$ #
Ç Ê ĩ Ñ È î ú ü Ī 7 • B

“โอ้มวลมนุษยย์ พวกเจ้าจงกินเฉพาะสิ่งที่ฮาลาล(อนุมัติ) และสิ่งที่ดีที่มีอยู่ในโลกนี้” (อัลกุรอาน, 2:168)

และในอีกโองการหนึ่งในบทอันนะลี ที่ว่า

Wk » n = y m a ! \$ # ä N ä 6 s % y — u ' \$ £ J ĩ B (# q è = ä 3 s ù
\$ Y 7 í h < s Ū

“พวกเจ้าจงบริโภคในสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงประทานปัจจัยยังชีพแก่พวกเจ้า ซึ่งเป็นที่อนุมัติที่ดี” (อัลกุรอาน, 16: 114)

และในอีกสองโองการหนึ่งในบทอัลมาอิดะห์และในบทอัลอะรอฟะห์ ที่มีความหมายว่า

" @ ĩ m é & ! # s O E \$ t B y 7 t R q è = t « ó j o „
ä N ä 3 s 9 " @ ĩ m é & ö @ è % (ö N ç ĩ m ;
à M » t 6 í h Š © Ü 9 \$ #

“พวกเขาถามเจ้า (มุฮัมมัด)ว่า สิ่งใดที่อนุญาตแก่พวกเขาให้บริโภค จงกล่าวเถิด พระองค์ทรงอนุญาตบริโภคแต่สิ่งที่ดีๆ เท่านั้น” (อัลกุรอาน, 5: 4)

Ī M » t 6 í h < © Ü 9 \$ # P O ß g s 9 ' @ ĩ t ä † u r
y] Ī ' - » t 6 y , ø 9 \$ # P O ĩ g ø Š n = t æ ä P ĩ h □ p t ä † u r

“และได้เป็นที่อนุญาตแก่ผู้เจ้าซึ่งสิ่งที่ดีๆ และห้ามจากสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย” (อัลกุรอาน, 7: 157)

จากโองการที่ได้นำเสนอข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่า อิสลามสนับสนุนให้รับประทานอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการและเป็นอาหารที่ถูกต้องตามสุลักษณะของอิสลาม และสิ่งที่ห้ามนำมาบริโภคคือสิ่งที่ไม่ดีที่เป็นอันตรายต่อชีวิตเท่านั้น นอกจากนี้มีบทบัญญัติที่สนับสนุนให้มนุษย์ทำการแสวงหาและจัดทำอาหารที่ดีที่เป็นประโยชน์ ดัง โองการที่ว่า

u Úö‘ F { \$ # ãNä3s9 Y@y è y _ “ ï %©! \$ # u q è d
\$ p k È : Ì . \$ u Z t B ‘ Í û (# q à ± ø B \$ \$ sùZ wq à 9 sœ
ï m ø ‘ s9 Í) u r (¼ï m ï %ø—í h ‘ ` ï B (# q è = ä . u r
Ç Ê Í È â ‘ q à ± – Y9 \$ #

“พระองค์คือผู้ทรงทำแผ่นดินนี้ให้ราบเรียบ สำหรับพวกเจ้า ดังนั้นจงสัตย์จริงไปตามขอบเขตของมัน และจงบริโภคนอกจากปัจจัยยังชีพของพระองค์ และยังพระองค์เท่านั้นการฟื้นคืนชีพ” (อัลกุรอาน. 67: 15)

จากอาเยะห์ที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่าในอิสลามพยายามชี้และกำชับให้มนุษย์แสวงหาและบริโภคนสิ่งที่พระเจ้าประทานมาและทำอาหารที่ถูกต้องกับหลักการอิสลาม

จากแนวทางปฏิบัติของท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลม) ที่เกี่ยวข้องกับอาหารซึ่งเป็นแบบอย่างสำหรับการดำเนินชีวิตของมุสลิมนั้น พบว่า หากอาหารดังกล่าวไม่ปรากฏเป็นข้อห้ามที่ชัดเจนแล้ว ท่านจะให้พิจารณาตามประเพณีปฏิบัติ ดังเช่นแนวทางการปฏิบัติของท่านดังนี้

รายงานโดยอิบน์อุมร์กล่าวว่า “มีชายคนหนึ่งได้ถามท่านนบีเกี่ยวกับการรับประทาน “คอบ” (แย้ทะเลทราย) ท่านก็ได้ตอบว่า ฉันไม่รับประทานมัน และฉันก็ไม่ได้ห้ามที่ท่านจะรับประทานมัน” (บุคอรี, 5536)

และอีกรายงานหนึ่งจากท่านอิซาบินนามิละห์ อัลฟารอซี จากพ่อของเขา ได้กล่าว ฉันได้อยู่กับ อับดุลลอฮ์ บินอุมร์ แล้วก็ถามถึงการรับประทานมัน แล้วท่านก็อ่านอาญัตติ ในซูเราะห์ อัลอันอาม อาญัตติที่ 145 ซึ่งมีความหมายว่า “จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) ฉันไม่พบว่าในสิ่งที่ถูกให้เป็น โองการแก่ฉันนั้น มีสิ่งต้องห้ามแก่ผู้บริโภคนอกจากสิ่งนั้นเป็นสัตว์ที่ตายเอง หรือเลือดที่ไหลออก หรือเนื้อสุกร แท้จริงมันเป็นสิ่ง โสมม หรือเป็นสิ่งละเมิดซึ่งถูกเปล่งนามอื่นจากอัลลอฮ์ที่มัน ถ้าผู้ใดได้รับความคับขัน โดยมีไฉ่เป็นผู้แสวงหา และมีไฉ่ผู้ละเมิดแล้ว ไฉร์ แท้จริงพระเจ้าของเจ้านั้นเป็นผู้ทรงอภัยโทษ เป็นผู้ทรงเอ็นดูเมตตา (อาบูดาูด, 3799)

จารูัจน์ สองเมืองและคณะ (2550) ได้จัดทำคู่มือสำหรับครูในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งในคู่มือดังกล่าวได้นำเสนอหลักการจัดการเกี่ยวกับอาหารตามหลักศาสนาอิสลามไว้ว่า มุสลิมจะสามารถรับประทานอาหารได้เฉพาะอาหารที่สะอาดและถูกต้องตามหลักการของศาสนาหรือที่เรียกว่า “อาหารฮาลาล” เท่านั้น และมีหลายท่านเข้าใจว่า อาหารฮาลาลหมายถึงอาหารที่ปราศจากส่วนผสมของสุกรและสุนัขเท่านั้น ซึ่งความจริงอาหารฮาลาลมีความหมายที่กว้างกว่านั้น ซึ่งเงื่อนไขสำคัญและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป คือ จะต้องปราศจากส่วนผสมที่มาจากสุกรและสุนัข เงื่อนไขต่อมา คือ หากเป็นอาหารที่ทำจากสัตว์บก เช่น ไก่ วัว ควาย หรืออื่นๆ สัตว์เหล่านั้นจะต้องผ่านการเชือดให้ตาย โดยในการเชือดจะต้องทำให้เส้นเลือดใหญ่และหลอดลมขาดด้วยวัตถุมีคม ไม่อนุญาตให้มุสลิมรับประทานสัตว์บกที่ตายเองโดยธรรมชาติ หรือโดยการทุบหรือตี หรือยิงด้วยอาวุธ แต่หากการยิงไม่ได้ทำให้สัตว์ตาย แต่ตายด้วยการเชือดภายหลังจากถูกยิงแล้ว สามารถรับประทานได้ นอกจากนี้ในการเชือดจะต้องเชือดโดยผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม

และในขณะที่เชื่อจะต้องด้วยการกล่าวพระนามของอัลลอฮ์เท่านั้น สำหรับสัตว์น้ำ ไม่ได้อยู่ในเงื่อนไขที่จะต้องเชื่ออย่างเช่นสัตว์บก นอกจากสุนัขและสุกรแล้ว ยังมีสัตว์บางประเภทที่ห้ามมิให้รับประทาน คือ สัตว์ที่นำรังเกียจ สัตว์ที่ล่าสัตว์อื่นด้วยกรงเล็บหรือเขี้ยว เป็นต้น

สำหรับสัตว์ที่ถูกห้ามไว้อย่างชัดเจนได้ระบุไว้แล้วในอัลกุรอาน เช่น ในบทมาอิคะห์ ที่มีความหมายว่า

è pt GŠy Jø9 \$ # ãNä3ø< n=t æ ôMt BÌ h □ãm
Í □fí “ Yİ fø: \$ # ãNøtm: ur ãP¤\$! \$ # ur
¼İ mí / «! \$ # Í Žö □tó İ 9 “ @İ dé& ! \$ tBur
è ps) İ Zy , ÷Zß Jø9 \$ # ur
äo sOEè %öqy Jø9 \$ # ur
è pt fİ j Su Žt l ß Jø9 \$ # ur
ÿ@x , r & ! \$ tBur è pys< İ Ü“ Z9 \$ # ur
\$ tBur ÷LäêøŠ©. sOE\$ tB žM) ßiç 7 i j 9 \$ #
br & ur É=ÝÁ‘ Z9 \$ # ’ n?tã y x İ / è OE
4 É O» s9 ø—F{ \$ \$ Í / (# qß JÁi ø) tFó i s?
3î , ój İ ùöNä3İ 9 ° sOE

“ได้ถูกห้ามแก่พวกเจ้า ซึ่งสัตว์ที่ตายเอง และเลือด และเนื้อสุกร และสัตว์ที่ถูกเปลี่ยนนามอื่นจากอัลลอฮ์ที่มัน (ถูกเชือด) และสัตว์ที่ถูกรัดคอให้ตาย สัตว์ที่ถูกตีตาย สัตว์ที่ตกเหวตาย สัตว์ที่ถูกขวิดตาย สัตว์ที่สัตว์ร้ายกัดกิน นอกจากที่พวกเจ้าเชือดทัน และ สัตว์ที่ถูกเชือดบนแท่นหินบูชา และการที่พวกเจ้าเสี่ยงทายด้วยไม้ตี เหล่านี้แหละ เป็นการละเมิด” (อัลกุรอาน, 5:3)

และในบทอันอาม ที่ระบุไว้มีความหมายว่า

¥’ n<Í) z ÓÇrr é& ! \$ tB ’ í û ß %É` r & Hw @è %
ÿ ¼ç mß Jy è öÜt f 5Oİ ã\$ sU 4 ’ n?tã \$. BŞ□pt è C
\$ YBy Š ÷rr & ° pt GŠtB š c q ä 3t f br & H M)
9 □fí ” \ Äz z Nó ss9 ÷rr & %· nq à ÿ ó j “ B
“ @İ dé& \$,) ó j İ ù÷rr & ê[ô_Í ‘ ¼ç m_ RÍ * sù
¼İ mí / «! \$ # Í Žö □tó İ 9

“จงกล่าวเถิด (มุฮัมมัด) ฉันไม่พบว่าในสิ่งที่ถูกให้เป็นโองการแก่ฉันนั้น มีสิ่งต้องห้ามแก่ผู้บริโภคมัน นอกจากสิ่งนั้นเป็นสัตว์ที่ตายเอง หรือเลือดที่ไหลออกมาจากการเชือดหรือเนื้อสุกร แท้จริงมันเป็นสิ่งโสมม หรือเป็นสิ่งละเมิดที่ถูกกล่าวนามอื่นจากอัลลอฮ์” (อัลกุรอาน, 6: 145)

สำหรับสัตว์อื่นนอกจากนี้ที่มีการห้ามจะมาจากพระวจนะของท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิอะสลัม) เช่น การห้ามบริโภค ลอ ลา เป็นต้น

อาหารอีกประเภทหนึ่งที่เป็นที่ห้ามสำหรับมุสลิม คืออาหารที่ถูกนำไปใช้ในการสักการะสิ่งอื่นหรือใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนาของศาสนาอื่น มุสลิมจะไม่สามารถนำอาหารประเภทนี้มารับประทานได้ และในขณะที่เดียวกันมีอาหารบางประเภทต่างศาสนิกไม่สามารถรับประทานอาหาร

ของมุสลิมได้ เช่น เนื้อสัตว์จากการเชือดเนื่องในวันอีดิลอัฎฮา (วันตรุษฮัจย์) หรือที่เรียกว่า “เนื้อกรูบานหรือกูแบร์” หรือสัตว์ที่ถูกเชือดเนื่องในโอกาสการต้อนรับเด็กที่เพิ่งคลอด หรือที่เรียกว่า “อากีกะห์” หรือ “อากีเกาะห์” หรือ “แกเกาะห์” ซึ่งในสามจังหวัดนิยมเชือดวัว แพะ หรือแกะ โดยหลักการศาสนากำหนดไว้ว่า หากต่างศาสนิกับประทานเนื้อดังกล่าว ให้ถือว่าการเชือดดังกล่าวเป็นโมฆะ ซึ่งจะพบว่า หากมุสลิมใดที่มีมิตรสหายเป็นต่างศาสนิก มักจะนำเนื้อสัตว์ไว้พร้อมกันเนื้อสัตว์ตามพิธีดังกล่าว เพื่อให้แขกต่างศาสนิกสามารถร่วมรับประทานในงานเลี้ยงได้ด้วย อาหารประเภทสิ่งของมีนเมา ยาเสพติดต่างๆ เป็นอีกประเภทหนึ่งที่ต้องห้ามสำหรับมุสลิมด้วยเช่นกัน ซึ่งมุสลิมนอกจากจะถูกห้ามในการบริโภคสิ่งเหล่านี้แล้ว ยังถูกต้องในการเข้ายุ่งเกี่ยวกับไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม เช่น การขาย การรับขนส่ง การเป็นพยานค้ำประกันสิ่งต้องห้ามเหล่านี้ เป็นต้น ศาสนาอิสลามส่งเสริมให้รับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ต่อร่างกายและไม่ส่งเสริมให้รับประทานสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นหลักการที่ยอมรับกันโดยทั่วไป นอกจากนี้ในการทำความสะอาดอาหารและภาชนะสำหรับใส่อาหารจะต้องมีการล้างทำความสะอาด ในลักษณะของการให้น้ำไหลผ่านในครั้งสุดท้าย เพราะหากเป็นการล้างเพียงแค่นำสิ่งที่จะล้างใส่ในภาชนะแล้วเติมน้ำลงไป จากนั้นเทน้ำออก โดยหลักศาสนาแล้วยังไม่ถือว่าสะอาดแล้ว เพราะในครั้งสุดท้ายจะต้องล้างในลักษณะให้น้ำไหลผ่านสิ่งที่จะล้างเสียก่อนเท่านั้นจึงจะถือว่าสะอาด ทั้งนี้ยกเว้นภาชนะหรือสิ่งของที่ถูกใช้ในการบรรจุเนื้อหรือสิ่งที่เป็นผลผลิตจากสุกรหรือสุนัข จะต้องมีการล้างด้วยน้ำจำนวนเจ็ดครั้ง โดยหนึ่งในนั้นจะต้องเป็นน้ำผสมดิน ด้วยเหตุนี้จึงจะเห็นได้ว่ามุสลิมโดยส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญระมัดระวังในการสัมผัสกับสุกรหรือสุกร เนื่องจากมีวิธีการชำระล้างที่แตกต่างจากสิ่งสกปรกอื่นเนื่องจากมุสลิมให้ความสำคัญกับความสะอาดตามหลักการศาสนาในเรื่องของการบริโภคมาก (จารูว์อัน สองเมือง และคณะ, 2550)

1.3 แนวทางการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

มีนักวิชาการได้นำเสนอแนวทางการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้มากมาย เช่น

ปรีชา เลาทอง . (2545: 120) ได้นำเสนอแนวทางของการอนุรักษ์ไว้ว่า การทำนุบำรุงศาสนา-ศิลปวัฒนธรรม คือ โครงสร้างหลักที่น่าจะเป็นแนวนโยบายสำคัญของชาติที่เร่งด่วนต้องดำเนินการเพื่อสร้างค่านิยมใหม่ สร้างคุณภาพ การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาความสมดุลระหว่างศาสนา-ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญากับวิชาการ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีปัจจุบัน

วีรนุช ไม้ไทย (2541) ได้เสนอกระบวนการรักษา สืบทอดและพัฒนาวัฒนธรรม โดยแยกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) กระบวนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม มุ่งเน้นการอนุรักษ์ความเป็นของแท้ดั้งเดิม โดยมีขั้นตอนย่อยดังนี้

1.1) ศึกษาให้รู้รูปแบบเนื้อหาของแท้ดั้งเดิม

1.2) จัดทำเอกสารเผยแพร่ให้เด่นชัด

1.3) ทำการบำรุงอย่างถูกต้อง คือ การสงวนรักษา การอนุรักษ์ การบูรณะซ่อมแซม และการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจและซาบซึ้งซึ่งช่วยกันทำนุบำรุงรักษาไว้

2) กระบวนการสืบทอด สร้างสรรค์และพัฒนาวัฒนธรรมร่วมสมัย จะต้องมีการรักษา สืบทอด ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางสังคม โดยมีขั้นตอนสำคัญ 6 ประการ คือ

2.1) ศึกษา ค้นคว้าวิจัย เนื้อหาและรูปแบบพิธีกรรมวัฒนธรรมทุกสาขา

2.2) เผยแพร่ จัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ชัดเจน

2.3) ทำการบำรุงรักษาปกป้องไม่ให้วัฒนธรรมต่างชาติเข้ามากลืนกินวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมชาติ

2.4) มีการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมชาติผ่านกระบวนการศึกษา

2.5) มีการคิดค้น สร้างสรรค์ แลกเปลี่ยน

2.6) มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับโลกร่วมสมัย

สามารถ จันท์สุรย์ (อ้างถึงใน รพีพร ทัพผดุง, 2545: 16-17) ได้นำเสนอแนวทางการศึกษาและเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้านไว้สรุปได้ดังนี้

1. การทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยการเยี่ยมชมศึกษาดูงาน พบปะสนทนากับปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากนี้ควรไปร่วมกิจกรรมของชุมชนที่ปราชญ์ชาวบ้านได้จัดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาอย่างมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สำหรับเป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะร่วมวางแผนดำเนินการส่งเสริมพัฒนา พื้นฟู สืบทอดเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านต่อไป

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยประสานกับจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมในระดับต่างๆ ขอความร่วมมือเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่หลากหลายในพื้นที่ต่างๆ อย่างจริงจัง มีการสืบค้นสอบถามขอความร่วมมือจากชาวบ้านเพื่อให้ได้ข้อมูลมาวิเคราะห์จัดระบบและจัดทำในรูปของสื่อเอกสารหรือหนังสือเผยแพร่อื่นๆ สำหรับการศึกษาและส่งเสริมเผยแพร่อันคว้าวิจัยในระดับต่อไป

3. การศึกษา ค้นคว้า วิจัย โดยส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในรากเหง้าพื้นเพของภูมิปัญญาในแต่ละด้าน ในแต่ละท้องถิ่นอย่างแท้จริง ทั้งนี้โดยเน้นให้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นพิเศษ

4. การส่งเสริม เผยแพร่ โดยรวบรวมองค์ความรู้ที่เหมาะสมแล้วนำมาจัดทำสื่อเพื่อทำการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุกสาขาตามโอกาสอันเหมาะสม

5. การสนับสนุนคืนภูมิปัญญาให้แก่ชาวบ้าน โดยยอมรับในควมมีภูมิปัญญาของชาวบ้าน ไม่ดูถูกดูแคลน ยอมรับในศักยภาพของชาวบ้านให้เป็นตัวของตัวเอง โดยยกย่องให้กำลังใจในผลงาน

6. การประสานแผนเพื่อสร้างเครือข่ายการดำเนินงาน โดยประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีการร่วมกันศึกษาหาข้อมูลและด้านภูมิปัญญาของชาวบ้านและสร้างเครือข่ายให้มีการเชื่อมโยงสืบทอดปรับปรุง ร่วมผนึกกำลังกัน แบ่งงานกันทำตามศักยภาพของปราชญ์แต่ละท้องถิ่น

พรรณวลัย คีรีวงศ์วัฒนา และสมหมาย แจ่มกระจ่าง. (2549: 102) ได้นำแนวทางในการพัฒนา ศิลปะ วัฒนธรรมแก่เยาวชนที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น ไว้ดังนี้

1) จัดกิจกรรมที่เป็นประสบการณ์ตรง เช่น การไปทัศนศึกษาแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น การสนทนากับบุคคลากรที่เป็นภูมิปัญญา การปฏิบัติจริง ให้เด็กและเยาวชนได้เข้าถึงการเรียนรู้ ที่มา แนวคิด การปฏิบัติ คุณค่าของศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาได้อย่างหลากหลาย

2) ส่งเสริมความรู้ และทักษะทางด้านศิลปกรรม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่นควบคู่ไปกับคุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่สอดคล้องกับสังคมไทย โดยการสอดแทรกกิจกรรมายาท เช่น การไหว้ การเคารพผู้ใหญ่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การยอมรับผู้อื่น ฯลฯ ในขณะการปฏิบัติกิจกรรม

3) เน้นการมีส่วนร่วมของหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศิลปะ วัฒนธรรม รวมทั้งภูมิปัญญาในท้องถิ่นแก่เด็กและเยาวชน

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (อ้างถึงใน อรรพรรณ ดวงสีใส, 2546:37-38) ได้เสนอแนวทางการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมไว้ 5 วิธี คือ

1) การสอบสวน หมายถึง การพิจารณาไตร่ตรอง เพื่อค้นหาความจริงว่า วัฒนธรรม พื้นบ้านแต่ละอย่าง มีสาระ มีประโยชน์อย่างไร ส่วนใดเป็นแก่นหรือกระพี้ วัฒนธรรมนั้นๆ เหมาะสมกับท้องถิ่นกาลเทศะและบุคคลเพียงใด มีข้อจำกัดในการให้คุณและให้โทษอย่างไร และเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

2) การสะสาง หมายถึง การต้องรู้จักแยกแยะ เลือกรับ และขจัดส่วนที่บกพร่องและเป็นโทษทิ้งเสีย การศึกษารวบรวมข้อมูลเพื่อให้รู้ข้อเท็จจริง ให้รู้ปัญหาเพื่อให้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข หรือหาทางยับยั้งป้องกัน หรือขจัดไม่ให้เป็นอุปสรรคในการพัฒนาสังคม

3) การซ่อมเสริม หมายถึง การปรับปรุงเสริมแต่ง เพื่อให้เกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น นำส่วนที่ด้อยอยู่แล้วมาพัฒนาแต่งเติมให้เหมาะสมตามกาลสมัย และความเปลี่ยนแปลงของสังคม รู้จักใช้ความรู้ ความคิด วิธีการและปัจจัยอื่นๆ ช่วยเพิ่มคุณค่าและประสิทธิภาพ

4) การสร้างสรรค์ หมายถึง การคิดค้น พัฒนาให้มีการแตกต่าง เพิ่มพูนให้ทวีคุณค่าและหลากหลายยิ่งขึ้น

5) การสื่อสาร หมายถึง การพยายามแนะนำ ชักชวน ให้บุคคลอื่นเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ดีงาม มีการหวงแหน ร่วมกันพิทักษ์รักษา ร่วมกันถือปฏิบัติ ร่วมกันทำนุบำรุง

จากแนวคิดการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น นำมาสู่การพัฒนา รูปแบบของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอย่างมีส่วนร่วมจากชุมชน สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้เป็น

1. การกระตุ้นและสร้างความตื่นตัวต่อการอนุรักษ์ เป็นกระบวนการของการกระตุ้นให้ทุกส่วนทุกฝ่ายของชุมชนให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและสูญหายทางด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการสำคัญของขั้นตอนนี้คือการสนทนา พูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวทีสนทนากลุ่มย่อย และการจัดเวทีชุมชน เป็นต้น

2. การสร้างบทบาทของกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ ทั้งนี้กลุ่มเยาวชนคือกลุ่มสำคัญสำหรับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่การอนุรักษ์จำเป็นจะต้องได้รับการดำเนินการจากกลุ่มเยาวชนในชุมชน กิจกรรมหลักของขั้นตอนนี้คือการสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของเยาวชนในชุมชนเพื่อเป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์

3. กระบวนการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน การจัดทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์โดยผ่านกลุ่มเยาวชนในหลากหลายรูปแบบทำให้เกิดความร่วมมือด้วยดีจากชุมชน อีกทั้งยังมีความยั่งยืนในการพัฒนาอีกด้วย กิจกรรมที่ดำเนินการเป็นกิจกรรมที่กลุ่มเยาวชนออกแบบและดำเนินการ โดยผ่านการขอคำปรึกษาที่ผู้อาวุโสและคนในชุมชน นอกจากนี้การนำเยาวชนมาร่วมกลุ่มทำกิจกรรมเป็นกลไกหนึ่งของการพัฒนาเยาวชนในชุมชน อีกทั้งยังช่วยให้เยาวชนห่างไกลจากอบายมุขอีกทางหนึ่ง

4. การสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน เป็นขั้นตอนของการนำผลการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนนำเสนอต่อชุมชน เพื่อการสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์ในวงกว้าง และขยายกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนในศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องอื่นต่อไป

2. การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน

ในการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน ได้แบ่งออกเป็น 3 หัวข้อย่อย คือ 1) เดือนรอมฎอน 2) การถือศีลอด และ 3) การละศีลอด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 เดือนรอมฎอน

รอมฎอนเป็นเดือนที่ 9 ของฮิจญเราะฮ์ศักราช จากคำนิยามศัพท์ รอมฎอนซึ่งแปลว่าร้อนจัด ชื่อนี้เป็นชื่อที่ถูกตั้งขึ้นโดยชาวอาหรับ เพราะในเดือนดังกล่าวละเทพรายจะร้อนจัดจากการเผาของดวงตะวัน สืบเนื่องจากเรื่องดังกล่าว มุฮัมมัดอาลี อัศศอบูนี (มปป.) ได้อธิบายในหนังสือ อรรถาธิบายอัลกุรอาน(ตฟซีร์)ของเขาไว้ว่า มันถูกให้ชื่อว่ารอมฎอนเพราะความผิดปกติต่างๆ ถูกกลบล้างด้วยการงานที่ดี

เดือนรอมฎอนถือเป็นเดือนที่บริสุทธิ์ มีเกียรติและมีความยิ่งใหญ่ ถ้าเปรียบเทียบกับเดือนอื่นๆ เดือนรอมฎอนเป็นเดือนที่มีนัยยะ ความหมายที่พิเศษ มหัศจรรย์ และมีฐานะที่มีเกียรติ เพราะในเดือนรอมฎอนนั้นมีเหตุการณ์สำคัญๆ เกิดขึ้นหลายต่อหลายเหตุการณ์ ดังต่อไปนี้ (Insikelufidia Islam” เล่ม 4, 2004:162-163)

- 1) ได้ยกฐานะท่านนบีมุฮัมมัด เป็นรอสูลของอัลลอฮ์ (ซอลลัลลอฮุอาลัยฮิอะสลัลม) ขณะที่ท่านได้เก็บตัวเองอยู่ที่ถ้ำฮิรอฮ์
- 2) เป็นเดือนที่อัลกุรอานได้ถูกประทาน อัลกุรอานถือเป็นพระคำรัสของพระองค์ อัลลอฮ์ (ซุบฮะฮานะฮฺวะตะอะลา) ซึ่งได้ประทานแก่ท่านนบีมุฮัมมัด (ซอลลัลลอฮุอาลัยฮิอะสลัลม) โดยผ่านศาสนทูตญิบรีล (มะลาอิกะฮ์ญิบรีล) ทั้งโดยการลั่นวาจาและความหมาย อัลกุรอานในฐานะเป็นธรรมนูญแห่งอัลลอฮ์ (ซุบฮะฮานะฮฺวะตะอะลา) ซึ่งมีบทบาทในการเป็นหนังสือชี้นำ หรือทางนำให้แก่บรรดามุสลิมทั้งในโลกนี้และอะคีเราะฮ์ (โลกแห่งความจริงยั่งยืนตลอดกาล)
- 3) เป็นปีที่ท่านศาสดา (ซอลลัลลอฮุอาลัยฮิอะสลัลม) พร้อมกับบรรดามุสลิมได้รับชัยชนะครั้งยิ่งใหญ่ในสงครามบะดร์กูบรอ (สงครามบะดร์ใหญ่) ซึ่งทำให้บรรดามุสลิมมีขวัญกำลังใจที่จะต่อสู้เพื่อแสวงหาความเจริญรุ่งเรืองต่อไป
- 4) เป็นปีที่ได้เปิดเมืองนครมักกะฮ์ นั่นคือบรรดามุสลิมได้ยึดครองนครมักกะฮ์
- 5) มีค่าคินัลยละตุลกอโรค นั่นคือคินอันประเสริฐ ซึ่งค่าของมันนั้น 1 คิน มากกว่า 1,000 เดือน สำหรับผู้ที่ปฏิบัติกิจการดีในคินนั้น
- 6) อัลลอฮ์ (ซุบฮะฮานะฮฺวะตะอะลา) จะเพิ่มผลบุญอันทวีคูณสำหรับผู้ที่ทำอามัลความดีในเดือนนี้
- 7) เป็นเดือนที่ประตูสวรรค์ถูกเปิดและประตูนรกถูกปิด
- 8) เป็นเดือนที่ถูกบัญญัติให้มีการถือศีลอด

เดือนรอมฎอนถือเป็นเดือนที่ประเสริฐและมีเกียรติเมื่อเทียบกับเดือนอื่นๆ และเดือนนี้เช่นกัน จะถูกเรียกด้วยชื่อต่างๆ มากมาย เช่น เดือนของอัลลอฮ์ (ชะฮ์รูลลอฮ์) เพราะอัลลอฮ์ (ซุบฮะฮานะฮูวะ ตะอาลา) จะทรงตอบแทนด้วยผลบุญอันยิ่งใหญ่สำหรับผู้ที่ทำความดีในเดือนนี้ ซึ่งการถือศีลอดนั้น อัลลอฮ์จะทรงตอบแทนด้วยพระองค์เอง และอีกชื่อหนึ่งถูกเรียกว่า เดือนแห่งความสำเร็จ (ชะฮ์รูล นะญาฮ์) เดือนแห่งการบริจาค (ชะฮ์รูลญะฮาด) เดือนแห่งการช่วยเหลือสำหรับผู้ที่ต้องการ (ชะฮ์รูลมุวา ซาต) เดือนแห่งความอดทน (ชะฮ์รูซซอบร) เดือนแห่งความเมตตา (ชะฮ์รูรรอฮมะฮ์) อัลลอฮ์จะทรง ให้ความเมตตาแก่ปวงบ่าวของพระองค์ เดือนแห่งการประทานอัลกุรอาน (ชะฮ์รูลกุรอาน) เดือนแห่ง การอ่านอัลกุรอาน (ชะฮ์รูตติลาวะฮ์) เดือนแห่งการถือศีลอด (ชะฮ์รูซซียาม) เป็นเดือนที่การถือศีลอด ได้ถูกบัญญัติแก่ทุกคนเว้นผู้ที่ถูกยกเว้นตามหลักศาสนบัญญัติเท่านั้น ฯลฯ

2.2 การถือศีลอด

การถือศีลอดคือกิจกรรมหนึ่งที่ถูกกำหนดให้มุสลิมถือปฏิบัติในเดือนรอมฎอนของทุกปี โดยถือเป็นภาคบังคับที่จะต้องปฏิบัติและเป็นข้อปฏิบัติหนึ่งจากหลักการปฏิบัติ 5 ประการ การถือศีลอดถือเป็นวิธีการหนึ่งของการปฏิบัติศาสนกิจในอิสลาม จากหลักฐานระบุไว้ว่า การบัญญัติการถือศีลอดเริ่มขึ้นในปีที่ 2 ของการอพยพของท่านศาสนทูตจากนครมักกะห์ไปยังนครมาดีนะห์ หรือที่เรียกว่า ฮิจเราะห์ ซึ่งก่อนหน้านั้นท่านศาสนทูตและบรรดาศาหะบะฮ์ได้ถือศีลอดในวันอาชูรอห์ หรือวันที่สิบของเดือนมุหรรอม* กล่าวคือการลงบัญญัติการถือศีลอดในเดือนรอมฎอนเป็นการยกเลิกการถือศีลอดในวันอาชูรอห์ ทำให้กฎการถือศีลอดในวันดังกล่าวเปลี่ยนจากการบังคับเป็นส่งเสริมให้ปฏิบัติ (สุนัด) (อัสมัน แดอาลี, 2550)

อับดุลลอฮ์ สุไลหมัด. (2548) ได้เล่าถึงการเริ่มต้นการบัญญัติการถือศีลอดไว้ว่า นักวิชาการผู้ชำนาญการด้านประวัติศาสตร์อิสลามส่วนมากระบุตรงกันว่า การถือศีลอดเดือนรอมฎอนนั้นถูกกำหนดให้เป็นฟัรฎู (ศาสนกิจบังคับ) ครั้งแรกเมื่อวันที่ 3 เดือนชะอฺบานตรงกับปีฮิจเราะห์ศักราชที่ 2 นักวิชาการหลายท่านอธิบายว่า ในอดีตก่อนกำหนดศีลอดฟัรฎูในเดือนรอมฎอนนั้น ท่านรอซูลใช้ให้เหล่าสาวกถือศีลอดในวันอาชูรอห์เพียงวันเดียว (ซึ่งเป็นภาคบังคับให้ถือศีลอด) ต่อจากนั้นได้ยกเลิกการถือศีลอดวันอาชูรอห์ (โดยเหลือเพียงแค่เป็นสุนนะฮ์หรือศาสนกิจภาคสนับสนุน) และให้ถือศีลอดเดือนรอมฎอนแทน ซึ่งสภาพบังคับดังกล่าวสามารถแบ่งเป็นลำดับขั้นได้ดังนี้คือ ระยะเวลาที่เดียวตามที่กำหนดให้ถือศีลอดเดือนรอมฎอนนั้น ประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็นภารกิจที่หนักเอาการ ท่านรอซูลตลอดอัจจอนูโลมให้ช่วงระยะหนึ่งสำหรับผู้ที่ยังไม่พร้อมและไม่ประสงค์ถือศีลอดให้ไม่ต้องถือศีลอดได้แต่ต้องชำระอาหารเป็นการทดแทน (คือ เปิดโอกาสให้เลือกเองว่าจะถือศีลอดหรือไม่ถือ) ซึ่งปรากฏในโองการอัลกุรอานที่ว่า

¼ç mt Rqà) < ï Üä f š ü ï %©! \$ # ' n? t ä u r
& û ü Å 3 ó ; ï B ä P \$ y è s Ü x p t f ô % ï ù

“และให้เป็นหน้าที่แก่บรรดาผู้ที่ถือศีลอดด้วยความลำบาก (โดยเลือกที่จะงดการถือศีลอดตามปกติ) ต้องชดเชยด้วยการจ่ายอาหารหนึ่งมือแก่ผู้ยากจนหนึ่งคน” (อัลกุรอาน, 2: 184)

ซึ่งครั้งนี้อัลกุรอานได้เน้นและส่งเสริมให้เลิกการถือศีลอดและระบุว่า การถือศีลอดมีความดีมากกว่า และในอีกโองการหนึ่งระบุไว้ว่า

* เดือนแรกของปฏิทินอาหรับ

4 ¼ã & ©! xŽ ö □ y z u q ß g sù# Z Ž ö □ y z t í §q sÜs? ` y J sù
ö Nà 6©9 xŽ ö □ y z (# q ã Bq Ý Á s? b r & u r

“หากแต่ผู้ใดอาสาสมัครใจทำสิ่งที่ดีกว่า แน่นนอนมันย่อมเป็นกุศล แก่ตัวเขาเอง และ
การที่พวกเขาเลือกถือศีลอดนั้นย่อมเป็นการดีแก่พวกเขาเอง” (อัลกุรอาน, 2: 184)

และต่อมาภายหลังเมื่อประชาชนมีความพร้อมและสามารถถือศีลอดได้เป็นปกติแล้ว จึง
กำหนดให้ถือศีลอดเพียงประการเดียว และไม่อนุโลมให้เลือกปฏิบัติเช่นแต่เดิม อัลลอฮ์ทรงมีรับสั่ง
อีกครั้งว่า

t □ ö k ¢ ¶ 9 \$ # ã Nà 3Yİ By %đ k y - ` y J sù
ç m ô J Ý Á u Š ù= sù

“ ดังนั้นเมื่อผู้ใดในหมู่พวกเขาเข้าสู่เดือนนั้นแล้ว (คือเข้าเดือนรอมฎอน) เขา
จงถือศีลอดเดือนนั้นเถิด ” (อัลกุรอาน, 2:185)

การถือศีลอดในภาษาอาหรับใช้คำว่า “อัสซียาม” ซึ่งมีความหมายตามรากศัพท์ว่า การอดกลืน
ซึ่งจะบรู๋บัยยะฮ์ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ผู้ที่อดกลืนตัวของเขาเองจากการกิน การพูด และการเดินทาง เขา
ผู้นั้นคือผู้ถือศีลอด (อัลฟุยุม, 135 : 1990) และจากหนังสือของอัสซอญูนี (มปป.: 188) ให้คำนิยามของ
การถือศีลอด “อัสซียาม” ว่าการอดกลืนและการละทิ้งจากสิ่งหนึ่งสิ่งใด รวมถึงการที่เขละทิ้งจากการ
กระทำ ไม่ว่าจะเป็นการกิน การพูด และการเดิน ทั้งหมดนี้เป็นคำนิยามด้านภาษา

เชคอะหมัด อัสซอวี (1977 เล่ม 1 : หน้า 82) ได้ให้ความหมายว่า การถือศีลอดคือการอดกลืน
ตนเองจากความต้องการของอารมณ์ไฟต่ำ ทั้งสองไม่ว่าจะเป็นความต้องการของปากท้อง และความ
ต้องการของอวัยวะเพศในช่วงระยะเวลา 1 วันเต็มๆ โดยเริ่มตั้งแต่ตะวันเริ่มทอแสงจนกระทั่งตะวัน
ลับขอบฟ้า พร้อมกับการตั้งเจตนาเพื่อให้ตนเองมีความใกล้ชิดต่อพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮะฮานะฮูวะ
ตะอาลา)

จากคำนิยามดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า การถือศีลอด คือการอดกลืนตนเองจากความต้องการ
ของอารมณ์ไฟต่ำ นั่นคือท้อง อวัยวะเพศ และสิ่งที่ได้เข้าไปสู่ร่างกายทางทวารต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น
อาหาร เครื่องดื่ม ยา ฯลฯ ในช่วงเวลาที่กำหนด นั่นคือ ตั้งแต่การเริ่มทอแสงจนกระทั่งตะวัน (แสงขาว
ที่ขึ้นทางทิศตะวันออก) จนกระทั่งตะวันลับขอบฟ้า โดยการกระทำของมุสลิมที่มีสติสัมปชัญญะ ซึ่ง
ไม่ได้อยู่ในช่วงของการมีประจำเดือน และเลือดหลังคลอด ผ่านการปฏิบัติที่มีความเชื่อต่ออัลลอฮ์

ตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า เดือนรอมฎอนตลอดทั้งเดือน มุสลิมจำเป็นจะต้องทำการถือ
ศีลอดตลอดกลางวัน แต่ทั้งนี้ในการนับเดือนตามปฏิทินอาหรับจะมีความแตกต่างจากการนับเดือนใน
ระบบสุริยคติ ทั้งนี้มาตรฐานการกำหนดเริ่มต้นเดือนรอมฎอน (และเดือนอื่นๆด้วย) ในระบบอิสลาม
นั้นให้พิจารณาจากผลการเห็นเดือนฮิลา (ดวงจันทร์เสี้ยวข้างขึ้น) ในค่ำของวันที่ 30 เดือนชะอ์บาน

หากไม่ปรากฏว่ามีการเห็นเดือนฮิลาลด้วยสาเหตุทางภูมิอากาศ เช่น ฟ้าปิดเป็นต้นหรืออื่นๆ ให้ใช้เกณฑ์การนับเดือนชะอฺบานต่อไปให้ครบ 30 วัน จากนั้นให้นับวันต่อมาเป็นวันที่หนึ่งของเดือนรอมฎอนเลย นี่คือเกณฑ์มาตรฐานที่นักวิชาการอิสลามทุกยุคสมัยตั้งแต่ยุคท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮุอาลัยฮิ วะสัลลัม) และในยุคสมัยต่อมา กรณีการเห็นเดือนฮิลาลนั้นให้ถือว่ามิผลต่อการกำหนดเริ่มต้นเดือนรอมฎอน เมื่อผู้เห็นนั้นเป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้ แม้เพียงคนเดียวก็ตาม ซึ่งต่างกับการกำหนดสิ้นเดือนรอมฎอนและเริ่มเดือนเซาวาล นักวิชาการเห็นชอบเหมือนกันว่าไม่สามารถรับฟังการเห็นเดือนจากคนเดียวคนเดียวได้ในกรณีสิ้นเดือนรอมฎอน นอกจากต้องได้รับการรับรองจากชายที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้อีก 2 คน ร่วมยืนยันการเห็นเดือนฮิลาลสำหรับเดือนเซาวาล (อับดุลลอฮ์ สุไลหมัด, 2548)

ทั้งนี้เป็นการยึดถือตามวจนะของท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮุอาลัยฮิ วะสัลลัม) ที่ทรงกล่าวไว้มีความหมายว่า

“พวกท่านจงถือศีลอด (เข้าเดือนรอมฎอน) เมื่อเห็นดวงจันทร์เสี้ยว (ฮิลาล) และพวกท่านจงหยุดถือศีลอด (สิ้นสุครอมฎอน) เมื่อเห็นดวงจันทร์เสี้ยว (ฮิลาล) ดังนั้นหากปรากฏว่ามีเมฆหมอกมาบดบังแก่พวกท่าน (ไม่อยู่ในวิสัยที่จะเห็นได้) พวกท่านจงนับเดือนชะอฺบานให้เต็มครบ 30 วัน” จากบันทึกของอัลบุคอรีฮ์และมุสลิม

มุหัมมัด บิน อิบรอฮีม บิน อับดุลลอฮ์ อัต-ตุวัยญีรีย (2007) ได้นำเสนอข้อปฏิบัติสำหรับผู้ถือศีลอดไว้ดังนี้

1) สนับสนุน (สุนัต) ให้ผู้ที่ถือศีลอดรับประทานสะหฺรุ (อาหารก่อนขึ้นแสงอรุณ) เนื่องจากในสะหฺรุนั้นมีความจำเริญ และสะหฺรุที่ดีที่สุดสำหรับมุอฺมิน *คือผลอินทผลัม และสุนัตให้ล่าช้าในการรับประทานสะหฺรุ และส่วนหนึ่งในความจำเริญของการรับประทานสะหฺรุคือมีความยำเกรงในการภักดีต่ออัลลอฮ์และการทำอิบาดะฮฺ (ศาสนกิจ) ต่อพระองค์ และมันยังเป็นเหตุให้ลุกขึ้นจากเตียงนอนในช่วงสะหฺรุ ช่วงแห่งการขอภัยโทษ ดูอาอ์(ขอพร) ละหมาดศุบฮฺร่วมกัน และเพื่อให้เกิดความแตกต่างกับอะหฺลุลกิตาบ (กลุ่มชนที่ได้รับประทานคัมภีร์จากอัลลอฮ์ คือ ชาวยิว คริสตชน และยิว) และยาฮูดีฮ์)

2) สนับสนุน (สุนัต) ให้รับแรงในการละศีลอด โดยให้เริ่มกินด้วยผลอินทผลัม ก่อนที่จะละหมาด และหากไม่มีผลอินทผลัมก็ให้เริ่มด้วยน้ำเปล่า และหากไม่มีน้ำเปล่าอีกก็ให้แก้ด้วยอาหารหรือเครื่องดื่มที่หะลาลใดก็ตามแต่สะดวก และถ้าหากไม่มีอาหารและเครื่องดื่มก็ให้ตั้งเจตนาเพื่อละศีลอด เนื่องจากผู้ที่ถือศีลอดนั้นจะสูญเสียจำนวนน้ำตาลที่สะสมไว้ในร่างกาย และจะลดระดับต่ำกว่าระดับปกติ ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้ที่ถือศีลอดรู้สึกอ่อนเพลีย ภัยจกระ้าน และทำให้ตาพร่า

* มุอฺมิน หมายถึง ผู้ศรัทธาและปฏิบัติตามหลักคำสอนของอิสลาม

และการรับประทานผลไม้สดนั้นทำให้ระดับน้ำตาลและไขมันเพิ่มขึ้น ด้วยความประสงค์ของอัลลอฮ์

3) สนับสนุนให้บริจาคหรือแจกจ่ายอาหารแก่ผู้ถือศีลอดคนอื่นเพื่อละศีลอด และใครก็ตามที่ให้อาหารคนอื่นเพื่อละศีลอดเขาจะได้รับผลบุญเสมือนกับผู้ถือศีลอด โดยที่ผู้ถือศีลอดที่รับประทานอาหารจากการแจกจ่ายดังกล่าวจะไม่ทำให้ผลบุญของเขาลดลงแต่ประการใด

4) สนับสนุน (สุนัต) ให้ผู้ถือศีลอดหมั่นรำลึกและคูอาต์อัลลอฮ์ และให้กล่าว "บิสมิลลาฮ์" ขณะละศีลอด และกล่าวสรรเสริญต่ออัลลอฮ์เมื่อรับประทานเสร็จ และให้กล่าวขณะละศีลอดว่า

«ذَهَبَ الظَّمَأُ ، وَابْتَلَّتِ العُرْوُقُ ، وَنَبَتَ الأَجْرُ إِن شَاءَ اللهُ»

ซึ่งมีความหมายว่าความ "ความหิวกระหายได้หายไป เส้นโลหิต (หรือเส้นทางเดินอาหาร) ก็ชุ่มชื้น และได้รับผลตอบแทนอย่างแน่นอน อินชาอัลลอฮ์ (หากเป็นพระประสงค์ของอัลลอฮ์)" (บันทึกโดยอบู ดาวูด : 2357 ดู เศาะฮิหฺ สุนัน อิบิ ดาวูด : 2066)

5) สนับสนุน (สุนัต) ให้ผู้ถือศีลอดหรือไม่ถือศีลอดหมั่นแปรงฟัน ไม่ว่าจะในช่วงต้นหรือช่วงท้ายของวัน

6) สนับสนุน (สุนัต) ให้ผู้ถือศีลอดเมื่อมีคนมาค่าทอหรือกล่าวให้ร้ายแก่เขา ให้เขากล่าวว่า ฉันถือศีลอด ฉันถือศีลอด และหากเขากำลังยืนอยู่ก็ให้นั่งลง

7) สนับสนุน (สุนัต) ให้ผู้ถือศีลอดหมั่นทำการทำงานที่ดีให้มากเช่น การรำลึกถึงอัลลอฮ์ อ่านอัลกุรอาน มีจิตกุศล บริจาคทาน ช่วยเหลือคนยากจนและผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ การขอภัยโทษ การเตาบัต ละหมาดในช่วงกลางคืน ติดต่อกัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ เยี่ยมเยียนคนป่วย และอื่น ๆ

8) สนับสนุน (สุนัต) ให้ละหมาดตะรอวีห์ในค่ำคืนของเดือนรอมฎอนหลังจากละหมาดอิซาอ์ (สิบเอ็ดร็อกอ์ตพร้อมกับละหมาดวิคร์ หรือสิบสามร็อกอ์ตพร้อมกับละหมาดวิคร์) นี้คือสุนนะฮ์ และถ้าหากว่าใครจะเพิ่มมากกว่านี้ก็ถือว่าไม่เป็นไรและไม่ได้เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ และใครก็ตามที่ละหมาดจนจบพร้อมอิมามเขาจะถูกบันทึกเสมือนกับผลบุญการยืนละหมาดตลอดทั้งคืน

9) สนับสนุน (สุนัต) ให้รับประทานผลไม้สดด้วยจำนวนที่ก่อนออกไปละหมาดอิติลฟีฎร์

10) สนับสนุน (สุนัต) ให้ผู้ถือศีลอดเมื่อมีคนเชื้อเชิญให้รับประทานอาหารในช่วงกลางวันกล่าวว่า "ฉันถือศีลอด" เนื่องจากท่านนบี ศ็อลลัลลอฮุ อะลัยฮิ วะสัลลิม ได้กล่าวว่าซึ่งมีความหมายว่า "เมื่อคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกท่านถูกเชื้อเชิญให้รับประทานอาหาร ในขณะที่ท่านนั้นถือศีลอด ท่านก็จงกล่าวแก่เขาว่า แท้จริงฉันนั้นถือศีลอดอยู่" (บันทึกโดยมุสลิม : 1150)

11) สันับสนุน (สุนัต) ให้ผู้ที่ถือศีลอดหรือไม่ก็ตามเมื่อได้รับประทานอาหาร ณ ที่ที่เขาได้รับการเชื่อเชิญ ทั้งนี้ท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลัม) ได้กล่าวไว้มีความหมายว่า "บรรดาผู้ถือศีลอดได้แก่ศีลอด ณ ที่ท่าน บรรดาผู้ที่ได้รับประทานอาหารท่าน และบรรดามลาอิกะฮ์ อวยพรให้แก่ท่าน" (เศาะฮีหฺ บันทิก โดยอบู ดาวูด : 3854 และนี่คือสำนวนในรายงานของท่าน ดู เศาะฮีหฺ สุนัน อิบิ ดาวูด : 3263 และบันทิก โดยอิบนุ มาญะฮฺ : 1747 ดู เศาะฮีหฺ สุนัน อิบนิ มาญะฮฺ : 1418)

12) สันับสนุน (สุนัต) ให้ทำอุมเราะฮ์ในเดือนรอมฎอน ดังที่ท่านนบี ซ็อลลัลลอฮู ออลัยฮิวะสลัลัม ได้กล่าวไว้มีความหมายว่า "แท้จริงการทำอุมเราะฮ์ในเดือนรอมฎอนเท่ากับการหัจญ์หรือการทำหัจญ์พร้อมกัน" (บันทิก โดยอัล-บุคอรีฮฺ : 1863 และมุสลิม : 1256)

13) ใครก็ตามที่ตั้งเจตนาอิหฺรอมเพื่อทำอุมเราะฮ์ในวันสุดท้ายของเดือนรอมฎอน และเขายังไม่ได้เริ่มประกอบกิจการอุมเราะฮ์อื่น ๆ จวบจนกระทั่งถึงคำคืนของวันอีด การทำอุมเราะฮ์ของเขานั้นถือเป็นการทำอุมเราะฮ์ในเดือนเราะมะฎอน เพราะเวลาการทำอุมเราะฮ์นั้นจะเริ่มนับเมื่อมีการตั้งเจตนา

14) สันับสนุน (สุนัต) ให้มุมานะและพยายามในการประกอบอิบาดะฮ์ต่าง ๆ ในช่วงสิบวันสุดท้ายของเดือนรอมฎอน และให้ซุบช่วงกลางคืนให้มีชีวิตชีวา (ด้วยการทำอิบาดะฮ์) พร้อมกับปลุกสมาธิในครอบครัวด้วย

อัซซอบูนี (ม.ป.ป. : 217-218) ได้กล่าวถึงวิथाปัญหาเกี่ยวกับผู้ถือศีลอดจะได้รับจากการถือศีลอดว่าจะได้รับอย่างน้อยแล้วมี 4 ประการ คือ

1) การถือศีลอดเป็นกระบวนการอบรมมนุษย์ ดังนั้นสิ่งที่จะเกิดขึ้นสำหรับผู้ถือศีลอดคือการเกิดความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ (ซุบะฮานะฮูวะตะอาลา) และฝึกให้ตัวเองนั้นคุ้นเคยหรือเคยชินกับการปฏิบัติคำสั่งใช้และจงรักภักดีต่ออัลลอฮ์ (ซุบะฮานะฮูวะตะอาลา)

2) การถือศีลอดเป็นการอบรมจิตใจตนเองให้มีความอดทนและอดกลั้นต่อความทุกข์ยากที่ได้ประสบและควบคุมจิตใจให้เอาชนะอารมณ์ใฝ่ต่ำได้ และพยายามเดินตามการชี้แนะของอัลลอฮ์ (ซุบะฮานะฮูวะตะอาลา)

3) การถือศีลอดเป็นกระบวนการฝึกให้ผู้ถือศีลอดเกิดความรักและความเป็นพี่น้องระหว่างกันและกันจนกระทั่งเกิดความรู้สึกสงสารและพร้อมที่จะยื่นมือช่วยเหลือเพื่อนพี่น้องของเขาที่ไม่พร้อมและขาดความสามารถ

4) ผู้ถือศีลอดจะได้รับการปลุกฝังความรู้สึกยำเกรงต่ออัลลอฮ์ (ซุบะฮานะฮูวะตะอาลา) และปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเปิดเผยและเรื่องที่เร้นลับซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถล่วงรู้ได้นอกจากอัลลอฮ์เพียงองค์เดียวเท่านั้น รวมถึงการหลีกเลี่ยงหรือละทิ้งคำสั่งห้ามของอัลลอฮ์ (ซุบะฮานะฮูวะตะอาลา)

ซึ่งสอดคล้องกับฮารุนดินและคณะ (1988 : 122-123) ที่ได้นำเสนอไว้ว่า การถือศีลอดนั้นมี วิทยปัญญาอันมากมาย โดยจำแนกเป็นทางด้านจิตวิญญาณ ร่างกายและสังคม

นอกจากการงดเว้นการกินการดื่ม และการร่วมประเวณี ตลอดวันแล้ว ยังมีกิจกรรมอื่นๆ ที่ ศาสนาสนับสนุน ได้มุสลิมปฏิบัติอีก เช่น การอ่านอัลกุรอาน การกียาม (การปฏิบัติศาสนกิจในตอน กลางคืน เช่น การละหมาดตะรอวีหฺ และศาสนกิจ (อิบาดะฮฺ) อื่นๆ ในยามค่ำคืนตลอดเดือนรอมฎอน การละหมาดสุนัตในค่ำคืนแห่งเดือนรอมฎอน การอิติกาฟ หรือการกักตัวอยู่ในมัสยิด การบริจาค ทาน

2.3 การละศีลอด

การละศีลอดในภาษาอาหรับใช้คำว่า “อิฟฏอร” ซึ่งหมายถึง การทานอาหารเช้า หรือการละ ศีลอด (อาบูอัสซาล, 2006) เมื่อผู้ถือศีลอดทำการถือศีลอดมาตลอดวันจนกระทั่งถึงเวลาที่กำหนดไว้ แล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ถือศีลอดจำเป็นจะต้องเลิกการถือศีลอด ทั้งนี้เวลาที่กำหนดไว้เพื่อการละศีลอด ปรากฏไว้ในอัลกุรอานที่ว่า

’ n < í) t P \$ u < Á Á 9 \$ # (# q ‘ J i ? r & ¢ O è O
E @ ¢ S © 9 \$ #

“เสร็จแล้วพวกเจ้าก็จงถือศิยามให้ครบสมบูรณ์จนถึงเวลาพลบค่ำ”

(อัลกุรอาน, 2: 187)

อัลเงาะบะรียได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมไว้ในหนังสืออุมมุลบะฮานฟีอะหุกามอัลกุรอาน, เล่ม 3 หน้า 532 (อ้างถึงในอาบูอัสซาล, 2006) ไว้ว่า การระบุเวลาดังกล่าวตามโองการอัลกุรอานข้างต้น แสดงว่าไม่มีการถือศีลอดในเวลากลางวัน

อัลกุฎุบีย (อ้างถึงในอาบูอัสซาล, 2006) ได้อธิบายเพิ่มเติมอัลกุรอานโองการนี้ไว้ว่า “เป็น คำสั่งที่มีความหมายว่าวาญิบ (เป็นภาคบังคับที่มุสลิมผู้ถือศีลอดจะต้องปฏิบัติ) โดยปราศจากความ ขัดแย้ง และจนถึงจุดสิ้นสุด (หมายถึงให้ถือศีลอดจนถึงเวลาที่กำหนดแล้วและให้ทำการละศีลอด) ดังนั้นพระองค์จึงทรงตั้งเงื่อนไขให้ถือศิยามจนครบสมบูรณ์จนแน่ชัดว่าเวลากลางคืนได้มาถึงแล้ว (จึง อนุญาตให้ทำการละศีลอดได้)”

นอกจากนี้ยังมีวจนะของท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลัม) ซึ่งรายงานจากท่านอุมร์ บิน อัลค็อตฎอบ เล่าว่า ท่านได้ยินท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัลัม) กล่าวว่า “เมื่อกลางคืน (เวลาพลบค่ำ) ได้ย่างกรายเข้ามาจากที่นี่ (ทิศตะวันออก) และเวลากลางวันก็ได้คล้อยหลังไปจากที่นี่ (ทิศตะวันตก) และอาทิตย์ได้ลับขอบฟ้าไปแล้ว ดังนั้นแท้จริง (เท่ากับว่า) ผู้ถือศีลอดได้ละศีลอดแล้ว” (บุคอรี, 1954 ; มุสลิม, 1100)

จากงานของท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัม) ข้างต้น ท่านอัลค็อตฏอบีย (อ้างถึงใน อับูอัสฮาล, 2006) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “ผู้ถือศิยามได้ละศีลอดแล้ว” หมายถึง ผู้ถือศิลอดได้เปลี่ยนสถานภาพจากการอยู่ข้อกำหนดของศาสนาเกี่ยวกับการถือศิลอดเป็นผู้ที่ไม่ได้อยู่ในสภาพของผู้ถือศิลอด ถึงแม้ว่าผู้ผู้นั้นจะยังไม่รับประทานสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อละศีลอดเลยก็ตาม และบางคนตีความว่า “หมายถึงเวลาสำหรับแก้ศิยามได้มาถึงแล้ว และได้เวลาที่เขาจะต้องแก้ศิยามแล้ว”

สำหรับอาหารที่ใช้ในการละศีลอดนั้น ท่านศาสนทูต (ซอลลัลลอฮูออลัยฮิวะสลัม) ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างไว้ ซึ่งรายงานมาจากท่านอะนัส อิบน มาลิก (ร่อฎู ๗) กล่าวไว้ว่า ปรากฏว่าท่านนบิละละศีลอดด้วยอินทผลัมที่สูงงอมเพียงไม่กี่เม็ดก่อนที่จะไปละหมาดมัฆริบ ถ้าไม่มีอินทผลัมที่สูงงอมก็จะละศีลอดด้วยอินทผลัมที่แห้ง ถ้าหากไม่มีอินทผลัมที่แห้งก็จะดื่มน้ำไม่ก็อ๊ก (อะหมัด : 163, อับูดาอูด: 306)

อัสเซกาเนีย (อ้างถึงใน อับูอัสฮาล, 2006) กล่าวถึงเหตุผลที่ส่งเสริมให้ละศีลอดด้วยอินทผลัมว่า “เหตุผลที่มีบัญญัติให้ละศีลอดด้วยผลอินทผลัมแห้งเพราะมันหวาน และทุกๆ สิ่งที่มีความหวานจะสามารถสร้างความแข็งแรง (และความกระชุ่มกระชวย) ให้แก่สายตาซึ่งได้อ่อนเพลียงลงเพราะการถือศิลอด นี่คือเหตุผลที่ดีที่สุดมีกล่าวเกี่ยวกับสิ่งนี้ และในเมื่อเหตุผลที่ส่งเสริมให้ละศีลอดด้วยผลอินทผลัมเพราะความหวานของมัน และความหวานดังกล่าวมีผล (ในการเสริมสร้างความลึกหรือของ) ร่างกาย ดังนั้นจึงมีความหมายรวมถึงของหวานประเภทอื่นๆ ด้วย ยิ่งหวานเท่าไรก็ยิ่งมีความประเสริฐมากเท่านั้น...”

จะเห็นได้ว่า กรณีที่ไม่สามารถละศีลอดด้วยอินทผลัมได้ ก็สามารถใช้อาหารชนิดอื่นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่มีความหวาน เช่น น้ำผึ้ง น้ำหวานอื่นๆ หรือน้ำเปล่าก็ได้ ซึ่งสิ่งที่ควรมาแทนที่อินทผลัมเป็นอย่างแรกคือ น้ำสะอาด โดยจะต้องทำก่อนการละหมาดซุหฺรี (กลางวัน) ดังงานของท่านศาสนทูตที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น จึงค่อยรับประทานอาหารชนิดอื่นๆ ภายหลังจากนั้น ซึ่งอาจจะเป็นหลังการละหมาดซุหฺรี

จากข้อปฏิบัติในการถือศิลอดที่กำหนดให้ผู้ถือศิลอดจะต้องทำการละศีลอดเมื่ออาทิตย์ตกดินทำให้เกิดประเพณีปฏิบัติหลายๆ ประการขึ้นในแต่ละชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากการละศีลอดตามหลักการศาสนาบัญญัติได้ถูกนำมาผนวกเข้ากับวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น เช่น มุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งเดิมทีวัฒนธรรมประเพณีส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และพุทธมาก่อน และเมื่อศาสนาอิสลามได้เข้ามาในชุมชน จึงมีการผนวกเอาความหลากหลายนี้เข้าด้วยกัน ซึ่งเดิมทีอาหารที่ใช้ละศีลอดในเดือนรอมฎอนของมุสลิมในประเทศแถบตะวันออกกลางนั้นจะไม่ค่อยมีความหลากหลายมากนัก อาหารหลักๆ ที่ใช้ในการละศีลอด จะประกอบด้วยลูกอินทผลัมประมาณ 2-3 ผล ตามด้วยน้ำ 1-2 แก้ว ทั้งนี้เพราะพวกเขายึดตามแนวปฏิบัติตามท่านศาสดาที่ได้เคยปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่าง ซึ่งในแง่ของหลักโภชนาการแล้ว สิ่งนี้จะเป็นผลดีต่อสุขภาพ เพราะการรับประทาน

อินทผลัมซึ่งในผลของมันนั้นจะมีคุณค่าทางอาหารสูง โดยเฉพาะน้ำตาล ซึ่งจะเสริมพลังงานให้กับร่างกาย หลังจากละศีลอดแบบเบาๆ แล้วจึงละหมาดมัฆริบ (ละหมาดหลังอาทิตย์ตกดิน) เสร็จแล้วจึงรับประทานอาหารหนักซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปตามแต่วัฒนธรรมของแต่ละชุมชน

สำหรับอาหารละศีลอดของมุสลิมในประเทศไทยนั้น ก็มีความแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ จังหวัด ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทั้งทางด้านรส ประเภทอาหาร เช่น มุสลิมภาคกลางอาหารส่วนใหญ่แล้วจะมีรสจืด มุสลิมภาคใต้ตอนบนอาหารส่วนใหญ่จะมีรสเผ็ด ส่วนมุสลิมภาคใต้ตอนล่าง หรือ 3 จังหวัด ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ชอบบริโภคอาหารที่มีรสหวาน อีกทั้งอาหารที่มีส่วนผสมของเครื่องเทศ

การประกอบอาหารในเดือนรอมฎอนของชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งจะมีความแตกต่างจากการประกอบอาหารในเดือนอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องจากการผสมผสานระหว่างหลักความเชื่อในศาสนากับวิถีการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนไว้ร่วมกัน อาหารหลายประเภทได้ถูกคิดค้นขึ้นสำหรับรับประทานเฉพาะในเดือนแห่งการถือศีลอดนี้ รูปแบบการแจกจ่ายอาหารระหว่างเพื่อนบ้านนำมาซึ่งความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน และร่วมกันรับประทานอาหารและการจัดเลี้ยงอาหารที่มัสยิดสร้างมิติของความเข้มแข็งของชุมชน

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหารในจังหวัดชายแดนภาคใต้

สุธี เทพสุริวงค์ (2547) ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับอาหารพื้นบ้านไทยมุสลิมไว้ว่า วัฒนธรรมการกินอาหารแต่ละพื้นที่เกิดจากอิทธิพลของภูมิประเทศ ภูมิอากาศและภูมิปัญหาที่สืบทอดกันมาทำให้อาหารแต่ละท้องถิ่นมีจุดเด่นที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะเรื่องของรสชาติและส่วนประกอบหรือเครื่องปรุง ซึ่งจะมีสูตรเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นตามความแตกต่างในเรื่องสูตรเฉพาะหรือส่วนประกอบ จึงมีผลทำให้รสชาติอาหารแตกต่างกัน อาจกล่าวได้ว่าอาหารเป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้ อาหารพื้นบ้านของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานีก็เช่นกันส่วนใหญ่อาหารพื้นบ้านของชาวไทยมุสลิมเป็นอาหารที่เน้นเครื่องเทศมาก แต่ก็ได้รับความนิยมกันมากทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม อาหารพื้นบ้านเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ส่วนประกอบของอาหารส่วนใหญ่มักประกอบไปด้วยทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น โดยอาศัยภูมิปัญญาของผู้คนในท้องถิ่นนั่นเอง จึงทำให้อาหารพื้นบ้านเป็นอาหารที่มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อร่างกาย แต่ก่อนที่อาหารพื้นบ้านจะถูกกลืนหายไป ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมการบริโภคอาหารแบบโลกตะวันตกที่มีการแพร่กระจายเข้ามาอย่างรวดเร็วกับระบบการสื่อสารที่ทันสมัยมากขึ้น จึงอยากให้ลูกหลานได้หันมามองและให้ความสำคัญกับอาหารพื้นบ้านไทยมุสลิมให้มากขึ้น และจงมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมอาหารของตนเอง เพื่อที่จะดำรงรักษาไว้สืบต่อไป

วัฒนา ประทุมสินธุ์และคณะ(2529) ได้ทำการศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการกินของประชาชนภาคใต้ของประเทศไทย พบว่า ผลการวิจัยพบว่าชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ดอนและที่ริมทะเลมีพฤติกรรมการกินส่วนใหญ่แตกต่างกันแต่มีส่วนคล้ายคลึงกันบ้าง คือ การกินอาหารพร้อมกันทั้งครอบครัว การกินอาหารไม่ครบ 5 หมู่ โดยเฉพาะการกินผักและผลไม้ น้อย ส่วนที่แตกต่างกัน คือ ชาวไทยพุทธกินผักมากกว่าชาวไทยมุสลิม

วัฒนา ประทุมสินธุ์และคณะ(2539) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปรับปรุงพฤติกรรมการกินของประชากรเป้าหมายในภาคใต้ของประเทศไทย ได้รายงานการดำเนินการไว้ว่า การปรับปรุงพฤติกรรมการกินของประชากรเป้าหมายในภาคใต้ของประเทศไทยจึงได้ดำเนินการต่างๆ เพื่อปรับปรุงพฤติกรรมการกินที่ไม่พึงประสงค์ต่างๆ โดยวิธีการ 5 วิธี คือ

- 1) การให้โภชนศึกษาแบบผสมผสาน คือ ให้ความรู้ด้านโภชนาการ การเกษตรครัวเรือน การประกอบและการแปรรูปอาหาร และสุขอนามัย ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ
- 2) การเพิ่มผลผลิตทางอาหารในหมู่บ้าน เป็นการพยายามที่แก้ปัญหาการกินผักน้อยและไม่กินผักของประชาชนกลุ่มเป้าหมาย เพราะพบว่า การขาดอาหารที่ใกล้มือ และขาดความรู้ทำให้แม่บ้านไม่สนใจใช้ผักประกอบอาหาร
- 3) การส่งเสริมการทำอุตสาหกรรมอาหารในหมู่บ้าน ช่วยปรับปรุงพฤติกรรมการกินของประชากรเป้าหมายโดยเฉพาะเด็ก 1-5 ปีได้มาก โดยการผลิตอาหารเสริมเพื่อนำไปใส่ในอาหารให้แก่เด็ก
- 4) การส่งเสริมสุขอนามัยในหมู่บ้าน โดยการประกวดสุขภาพเด็ก ประกวดบ้านตัวอย่าง และประกอบอาหารคุณค่าสูงแต่ราคาประหยัด เพื่อส่งเสริมให้แม่ตื่นตัวในการบำรุงสุขภาพเด็ก มีการปรับปรุงอาหารครอบครัว สภาพแวดล้อมของบ้านและครัว เพื่อส่งเสริมสุขอนามัยของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะแม่และเด็ก และ
- 5) การเฝ้าระวังทางโภชนาการ โดยการชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูงของเด็กเป็นระยะ เพื่อให้แม่ทราบสถานะทางโภชนาการของลูก และช่วยให้แม่ฝ่ายโครงการและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้ร่วมกันแก้ปัญหาที่พบ

นุจรี สงวนศักดิ์ (2539) ได้ทำการศึกษาเรื่องอาหารที่ใช้ในพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนอำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี ผลการศึกษาพบว่า อาหารที่ใช้ในพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนกลุ่มนี้แยกตามวิธีการปรุงจำแนกได้เป็น 4 ประเภท คือ อาหารคาวและอาหารแห้ง อาหารหวานและของขบเคี้ยวกินเปล่า ผลไม้และเครื่องดื่ม การจัดเตรียมอาหารแต่ละประเภทมีวิธีการและขั้นตอนแตกต่างกันไป กล่าวคือ อาหารคาวและอาหารแห้งจัดเตรียมโดยวิธีการต้ม นึ่ง ผัด และแกงจืด ส่วนอาหารแห้งใช้โดยไม่ต้องปรุง อาหารหวานและของขบเคี้ยวกินเล่นจัดเตรียมโดยวิธีการนึ่ง อบ เชื่อม กวน และโดยใช้วิธีการอื่นๆ ผลไม้จัดเตรียมโดยการล้างหรือทำความสะอาด แล้วจัดใส่ภาชนะ

เครื่องดื่มส่วนใหญ่จัดเตรียมโดยใส่ภาชนะประเภทถ้วยและแก้ว การใช้อาหารในพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนกลุ่มนี้ ได้ส่งผลต่อวัฒนธรรม 6 ด้าน คือ พิธีกรรมและความเชื่อ เศรษฐกิจ สังคม สัมพันธภาพ ภาษา จริยธรรมและสุขภาพอนามัย วัฒนธรรมแต่ละด้านได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตบางส่วนของชาวไทยเชื้อสายจีน เช่น วัฒนธรรมด้านพิธีกรรมและความเชื่อส่งผลให้มีรูปแบบของพิธีกรรมตามระบบความเชื่อใน 3 ด้าน คือ ความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นสิริมงคล ความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามและข้อปฏิบัติ และความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ วัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจส่งผลทั้งต่อเศรษฐกิจของชาวไทยเชื้อสายจีนและชนกลุ่มอื่นๆ วัฒนธรรมด้านสังคมสัมพันธภาพส่งผลต่อความสัมพันธภาพของกลุ่มชนใน 2 ระดับคือ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและเครือญาติและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ภายในชุมชน วัฒนธรรมด้านภาษาส่งผลต่อการใช้ถ้อยคำสำนวนภาษา 2 ลักษณะ คือ การใช้คำหรือถ้อยคำในภาษาถิ่นใต้ที่ใช้เป็นชื่ออาหาร และการใช้สำนวนในภาษาไทยถิ่นใต้ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร วัฒนธรรมด้านจริยธรรมส่งผลต่อจริยธรรมของกลุ่มชน 3 ด้าน คือ ความกตัญญูกตเวที ความสามัคคีและความขยันหมั่นเพียร วัฒนธรรมด้านสุขภาพอนามัย ส่งผลต่อสุขภาพอนามัยของกลุ่มชนเพราะอาหารที่ใช้ในพิธีกรรมมีคุณค่าทางอาหารครบทุกด้าน และมีสรรพคุณเป็นยา วัฒนธรรมทุกด้านดังกล่าวมานี้ มีส่วนช่วยหล่อหลอมให้ชาวไทยเชื้อสายจีน อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี เป็นกลุ่มชนที่มีคุณภาพและสามารถปรับตัวได้ดีในสังคม

กมลทิพย์ งามมล (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง อาหาร: การสร้างมาตรฐานในการกินกับอัตลักษณ์ทางชนชั้น ซึ่งได้ทำการศึกษากลุ่มชนชั้นนำในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ผ่านการประพจน์ปฏิบัติทางวัฒนธรรมการกินอาหาร โดยเฉพาะในเรื่องของมารยาทและการใช้ช้อนส้อมในการรับประทานอาหาร ผลการศึกษาพบว่า มารยาทในการรับประทานอาหารของสังคมไทยนั้น มีรากฐานการปฏิบัติมาจากการควบคุมการกินอาหารของพระสงฆ์ตามแนวทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระวินัยในส่วนที่เกี่ยวกับการควบคุมกิริยาอาการให้อยู่ในความสำรวมเสมอ ในเวลารับประทานอาหาร เช่น การไม่ให้กินมากๆ ไม่ให้กินคำโตๆ ไม่ให้กินหกเลอะเทอะ หรือการไม่ให้กินด้วยกิริยามูมมาม ตะกละตระการม รีบเร่งหรือเสียงดัง การสั่งสอนมารยาทต่างๆ เกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นสูงก่อน จึงเป็นการสร้างมาตรฐานการประพจน์ปฏิบัติในการกินอาหารให้แตกต่างระหว่างบุคคล กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชนชั้นจึงเกิดขึ้นโดยอาศัยแนวคิดเรื่องความเป็นผู้ดี ในการแบ่งแยกความเป็นเขาหรือความเป็นเรา

ภัทรารักษ์ แก้วกุล (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาภูมิปัญญาด้านอาหาร กรณีศึกษา: วัฒนธรรมการบริโภคอาหารพื้นบ้านอีสานจังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษาพบว่า บ้านตะแบกเป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติเมื่อเทียบกับหลายหมู่บ้าน ซึ่งบรรพบุรุษได้สรรหาเลือกพื้นที่ในการตั้งรกรากให้ลูกหลานได้อาศัย ดำริบอาหารพื้นบ้านที่ชาวบ้านตะแบกนิยมปรุงรับประทานและใช้ประกอบในงานประเพณีและพิธีกรรม

อรชร พรประเสริฐ (2537) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรณีพืชผักและกรรมวิธีปรุงอาหารของชาวอีสาน ผลการศึกษาพบว่า พืชผักที่ชาวบ้านยังบริโภคอยู่มีจำนวน 99 ชนิด ซึ่งมีบริโภคได้ตลอดปี ที่เหลือมีตามฤดูกาล พืชผักธรรมชาติแต่ละชนิดจะมีจำนวนน้อย ไม่อุดมสมบูรณ์เท่า 20-30 ปีก่อน ชาวอีสานมีวิธีการปรุงอาหาร โดยเก็บพืชผักมาประกอบรวมกับเนื้อสัตว์ แล้วทำให้สุกโดยวิธี นึ่ง ต้ม ย่าง เป็นต้น และเรียกอาหารที่ประกอบแล้วได้ 18 วิธี และจากการศึกษาพบว่า มีพัฒนาการมาจากการนำพืชที่มีรสเผ็ดมาผสมกับเกลือ จากนั้นนำพืชอื่นๆ ที่ให้รสและกลิ่นมาเป็นส่วนประกอบ ทำให้เกิด กลิ่น รส แปลกออกไป และได้อาหารหลากหลายชนิด เพื่อบริโภคกับข้าวเหนียว วิธีการถนอมอาหารใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน ส่วนใหญ่เป็นการนำอาหารสดมาตากแห้งและวิธีการหมักตามธรรมชาติ

พรรณี อวนสกุล และคณะ (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การปรับเปลี่ยนการบริโภคอาหารของชาวพื้นเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ชาวพื้นเมืองเชียงใหม่มีการปรับเปลี่ยนลักษณะการบริโภคอาหารในด้านวิธีการแสวงหาอาหารและแหล่งอาหาร คือ การตั้งพิงพาแหล่งอาหารไม่ธรรมดามากขึ้น ขณะเดียวกันแม้ชาวพื้นเมืองเชียงใหม่ส่วนใหญ่ยังคงรับประทานอาหารพื้นเมืองเป็นหลัก แต่เริ่มมีแนวโน้มการบริโภคอาหารแบบสมัยใหม่เพื่อขึ้นเรื่อยๆ อันอาจจะมีผลต่ออัตราส่วนการเจริญเติบโตทางร่างกายของประชากรชาวเชียงใหม่ และมีผลต่อสุขภาพอนามัยอีกด้วย ไรก็ดี อาหารพื้นเมืองเชียงใหม่ควรได้รับการรักษาให้คงอยู่และส่งเสริมให้แพร่หลาย เพราะมีคุณค่าต่อสุขภาพอนามัย มีคุณค่าทางเศรษฐกิจในการส่งเสริมธุรกิจด้านอาหารและการท่องเที่ยว รวมทั้งมีคุณค่าทางเอกลักษณ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษาวัฒนธรรมด้านอาหารละศีลอดในเดือนรอมฎอน : กรณีศึกษาตำบลเขาตวม อ.ยะรัง จ.ปัตตานี มีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาชนิด องค์ประกอบ กระบวนการในการประกอบอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน 2) เพื่อศึกษาวัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมเกี่ยวกับอาหารเพื่อการละศีลอดในเดือนรอมฎอน และ 3) เพื่อสร้างกระบวนการของชุมชนในการหาแนวทางอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่การประกอบอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน โดยมีระเบียบวิธีการวิจัย ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยนี้ ได้แก่ ชุมชนมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่จังหวัด ยะลา ปัตตานีและนราธิวาส

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ชุมชนมุสลิมบ้าน โสร่ง ตำบลเขาตวม อ.ยะรัง จ.ปัตตานี โดยจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) กลุ่มแกนนำและผู้อาวุโสในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อีหมาม คอเลียบ ปราชญ์ชุมชน ผู้สูงอายุ เป็นต้น กลุ่มตัวอย่างนี้เข้าร่วมกิจกรรมของการวิจัยด้วยการพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับทีมนักวิจัย และการชักชวนต่อกัน จาก เป้าหมายของเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มนี้ คือ การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชน สภาพของอาหารละศีลอดในอดีต และมีบทบาทสำคัญในการประสานความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนสำหรับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย

2) กลุ่มแม่บ้าน คือ สตรีในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีความสามารถในการประกอบอาหารละศีลอดในอดีตของชุมชนได้ กลุ่มตัวอย่างนี้เข้าร่วมกิจกรรมของการวิจัยนี้ด้วยการได้รับคำแนะนำจากการสอบถามกลุ่มแกนนำชุมชนและสมาชิกทั่วไปของชุมชน จากนั้นทีมนักวิจัยได้ทำการติดต่อและเชิญเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมหลักของกลุ่มนี้คือ การบันทึกองค์ความรู้ในการประกอบอาหารละศีลอด การนำเสนอและเผยแพร่อาหารละศีลอดของชุมชน และกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้แก่กลุ่มเยาวชน

3) กลุ่มเยาวชน กลุ่มตัวอย่างนี้ที่มนักวิจัยได้เลือกจากนักศึกษาของมหาวิทยาลัยอิสลามยะลาที่เป็นคนในพื้นที่ตำบลเขาตวม จากนั้นมอบให้กลุ่มนักศึกษาดังกล่าวขยายกลุ่มไปยังเยาวชนที่ไม่ได้เป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดแกนนำเยาวชนโดยธรรมชาติ และสร้างความยั่งยืนของกลุ่มในการสืบทอดองค์ความรู้ของชุมชน เป้าหมายหลักของกิจกรรมสำหรับกลุ่มเยาวชน คือ การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านอาหารละศีลอด และการแสวงหาแนวทางของการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนสำหรับอาหารละศีลอดของชุมชน

ขอบข่ายการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยเน้นการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหารละศีลอด ตลอดจนกระบวนการของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้โดยกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวมีกลุ่มเยาวชนของชุมชนเป็นกลไกในการดำเนินการ ทั้งนี้ได้แบ่งขอบข่ายของการวิจัยออกเป็นสามคือ ขอบข่ายด้านเนื้อหาและขอบข่ายด้านพื้นที่ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มีขอบข่ายของเนื้อหาการวิจัยใน 2 ประเด็นหลักคือ อาหารละศีลอดในเดือนรอมฎอนและกระบวนการในการอนุรักษ์อาหารละศีลอดในเดือนรอมฎอน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับอาหารละศีลอดในเดือนรอมฎอน เป็นการศึกษาถึงสภาพทั่วไปของอาหารในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยศึกษาตั้งแต่แหล่งที่มาของอาหารของชุมชน รูปแบบของการปรุงอาหาร บทบาทของสมาชิกในครอบครัวในการประกอบอาหาร กิจกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับอาหารละศีลอด

1.2 ศึกษาในเชิงสำรวจและสืบค้นอาหารที่มีการประกอบในเดือนรอมฎอนในอดีตแต่ปัจจุบันไม่มีการประกอบอาหารนั้นๆ แล้ว โดยทำการศึกษารูปแบบการประกอบและสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชน และการเผยแพร่ชนิดอาหารดังกล่าวแก่ชุมชน

1.3 ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้ร่วมกับกลุ่มเยาวชนของชุมชน เพื่อศึกษาแนวทางและปัจจัยที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความยั่งยืนและต่อเนื่อง

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมจากชุมชนและดำเนินกิจกรรมการวิจัยด้วยสมาชิกของชุมชน ด้วยเหตุนี้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของการวิจัยจึงจำเป็นต้องกำหนดกรอบพื้นที่ในการดำเนินการให้แคบและชัดเจน ดังนั้นทีมวิจัยจึงได้กำหนดเกณฑ์การเลือกชุมชนบ้านโสร่ง ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลเขาตวมเป็นพื้นที่ดำเนินการกิจกรรมหลักของการวิจัย แต่สร้างการร่วมมือจากชุมชนอื่นๆ ในตำบลโดยกลุ่มเยาวชนและกลุ่มแกนนำและผู้อาวุโสในตำบลเขาตวม การเลือกชุมชนบ้านโสร่งเป็นชุมชนดำเนินกิจกรรมด้วยเหตุผลดังนี้

2.1 มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาก่อตั้งเป็นหมู่บ้าน ทั้งนี้จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า ในการก่อตั้งเป็นชุมชนมีการอพยพย้ายถิ่นมาจากหลากหลายถิ่นฐาน เช่นจากภาคใต้ตอนบน จากเมืองมะละกา ประเทศมาเลเซีย เป็นต้น ซึ่งด้วยระยะเวลาที่ยาวนานมีการเรียนรู้ระหว่างกันก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของชุมชน

2.2 ในชุมชนบ้านโสร่งมีผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาหารละลือลดจำนวนมาก และมีความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวแก่กลุ่มเยาวชน

2.3 ชุมชนบ้านโสร่งมีความเสี่ยงสูงต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เนื่องจากในปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่มีการเข้ามาตั้งรกรากจากชุมชนภายนอกสูง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ติดต่อกับตัวเมืองอย่างเทศบาลนครยะลา

2.4 ชุมชนบ้านโสร่งมีความปลอดภัยจากความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มากกว่าพื้นที่อื่นๆ สำหรับทีมนักวิจัยในการลงพื้นที่เพื่อดำเนินกิจกรรมการวิจัย ทั้งนี้เนื่องจากในพื้นที่ดังกล่าวไม่มีความระแวงต่อทีมนักวิจัย เพราะนักวิจัยได้มีการติดต่อสื่อสารกับชุมชนดังกล่าวมาก่อนหน้าที่จะมีการเริ่มการวิจัยแล้ว

เครื่องมือการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นกระบวนการการมีส่วนร่วม เพื่อแสวงหาแนวทางของการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของชุมชน ด้วยเหตุนี้กระบวนการดำเนินการวิจัยส่วนใหญ่จึงเป็นการจัดกิจกรรมต่างๆ ผ่านตัวแทนของชุมชนในกลุ่มต่างๆ ทั้งนี้ในการเก็บข้อมูลการวิจัยจากการดำเนินการตามกิจกรรมต่างๆ มีดังนี้

1. การสัมภาษณ์สนทนากลุ่มย่อย เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการประกอบอาหารละลือลดในเดือนรอมฎอนทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น

2. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม โดยทีมวิจัยเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ และสังเกตพฤติกรรมและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมนั้นๆ และนำมาวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรม

การดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม โดยมีพื้นที่ชุมชนบ้านโสร่ง ม.3 ต.เขาตวม อ.ยะรัง จ.ปัตตานี เป็นพื้นที่การทำวิจัย ซึ่งมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1) ขึ้นเตรียมความพร้อมและเตรียมพื้นที่การวิจัย ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษารวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน ข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านที่ทำการวิจัย ตลอดจนการประสานงานกับแกนนำชุมชนเพื่อเริ่มการวิจัยและการเรียนรู้ชุมชนเบื้องต้น โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1.1) ทีมวิจัยได้ติดต่อประสานงานกับกำนันตำบลเขาตวม อีหมามประจักษ์ สยิดนุรุล อามัล ซึ่งเป็นมัศยิดประจำชุมชนบ้านโสร่ง และได้ร่วมกันสนทนากลุ่มย่อยระหว่างทีมนักวิจัยและตัวแทนแกนนำชุมชน เพื่อสร้างตระหนักถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทางด้านประเพณี วัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งจากการสนทนากลุ่มย่อยดังกล่าว ตัวแทนชุมชนแสดงความพร้อมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์อาหารละศีลอด และนำเสนอข้อมูลบุคคลที่สามารถให้ความรู้ในเรื่องดังกล่าวแก่ทีมวิจัย

การประสานงานกับแกนนำชุมชนในขั้นตอนนี้ ทีมวิจัยได้ดำเนินการประสานงาน พูดคุย เป็นรายคนจำนวนหลายครั้งและหลายรูปแบบ ทั้งการเยี่ยมบ้าน การโทรศัพท์ติดต่อสอบถามและพูดคุย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความมั่นใจถึงการให้ความร่วมมือของแกนนำชุมชนในการดำเนินการวิจัย และตรวจสอบจำนวนแกนนำที่มีความพร้อมในการเป็นกำลังสำคัญสำหรับการดำเนินกิจกรรมวิจัย เมื่อพิจารณาเห็นว่าแกนนำมีความพร้อมแล้ว จึงทำการดำเนินการสนทนากลุ่มย่อยแกนนำชุมชนจำนวน 5 ท่าน เพื่อนำเสนอโครงการแก่ชุมชน และกำหนดกรอบความเป็นไปได้ของกิจกรรมต่างๆ ที่จะจัดให้มีขึ้น จากการติดต่อประสานงานและจัดสนทนากลุ่มย่อยแกนนำชุมชนทำให้ทีมวิจัยได้รับทราบสภาพเบื้องต้นของชุมชน ตลอดจนทราบถึงผู้ที่สามารถให้ข้อมูลตามที่กำหนดไว้ในกรอบวิจัย นอกจากนี้ทีมวิจัยจะเกิดความมั่นใจต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ แล้ว ผลจากการดำเนินการในขั้นตอนนี้ทีมวิจัยยังได้รับกำลังใจที่ดีจากชุมชนอีกด้วย

1.2) ทีมวิจัยได้ประสานงานหน่วยงานในพื้นที่ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลเขาตวม สถานีอนามัย เป็นต้น เพื่อแนะนำโครงการและรวบรวมเอกสารต่างๆ ที่มีในพื้นที่ และได้ทำการรวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่ทำการวิจัย โดยผ่านสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และผ่านระบบ

เครือข่ายอินเทอร์เน็ต การดำเนินการในขั้นตอนนี้ทีมวิจัยได้ดำเนินการควบคู่ไปกับการประสานงานแก่นำชุมชน แต่ใช้ระยะเวลาการดำเนินการยาวนานกว่าขั้นตอนแรก ทั้งนี้พบว่าข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่นจากองค์การบริหารส่วนตำบลเขาตวม ทีมวิจัยได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ให้สืบค้นผ่านเว็บไซต์ของตำบลแทนจากเอกสารเผยแพร่ขององค์การบริหารส่วนตำบล

2) ขั้นการกระตุ้นและสร้างความตื่นตัวต่อการอนุรักษ์ ในขั้นตอนนี้มีการดำเนินกิจกรรมดังนี้

2.1) พบปะผู้สูงอายุในชุมชน สอบถามเกี่ยวกับการประกอบอาหารละศีลอดในอดีตและความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน และแนวคิดของผู้สูงอายุต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชุมชน โดยในการพบปะผู้สูงอายุนี้ ทีมวิจัยได้ดำเนินการร่วมกับเยาวชนในชุมชนร่วมในการพบปะและสอบถาม

ทั้งนี้ทีมวิจัยได้ติดต่อเยาวชนเขาตวมที่เป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยอิสลามยะลาจำนวน 1 คน โดยการพบปะและสอบถามข้อมูลเริ่มต้นครั้งแรกโดยเยาวชนตัวแทนชุมชนเป็นหลัก และทีมวิจัยได้เข้าร่วมสัมภาษณ์ในบางกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งใช้วิธีการสอบถามจากคนในชุมชนและขอคำแนะนำเพื่อแสวงหาผู้สูงอายุที่สามารถให้ข้อมูลต่อไปได้ ตามหลักการการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball sampling) โดยกลุ่มผู้สูงอายุที่ได้ทำการสอบถามมีจำนวน 10 ท่าน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาประชุมทีมวิจัย วิเคราะห์ ตรวจสอบข้อมูลที่ได้ และมีการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งที่ให้ข้อมูลในข้อมูลที่ยังไม่ชัดเจนหรือไม่ครบถ้วน

2.2) จัดเวทีประชาคมนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน และสร้างความตระหนักและให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชุมชนทางด้านอาหารละศีลอดในเดือนรอมฎอน โดยในการจัดทำเวทีประชาคมนี้ ได้จัดทำขึ้นโดยร่วมกับกรรมการมัสยิดบ้านโสร่ง โดยร่วมกับกิจกรรมการพบปะที่จัดขึ้นเป็นประจำของชุมชน โดยทีมวิจัยเสนอให้มีการนำเสนอประเด็นของการอนุรักษ์การประกอบอาหารและกิจกรรมสำคัญของชุมชนในการละศีลอดของเดือนรอมฎอน ซึ่งเมื่อทางชุมชนเห็นชอบ จึงได้มีการประสานงานผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมเป็นวิทยากรนำเสนอประเด็นร่วมกับตัวแทนของทีมวิจัยในเวทีประชาคมดังกล่าว

กิจกรรมหลักของเวทีประชาคมประกอบด้วย 2 ส่วนคือ

- การให้ความรู้ถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการบรรยายนำเสนอข้อมูลจากวิทยากรและตัวแทนของทีมวิจัย วิทยากรและตัวแทนของทีมวิจัยได้รับการยอมรับจากชุมชนในด้านวิชาการ ดังนั้นการนำเสนอข้อมูลต่างๆ ในเวทีดังกล่าวจึงได้รับการตอบรับที่ดีจากชุมชน

- การนำเสนออาหารละศีลอด ทั้งนี้ในการนำเสนออาหารต่างๆ ในเวทีประชาคมดังกล่าวนี้ ทีมวิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากกำนันตำบลเขาตวม ในการแจ้งให้กับชุมชนได้รับทราบและทำอาหารสำคัญๆ ที่มีการประกอบเพื่อการละศีลอดมานำเสนอในโอกาสต่างๆ และ

พบว่าคนในชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีมาก โดยมีอาหารหลากหลายชนิดนำมาแสดงในโอกาสนี้ ซึ่งภายหลังการรับฟังบรรยายจากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว จึงมีการชิมอาหารที่นำมาแสดง โดยในระหว่างการชมและชิมอาหารต่างๆ ทีมวิจัยได้ทำการสอบถามชื่อและข้อมูลเบื้องต้นของอาหาร ตลอดจนข้อมูลของผู้ประกอบเพื่อการสอบถามรายละเอียดในภายหลัง

จากการจัดเวทีประชาคม พบว่ามีคนเข้าร่วมงานจำนวนมากและนับได้ว่า เวทีดังกล่าวได้ช่วยกระตุ้นแนวคิดในการอนุรักษ์การประกอบละศีลอดของชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชนที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้

2.3) สนทนากลุ่มย่อย ซึ่งประกอบด้วยผู้อาวุโสและกลุ่มแม่บ้านจำนวน 7 ท่าน จำแนกเป็นชาย 3 ท่าน ซึ่งได้แก่ อีหมามและกรรมการมัสยิด และสุภาพสตรีซึ่งเป็นแม่บ้านอาวุโสในชุมชน จำนวน 4 ท่าน ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับประวัติชุมชน สภาพความเปลี่ยนแปลงของชุมชน อาหารและรูปแบบการประกอบอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารสำหรับการละศีลอดในอดีตและปัจจุบัน บทบาทของสมาชิกในครอบครัวต่อการประกอบอาหารละศีลอด ความกังวลต่อความเปลี่ยนแปลงทางการประกอบอาหารละศีลอด

บรรยากาศการสนทนา เป็นไปในรูปแบบของการเล่าเรื่องและช่วยการเสริมเติมในส่วนที่ตกหล่น และพบว่าข้อมูลส่วนใหญ่มาจากอีหมาม ซึ่งเป็นผู้อาวุโสมากที่สุดในกลุ่มสนทนา และมีข้อมูลหลายประการที่ผู้ร่วมสนทนาท่านอื่นๆ ไม่สามารถอธิบายหรือเล่าเรื่องได้นอกจากอีหมามเพียงท่านเดียว ด้วยเหตุนี้การสนทนากลุ่มย่อยในครั้งนี้จึงช่วยให้ข้อมูลบางอย่างของชุมชนไม่ถูกลืมเลือนไปและมีการรับรู้และจดบันทึกโดยคนรุ่นต่อมา

นอกจากนี้ในการสนทนากลุ่มย่อยได้ร่วมกันวางแผนการถ่ายทอดความรู้ในการประกอบอาหารแก่กลุ่มเยาวชน โดยกำหนดให้กิจกรรมในการถ่ายทอดความรู้จากกลุ่มแม่บ้านในสองลักษณะสำคัญคือ การจดบันทึกโดยการสัมภาษณ์กลุ่มแม่บ้านโดยทีมนักวิจัยเกี่ยวกับการประกอบอาหาร การจัดอบรมแก่กลุ่มเยาวชน ทั้งนี้ในการอบรมการประกอบอาหารดังกล่าวกำหนดให้จัดขึ้นที่บาหลีเซาะห์* โดยกลุ่มเยาวชนจะมีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการของการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบอาหารที่จะให้มีการอบรมขึ้น และรายการอาหารทั้งหมดเป็นการตกลงร่วมกันระหว่างกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเยาวชน

3) การสร้างบทบาทของกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ จากกิจกรรมขั้นที่ผ่านมา ทีมวิจัยได้ให้เยาวชนในชุมชนซึ่งเป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัยอิสลามยะลาได้มีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล ซึ่งจากข้อมูลที่ได้รับทำให้เยาวชนที่เข้าร่วมมีความสนใจและให้ความสำคัญกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิ

* สถานที่สำหรับละหมาดย่อยในหมู่บ้านและทำหน้าที่เป็นสถานที่สำหรับการเรียนการสอนจริยธรรมสำหรับเยาวชนในวันหยุด

ปัญหาท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่กิจกรรมการรวมกลุ่มเยาวชนในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ ซึ่งมีขั้นตอนกิจกรรมเบื้องต้นเพื่อให้การรวมกลุ่มมีความมั่นคงดังนี้

3.1) การประสานงานตัวแทนเยาวชน เพื่อการรวมกลุ่มเยาวชนในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านการประกอบอาหารละศีลอดตลอดจนประเพณีอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง โดยการประสานงานเริ่มจากนักศึกษาของมหาวิทยาลัยอิสลามยะลาที่มีภูมิลำเนาอยู่ในตำบลเขาตุมประมาณ 10 คน จากนั้นได้ขยายกลุ่มด้วยการเชิญชวนเยาวชนที่ไม่ได้เป็นนักศึกษาเข้าร่วมกิจกรรม

3.2) กลุ่มเยาวชนรวบรวมอาหารละศีลอดของชุมชน พร้อมทั้งกรรมวิธีในการประกอบอาหารจากกลุ่มแม่บ้าน โดยกลุ่มเยาวชนใช้วิธีการเยี่ยมบ้านของกลุ่มแม่บ้าน และสอบถามถึงรายการอาหาร เครื่องปรุงต่างๆ ตลอดจนขั้นตอนในการประกอบอาหาร นอกจากนี้ในบางโอกาสก็ได้รับชมการสาธิตการประกอบอาหารจากกลุ่มแม่บ้าน

4) ขึ้นกระบวนการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน ในขั้นตอนนี้ทางคณะผู้วิจัยได้ร่วมกับแกนนำชุมชนจัดให้มีการเรียนรู้การประกอบอาหารที่สำคัญและใกล้สูญหายไปจากชุมชน โดยมีกิจกรรมดังนี้

4.1) กลุ่มเยาวชนประชุมคัดเลือกรายการอาหารที่สนใจเพื่อการฝึกอบรมการประกอบอาหาร โดยกลุ่มเยาวชนนำรายการอาหารที่ได้รวบรวมมานำเสนอในที่ประชุม ทั้งนี้ในการเลือกอาหารที่จะจัดฝึกอบรมนั้นได้คำนึงถึง วัสดุอุปกรณ์ที่จะต้องใช้ ความเหมาะสมของเวลาในการประกอบอาหาร

4.2) อบรมการประกอบอาหารละศีลอดแก่กลุ่มเยาวชน โดยมีกลุ่มแม่บ้านเป็นวิทยากรให้ความรู้ และในการอบรมครั้งนี้ทางทีมวิจัยได้เชิญตัวแทนชุมชนเข้าร่วมชิมอาหารเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแก่กลุ่มเยาวชน

ในการอบรมครั้งนี้ กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์สำหรับการประกอบอาหารทุกอย่าง และในการอบรมเริ่มจากการสาธิต และลงมือปฏิบัติของกลุ่มเยาวชน โดยในครั้งนี้มีตัวแทนกลุ่มแม่บ้านจำนวน 5 ท่านและกลุ่มเยาวชนเข้าร่วม 20 คน ใช้เวลาในการอบรม 1 วัน จำนวน 7 รายการอาหาร

4.3) การสาธิตการประกอบอาหารของกลุ่มเยาวชน โดยจัดขึ้นที่ศาลาประชาคมของหมู่บ้าน โดยมีตัวแทนเยาวชนเข้าร่วมจำนวน 15 คน กลุ่มแม่บ้านที่คอยให้คำปรึกษาจำนวน 4 ท่าน และตัวแทนชุมชนอีกจำนวน 20 คน ร่วมชิมอาหารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ในการดำเนินการสาธิตครั้งนี้บทบาทสำคัญอยู่ที่กลุ่มเยาวชน ทั้งในการเตรียมวัสดุอุปกรณ์การประกอบอาหาร และการดำเนินการปรุงอาหาร โดยมีรายการอาหารจำนวน 6 รายการ ซึ่งมีบางรายการอาหารที่แตกต่างไปจากการฝึกอบรมที่ผ่านมา ทั้งนี้เนื่องจากทางกลุ่มแม่บ้านเสนอว่า

เป็นอาหารที่ควรได้มีการฝึก เนื่องจากเป็นอาหารที่มีคนทำเป็นน้อยลงมาก ดังนั้นในการสาธิตครั้งนี้ จึงทำให้กลุ่มแม่ดูแลกลุ่มเยาวชนอย่างใกล้ชิด

5) ขั้นการสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน ในขั้นตอนนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเยาวชนในการประกอบอาหารละศีลอด การสร้างแรงบันดาลใจจากชุมชนต่อกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนในชุมชน เป็นการนำเสนอผลการดำเนินงานของกลุ่มเยาวชน และกระตุ้นให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งได้ดำเนินกิจกรรมดังนี้

5.1) นำเสนอผลการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนและอาหารละศีลอดของชุมชนที่ควรแก่การอนุรักษ์

5.2) สัมภาษณ์ตัวแทนชุมชนและกลุ่มแม่บ้านต่อบทบาทของเยาวชนในการอนุรักษ์อาหารละศีลอด ในการเลือกตัวแทนชุมชนและกลุ่มแม่บ้านเพื่อการสัมภาษณ์นั้น ทีมวิจัยเลือกจากผู้เข้าร่วมจำนวน 5 ท่าน โดยเลือกตามโอกาสที่เอื้ออำนวยสำหรับการสัมภาษณ์พูดคุย

5.3) สนทนากลุ่มย่อยกับกลุ่มเยาวชนถึงความคิดเห็นจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ได้จัดขึ้นเพื่อการอนุรักษ์การประกอบอาหารละศีลอดของชุมชน ตลอดจนแนวทางการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนของกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์

การสนทนากลุ่มย่อยนี้ ดำเนินการภายหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมการสาธิตการประกอบอาหาร โดยใช้สถานที่ในการสาธิตเป็นสถานที่สนทนา การสนทนาทำให้กลุ่มเยาวชนได้นำเสนอความคิดเห็น และแสดงความมั่นใจในการนำความรู้ที่ได้จากการอบรมและการฝึก โดยผ่านกระบวนการสาธิตในวันนี้เพื่อนำไปใช้ในโอกาสต่างๆ ที่เหมาะสมต่อไป

5.4) ติดตามกิจกรรมต่อเนื่องของกลุ่มเยาวชนต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ทีมวิจัยได้ติดต่อพูดคุยกับกลุ่มเยาวชนถึงกิจกรรมที่ได้มีการดำเนินการภายหลังจากที่สิ้นสุดกิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปแล้วตาม โครงการวิจัย นอกจากนี้ทีมวิจัยยังติดตามพฤติกรรมของกลุ่มเยาวชนในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนทางด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการดำเนินการตามกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความถูกต้อง ทีมวิจัยจึงกำหนดให้มีการตรวจสอบข้อมูลในแต่ละขั้นตอน ดังนี้

1. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลเพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้สามารถตอบคำถามการวิจัยได้หรือไม่ และมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยหรือไม่เพียงใด มีปริมาณข้อมูลที่เพียงพอหรือไม่ และข้อมูล

ที่ได้มีความถูกต้องอย่างแท้จริงหรือไม่ ซึ่งการตรวจสอบข้อมูลได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ดังนี้

1.1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล เป็นการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่มีความแตกต่างกัน มีช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ซึ่งจะสามารถยืนยันความถูกต้องของข้อมูลได้ หากแหล่งการได้มาของข้อมูลมีความแตกต่างกันแต่เนื้อหาของข้อมูลสอดคล้องกัน และการเก็บข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกันแต่ได้ข้อมูลในลักษณะเดียวกันก็สามารถยืนยันความถูกต้องของข้อมูลได้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ความหลากหลายของสถานที่ที่เก็บข้อมูล จำนวนบุคคลที่ได้ข้อมูล และการเก็บข้อมูลซ้ำในเวลาที่แตกต่างกันจากบุคคลคนเดิม เป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่ทีมวิจัยได้นำมาใช้ในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ทั้งนี้ในการเก็บข้อมูลทั้งจากการสังเกตและการสัมภาษณ์ ทีมวิจัยเน้นการสัมภาษณ์บุคคลที่มีความหลากหลาย และสอบถามซ้ำเมื่อมีโอกาส

1.2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย ในการวิจัยนี้มีนักวิจัยรวมจำนวน 4 ท่าน ซึ่งในระหว่างการดำเนินกิจกรรมการวิจัย นักวิจัยแต่ละท่านจะแบ่งหน้าที่ในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง แล้วนำผลที่ได้จากการเก็บข้อมูลมาประชุมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้ และจัดทำสรุปผล ทั้งนี้หากมีความแตกต่างกันในข้อมูลที่ได้รับ ทีมวิจัยจะทำการตรวจสอบข้อมูลดังกล่าวซ้ำในภาคสนาม

1.3) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล ในการรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัยนี้ได้ใช้วิธีการที่หลากหลาย ทั้งการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย การวิเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การใช้วิธีการที่หลากหลายในการเก็บข้อมูลทำให้ข้อมูลที่ได้รับมีความน่าเชื่อถือและถูกต้องมากยิ่งขึ้น

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยนี้ดำเนินการไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากเป็นการวิจัยปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วม การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย คือสร้างข้อสรุปของข้อมูลจากสิ่งที่ปรากฏขึ้นในขณะที่ดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการวิจัย และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ข้อค้นพบในการวิจัย ในการรายงานผลการวิจัยครั้งนี้ได้รายงานเป็นความเรียง เชิงบรรยาย ประกอบกับข้อความสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์ แบบสอบถามและการสังเกต

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจากชุมชน เพื่อตอบคำถามของการวิจัยที่กำหนดไว้ว่า จะสามารถอนุรักษ์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาหารเพื่อการละศีลอดในเดือนรอมฎอนของชุมชนโดยกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนได้อย่างไร? และเพื่อให้สามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างครบถ้วน ในบทนี้จึงแบ่งหัวข้อออกเป็น 3 หัวข้อหลัก คือ 1) ชุมชนและอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน 2) หลักคำสอนของศาสนากับแนวทางการปฏิบัติของชุมชน และ 3) กระบวนการเพื่อการอนุรักษ์การประกอบอาหารสำหรับการละศีลอด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ชุมชนและอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน

ในการศึกษาสภาพของชุมชน อาหารและอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอนของชุมชนบ้านโสร่ง ตำบลเขาตุม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ประกอบด้วยกิจกรรมการสืบค้นเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน การทำเวทีสนทนากลุ่มย่อย ซึ่งผลการศึกษาปรากฏดังนี้

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

ตำบลเขาตุมเป็นตำบลที่มีภูเขาล้อมรอบเป็นทิวเขาถือว่าสูงที่สุดในอำเภอยะรัง และมีแอ่งน้ำใหญ่ สายน้ำสะอาดมองเห็นถึงกันแอ่งน้ำ ในแอ่งน้ำใหญ่นั้นมีดอกบัวชนิดหนึ่งดอกจะใหญ่มากคล้ายบัวหลวงในปัจจุบัน ปีหนึ่งดอกบัวชนิดนี้จะแบ่งบานหนึ่งครั้ง ซึ่งในขณะที่แบ่งบานจะมีเสียงดัง “ ตุม ” คล้ายเสียงปืน ประกอบกับมีตำนานเล่าว่าที่ภูเขาดังกล่าวมีถ้ำขนาดใหญ่ ภายในถ้ำนั้นมีสิ่งไม้ขนาดใหญ่ข้างในมีสมบัติซึ่งเชื่อว่าเป็นของนางไม้ เช่น เครื่องประดับ จาน ช้อน ของใช้อื่น ๆ ผู้ใดจะใช้สามารถไปยืมเอามาใช้ได้ เมื่อใช้เสร็จต้องนำไปเก็บคืนไว้ที่เดิม นาน ๆ เข้าสมบัติเหล่านั้นก็ได้สูญหายไปหมด และอีกตำนานหนึ่งบอกว่า “ ตำบลเขาตุม ” มาจากภาษามลายูพื้นเมือง คือ “ บูกะตง ” คำว่า “ บูกะตง ” แปลว่า “ ภูเขาตง ” แปลว่าหีบ หรือกล่อง ชาวบ้านจึงเรียกภูเขานี้ว่า บูกะตง หรือ ภูเขาตง ต่อมาได้เพี้ยนเป็น เขาตุม จนถึงปัจจุบัน

ตำบลเขาตวม มีหมู่บ้านชุมชนต่าง ๆ จำนวน 7 หมู่บ้าน ซึ่งแต่ละชุมชนก็มีตำนานหลากหลาย ตัวอย่างเช่นที่หมู่ที่ 4 เชื่อว่า หมู่บ้านนี้ถูกสร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2245 หรือประมาณ 300 ปีมาแล้ว มีนายแซครี นายแซคาร์ นางแยนะ นายประจู และนายมาซา มาตั้งบ้านเรือนที่บ้านจาเราะสโตร์ ซึ่งคำว่า จาเราะสโตร์ หมายถึง คลอง สโตร์ คือ ต้นกระต้อน ความหมายโดยรวมหมายถึง คลองที่มีต้นกระต้อน ปัจจุบันต้นกระต้อนดังกล่าวไม่มีอีกแล้ว และคูคลองก็ได้เปลี่ยนไปตามกาลเวลา คือคลองแคบลงเพราะชาวบ้านไม่ได้ใช้ประโยชน์เท่าใด และต้นกระต้อนก็ไม่ปี่อีกต่อไป บ้านจาเราะบองอจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2490 แต่เดิมประวัติความเป็นมา คือ คำว่า จาเราะบองอ เป็นภาษามลายูพื้นเมือง มาจากคำว่า จาเราะ แปลว่า ลำธาร และคำว่า บองอ แปลว่า ดินอินทนิล เล่ากันว่าในอดีตนั้นที่บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านแห่งนี้ มีลำธารสายหนึ่งไหลผ่าน และมีต้นอินทนิลขึ้นอยูริมลำธารนี้ เป็นที่อุดมสมบูรณ์ จึงได้มีคนมาสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยทำมาหากิน ต่อมาจำนวนประชากรมากขึ้นจนกลายเป็นหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านจาเราะบองอมาตราบจนทุกวันนี้ ชุมชนบ้าน โคงจี้เหล็ก เล่าสืบกันว่า คนกลุ่มแรกได้อพยพมาจากบ้านกำบัง และบ้านฮือราแป เมื่อประมาณ 80 ปีที่แล้ว สาเหตุที่อพยพสืบเนื่องมาจาก บ้านเดิมเป็นที่ราบลุ่ม ทำให้น้ำท่วมขังทุกปี แต่ยังพบหลักฐานบางอย่างว่า ก่อนที่กลุ่มแรกมีหลักฐานอยู่เคยมีคนบางกลุ่มอาศัยอยู่แล้ว เนื่องจากพบสาธารณณะ และคูโบ (สุสาน) มีอยู่ก่อนแล้ว

สำหรับประวัติของบ้านโสร่ง อีหมามกอเซ็ม ก็ไร้ได้เล่าว่า โสร่งนั้นมาจากคำว่า “สูง” ซึ่งในหมู่บ้านนี้จะมีเจ้าหมู่บ้าน (หัวหน้าของหมู่บ้าน) ชื่อ โต๊ะควัย แดเบาะ ท่านเป็นผู้มีอำนาจและเป็นที่นับถือของชาวบ้านในละแวกนี้ หากท่านไม่ยอมให้เข้าในหมู่บ้านแห่งนี้ ใครๆ ก็ยอมเข้าไปไม่ได้ เดิมทีชาวบ้านโสร่งตั้งรกรากกันที่โสร่งต้นขนุน ภาษาลิ้นเรียกว่า โสร่งปาสุนนากอ ซึ่งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่นี้ก็คือ ชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านลูโป๊ะบือซา อำเภอยิ่งอ จ.นราธิวาส และเมื่อมีการตั้งชุมชนก็จะเริ่มกิจกรรมต่างๆ ตามหลักการศาสนาทันที โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้จัดให้มีการละหมาดวันศุกร์ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นนัยสำคัญของการตั้งเป็นชุมชน

สำหรับสมาชิกของชุมชนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันอยู่ใน หมู่ 4 คนกลุ่มแรกที่อยู่เป็นกลุ่มชนที่มาจากรัฐมาเลเซีย ประเทศมาเลเซีย ซึ่งพร้อมๆ กับการมาตั้งรกรากที่นี้ คนกลุ่มนี้ได้ นำเมล็ดขยพารามาปลูกด้วย ซึ่งในขณะนั้นคนในละแวกนี้ยังไม่รู้จักต้นขยพารา และในระยะต้นชาวบ้านยังมีความเชื่อที่ผิดๆ ว่า ต้นขยพาราจะทำให้เกิดความร้อนก่อให้เกิดความแห้งแล้งและทำให้ข้าวเหี่ยวตายในที่สุด จึงไม่นิยมปลูก แต่ต่อมากการปลูกขยพารากลายเป็นพื้นเศรษฐกิจของชุมชน

ชุมชนโสร่งเป็นชุมชนที่แวดล้อมไปด้วยป่าเขา สภาพชุมชนในยุคต้นจึงเป็นชุมชนปิด การติดต่อสื่อสารกับชุมชนอื่นๆ ทำได้อย่างลำบาก การเดินทางต้องใช้ระยะเวลา และด้วยความที่เป็นป่าเขาทำให้ในอดีตพื้นที่นี้จึงเต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด สมาชิกในชุมชนก็มีอาชีพเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ การตั้งบ้านเรือนก็จะอยู่ใกล้ชิดกัน ยกเว้นบางครอบครัวที่ต้องการอาศัยใกล้กับแหล่งในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ก็จะแยกออกไปจากตัวชุมชน แต่พบว่าภายหลังมักจะย้ายบ้านมาอยู่รวมกันในชุมชน

ภายหลังการตั้งชุมชน การจัดการศึกษาภายในชุมชนก็เกิดขึ้นทันที โดยในระยะต้นการเรียนการสอนจะเป็นเรื่องของ การอ่านคัมภีร์อัลกุรอานและการสอนภาษามลายู ซึ่งในชุมชนนี้จะมีความแปลกจากชุมชนอื่นๆ เนื่องจากในการสอนภาษามลายู จะมีการจัดการเรียนการสอนด้วยอักษรโรมัน และไม่ได้สอนภาษามลายูด้วยอักษรยาวี* ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่ของชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จะใช้อักษรยาวีมาตั้งแต่อดีต

ในยุคเริ่มต้นการตั้งชุมชน การจัดการศึกษาภายในชุมชนเป็นการจัดการศึกษาเบื้องต้นคือภาษามลายูและความรู้ทางศาสนาภาคบังคับเท่านั้น เมื่อสำเร็จการศึกษาในชุมชนแล้ว สำหรับผู้ที่มีโอกาสก็จะไปเรียนต่อในสถานศึกษาในเมืองยะลา

การเรียนการสอนศาสนาเป็นสิ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญมาก ถึงแม้ว่าชุมชนนี้จะเป็นชุมชนเกษตรกรรมก็ตาม ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ได้ปฏิเสธการศึกษาที่จัดโดยรัฐ มีการเสียสละที่ดินเพื่อการสร้างโรงเรียนและส่งเสริมบุตรหลานให้เข้าเรียนอย่างเต็มที่ และจัดการเรียนการสอนศาสนาในช่วงเย็นและวันหยุดแทน เพื่อไม่ให้เกิดการซ้ำซ้อนและขัดแย้งกัน

จากผลการศึกษาสภาพชุมชนจะพบว่า ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่เกิดชุมชนจากความหลากหลายของคนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันชุมชนแห่งนี้จะเป็นชุมชนที่ใกล้ชิดกับชุมชนเมืองใหญ่อย่างเทศบาลนครยะลา แต่ในอดีตชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่ค่อนข้างปิด อันเนื่องจากภูมิประเทศที่ล้อมรอบด้วยภูเขาใหญ่และป่าที่ยังอุดมสมบูรณ์และเต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด

ด้วยการเป็นชุมชนเกษตรกรรม ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างในภูมิภานาเดิม แต่ด้วยวิถีชีวิตในรูปแบบนี้ก่อให้เกิดการติดต่อ การร่วมไม้ร่วมมือและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันมีสูงมาก และสร้างให้เกิดเครือข่ายเพื่อนบ้านและเครือญาติ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นกลไกให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน อันนำไปสู่การสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจให้กับเยาวชนคนรุ่นหลังของชุมชนไว้หลากหลายประการ

ปัจจุบันชุมชนโสร่งมีความเปลี่ยนแปลงมากมาย เมื่อการคมนาคมเจริญขึ้น เยาวชนส่วนใหญ่ของชุมชนออกไปเล่าเรียนนอกพื้นที่ อีกทั้งมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยอิสลามยะลา วิทยาเขตปัตตานีในเขตชุมชน ซึ่งชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สืบเกิดได้จากการอพยพย้ายเข้ามาในชุมชนอย่างมาก ทั้งการมาศึกษาในมหาวิทยาลัยและการเข้ามาประกอบอาชีพ เป็นผลให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมจากนอกชุมชนเข้ามาอย่างรวดเร็ว จนมีผลต่อศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนอย่างชัดเจน

* ระบบเขียนภาษามลายูที่นำอักษรอาหรับดัดแปลงให้สอดคล้องกับหน่วยเสียงภาษามลายู

2. สภาพการประกอบอาหารละศีลอด

ในการศึกษาการของอาหารละศีลอดของชุมชนโสร่ง โดยผ่านกระบวนการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มย่อย ซึ่งผลการดำเนินการดังกล่าว ทำให้ทราบผลของการประกอบอาหารละศีลอดของชุมชน โดยสามารถแบ่งออกได้ 3 ประเด็น คือ 1) สภาพการประกอบอาหาร 2) สภาพการประกอบอาหารละศีลอด และ 3) รายชื่อและขั้นตอนการประกอบอาหาร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 สภาพการประกอบอาหาร

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมในพื้นที่ชุมชนบ้านโสร่งมาเป็นเวลายาวนาน และส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลายาวนานคือ เรื่องของอาหาร ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่า การประกอบอาหารในชุมชนโสร่ง ตำบลเขาตูม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานีมีความคล้ายคลึงกับการประกอบอาหารในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่เนื่องจากชุมชนแห่งนี้ในอดีตเป็นชุมชนที่มีการคมนาคมที่ลำบาก การติดต่อกับชุมชนอื่นทำได้ไม่สะดวก ดังนั้นการประกอบอาหารส่วนใหญ่จึงเป็นการนำเอาสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนมาประยุกต์ใช้

กลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนได้เล่าถึงรูปแบบการประกอบอาหารในอดีตของชุมชนว่า คนในชุมชนนำเอาสิ่งต่างๆ ที่มีในชุมชนมาใช้ในการประกอบอาหาร ซึ่งพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นชุมชนเกษตรกรรม มีการเลี้ยงสัตว์ เพาะปลูก ทั้งเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและการจำหน่าย นอกจากนี้ความอุดมสมบูรณ์ทำให้ในป่าของชุมชนมีพืชผักนานาชนิดที่คนในชุมชนสามารถนำมาใช้ได้ตลอดเวลา ซึ่งสภาพดังกล่าวทำให้การประกอบอาหารในชุมชนมีความหลากหลายไปด้วยเช่นกัน

จากการฟังพงศาวดารเป็นหลักฐานสำหรับการประกอบอาหารของชุมชนในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากจำเป็นต้องอาศัยผลผลิตที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งบางอย่างจำเป็นต้องอาศัยฤดูกาลเป็นสำคัญ ทำให้อาหารบางอย่างจะต้องอาศัยฤดูกาลในการประกอบอาหาร แต่ทั้งนี้ก็ไม่ทำให้ชุมชนขาดแคลนอาหาร เพราะมีผลผลิตทางธรรมชาติหมุนเวียนไปตลอดเวลา และทำให้มีความหลากหลายของอาหาร ตลอดจนมีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถนอมอาหารและการเก็บรักษาผลผลิต

เนื่องจากพื้นที่นี้ไม่ได้มีอาณาบริเวณที่ติดกับทะเล ซึ่งทำให้วัตถุดิบที่เป็นส่วนสำคัญของการประกอบอาหารไม่ครบถ้วน เช่น ผลิตภัณฑ์สำหรับการให้ความเค็ม อย่างเกลือหรือบุงคู ซึ่งผู้อาวุโสในหมู่บ้านได้เล่าให้ทีมวิจัยทราบว่า ผลิตภัณฑ์ให้ความเค็ม เช่น เกลื่อนั้นจะมีการซื้อแล้วนำมาขายในชุมชน โดยแหล่งสำคัญที่มีการเดินทางไปซื้อมาจำหน่ายในชุมชนคือ จากกรือเซะ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกับทะเล ประกอบอาชีพประมง และเป็นเมืองที่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการปกครองและการค้ามาตั้งแต่อดีต ในขณะที่เดียวกับคนในชุมชนก็นำผลิตภัณฑ์ของชุมชนไปขายที่นั่นเช่นกัน

สำหรับบุดู ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ให้ความเค็มที่สำคัญของชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น แต่ในชุมชนโสร่งไม่มีวัตถุดิบสำหรับการผลิตบุดู เนื่องจากไม่มีวัตถุดิบอย่างปลาทะเลสำหรับการทำบุดู ซึ่งกลุ่มแม่บ้านยืนยันว่าในอดีตไม่มีการใช้บุดูในการปรุงอาหารของคนในชุมชน และไม่มีการนำเอาบุดูจากพื้นที่อื่นมาจำหน่ายในชุมชนและใช้ประกอบอาหารด้วย ดังนั้นข้าวย่ำซึ่งชุมชนในส่วนใหญ่ในสามจังหวัดจะใช้บุดู แต่ในชุมชนโสร่งจะทำข้าวย่ำแบบไม่ได้ใช้บุดู

แต่ถึงแม้จะใช้วัสดุที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลักการประกอบอาหารของชุมชน แต่พบว่า อาหารของชุมชนมีหลากหลายชนิดมาก จากการรวบรวมชื่ออาหารของผู้อาวุโสในชุมชน พบว่ามีรายการอาหารมากกว่า 20 รายการ ซึ่งบางชนิดสูญหายไปแล้ว ตัวอย่างชื่ออาหารที่มีในชุมชน เช่น ชูลัญญิง มาซั่ม ปือคัสดาวุนกือซุง ลิแหม แมเซะ ซอเลาะ บูดปลารอ อิกันมีองาแซ นาชิกายี ปูลุดปามี เป็นต้น ยังคงเหลือไว้เพียงชื่อเรียก และความทรงจำของผู้อาวุโสในชุมชนเท่านั้น ซึ่งจากการจัดทำสนทนากลุ่มย่อย อีหมาม กอเซ็ม กิไร อีหมามมัซยิดโสร่งกล่าวว่า ปัจจุบันอาหารประจำท้องถิ่นที่มีการประกอบอยู่เป็นส่วนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับความหลากหลายของอาหารในอดีตที่มีการประกอบขึ้นภายในชุมชน ซึ่งเมื่อไม่มีการประกอบอาหารเหล่านั้นก็ทำให้ความรู้เกี่ยวกับอาหารดังกล่าวสูญหายไปด้วยเช่นกัน ซึ่งท่านย้ำว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

การประกอบอาหารเป็นการสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งบทบาทสำคัญในเรื่องนี้เป็นของสตรีในครอบครัว การเรียนรู้วิธีการประกอบอาหารจึงเป็นการถ่ายทอดจากแม่สู่ลูก หรือการเรียนรู้โดยการสังเกต การสอบถามระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้าน จากบทบาทของสตรีในการประกอบอาหารในครอบครัวทำให้หน้าที่ของการจัดเตรียมวัตถุดิบในการประกอบอาหารกลายเป็นบทบาทของสตรีไปด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้สตรีในชุมชนเมื่อในอดีตจึงมีความสามารถในการป็นปาย ต้นไม้และอื่นๆ ซึ่งมักจะเป็นความสามารถเฉพาะของผู้ชายได้ด้วยเช่นกัน

จากการสอบถามบทบาทของเพศชายในการประกอบอาหาร พบว่า โดยปกติผู้ชายไม่มีบทบาทใดๆ ในการประกอบอาหารในครัวเรือน ยกเว้นอาหารบางประเภทซึ่งประกอบขึ้นในบางโอกาสที่ผู้ชายในชุมชนร่วมกันประกอบขึ้น เช่น อาหารที่ร่วมกันประกอบที่โรงครัวของมัซยิดในเดือนรอมฎอน สำหรับการละศีลอดร่วมกัน อาหารที่มักประกอบขึ้นที่โรงครัวของมัซยิดเช่น ข้าวมัน ข้าวหมก เป็นต้น ซึ่งกลุ่มแม่บ้านที่ได้สัมภาษณ์ระบุตรงกันว่า กลุ่มแม่บ้านไม่ทราบวิธีการประกอบอาหารประเภทนี้ และส่วนใหญ่ผู้ชายในหมู่บ้านจะร่วมกันทำ โดยสตรีในหมู่บ้านไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเลย

ในขณะเดียวกันการเชื่อมโยงติดต่อกันระหว่างชุมชนต่างๆ ก็ก่อให้เกิดการเรียนรู้การประกอบอาหารใหม่ขึ้นด้วยเช่นกัน การเชื่อมโยงระหว่างชุมชนเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ เช่น การไปเล่าเรียนในชุมชนอื่น ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มย่อย พบว่า มีหลายท่านที่ได้ไปเรียนศาสนาตามปอเนาะในเขตยะลา และได้นำอาหารและวิธีการปรุงใหม่ๆ มาใช้ในชุมชน และถึงแม้เวลาจะผ่านมา

ยาวนานแล้ว แต่หลายท่านยังสามารถบอกได้ว่า อาหารชนิดใดเป็นอาหารที่เรียนรู้มาจากชุมชนภายนอก และอาหารชนิดใดที่มีมาแต่ดั้งเดิมในชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหารอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญกับชุมชนมาอย่างยาวนานคือ อาหารที่ใช้เพื่อสุขภาพ ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านสมุนไพร ซึ่งรู้จักกันในนาม “เมาะชู” ภูมิปัญญาท้องถิ่นท่านนี้เป็นผู้หนึ่งที่คอยให้คำปรึกษาแก่คนในชุมชนด้านสุขภาพ ท่านได้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับอาหารที่ใช้ในการรักษา ดังนี้

1) ข้าวสาร หรือที่เรียกในภาษาท้องถิ่นว่า ปาดิ ส่วนที่นำมาใช้คือ น้ำข้าว ใช้รับประทานเพื่อการขับสารพิษออกจากร่างกาย ทั้งนี้ น้ำข้าวจะมีรสขม เย็นจัด ไม่มีพิษ ขับปัสสาวะ แก้ร้อน กระจายน้ำ อาเจียนเป็นเลือด เนื่องจากชาวบ้านในตำบลนี้มีการทำนาข้าว ส่วนใหญ่แล้วปลูกสำหรับรับประทาน เฉพาะคนที่ปลูกมากเท่านั้นที่จะนำไปขาย วัฒนธรรมที่ยังมีสืบต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบันหลังจากฤดูการเก็บเกี่ยวข้าว คือ การเลี้ยงอาหารแก่เพื่อนบ้าน ภาษาพื้นบ้านคือ การยามูเบอระบารู ซึ่งเชื่อกันว่าจะทำให้เกิดความจำเริญในชีวิตและยังเป็นการสานสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านอีกด้วย

2) อ้อย หรือที่เรียกในภาษาถิ่นว่า ตือบู มีสรรพคุณ คือ น้ำอ้อย ลำต้น และข้อ รสหวานขม เย็น แก้ร้อน แก้อาการร้อนรุ่มกุ่มใจ คอแห้ง คลื่นไส้ อาเจียน ท้องผูก สมัยก่อนจะรับประทานอ้อยกันสดๆ ปัจจุบันพัฒนามาเป็นการหนีบอ้อย อีกทั้งยังเป็นธุรกิจขนาดเล็ก โดยเฉพาะเดือนรอมฎอนผู้คนนิยมใช้เป็นเครื่องค้ำขณะละศีลอด

3) มะเขือพวง หรือที่เรียกว่า บูเวาะตือรองแจแวง สรรพคุณคือ ผลซึ่งมีรสจืด เย็นและมีพิษเล็กน้อยทำให้เลือดหมุนเวียนดี แก้ปวด ฟกช้ำ トラกตราบวมอักเสบ ชาวบ้านนิยมนำมารับประทานดิบๆ กับข้าวต้ม (นาสิกามู) เช่นกันจะรับประทานในช่วงของการละศีลอด

4) มะม่วงเบา หรือ บูเวาะปาวห์ กาง ส่วนที่ใช้คือ ผลซึ่งมีรสจืด เย็นและมีพิษเล็กน้อยทำให้เลือดหมุนเวียนดี แก้ปวด ฟกช้ำ トラกตราทำงานหนัก กล้ามเนื้อบริเวณเอวฟกช้ำ ไอเป็นเลือด ผู้หญิงจะชอบกินกับน้ำจิ้ม (น้ำปลาหวาน) ภาษาพื้นบ้านเรียกว่า จอและ

5) มะลิ หรือบุงอมีออล ส่วนที่ใช้คือ ดอกซึ่งมีรสขม นำแช่ดอกสดในน้ำดื่มเพื่อแต่งกลิ่น ทำให้ชุ่มชื่นบำรุงหัวใจ

6) กระดาดดำ หรือ กลาดิบูเก๊ะ ส่วนที่ใช้คือ หัวนำมาโขลกตำพอกแผลที่เป็นหนอง และใช้เป็นอาหาร ใบใช้แก้การอักเสบที่ข้อต่อทำให้บวมแดง

7) หญ้าคา หรือที่เรียกว่า ลาแล ส่วนที่ใช้คือ ช่อดอกสำหรับการใช้ห้ามเลือดและบาดแผลจากของมีคม

8) กระเทียม หรือ บawangปฐะ วิธีใช้คือ นำน้ำมะนาวและผลกระเทียมดองแห้งเป็นยาขับเสมหะแก้ไอ แก้โรคเลือดออกตามไรฟัน และแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ และยังช่วยในการลดไขมันและระดับน้ำตาลในเลือด รักษาโรคมะเร็ง

9) ขี้เหล็ก หรือ โปสงยาหา ส่วนที่ใช้คือ ดอกและใบ สรรพคุณแก้ท้องผูก ใช้เป็นยาถอนพิษ ลดความดันโลหิต อีกทั้งรสขมของขี้เหล็กยังทำให้เจริญอาหาร โดยชาวบ้านจะนิยมนำปรุงเป็นแกงกะทิ

10) มะนาว หรือภาษาถิ่นเรียกว่า อาแซลิมา นิปีส สรรพคุณคือน้ำมะนาวเป็นยาขับเสมหะแก้ไอ แก้โรคเลือดออกตามไรฟัน เพราะมีวิตามินซี น้ำมะนาวเป็นกระสายยาสำหรับสมุนไพรที่ใช้ขับเสมหะเช่นดีปลี

11) มะกรูด หรือ ดาวลีมาปูเฮาะ สรรพคุณเช่นเดียวกับมะนาวเป็นยาขับเสมหะแก้ไอ แก้โรคเลือดออกตามไรฟัน เพราะมีวิตามินซี

12) ตะไคร้ หรือซือรา สรรพคุณ แก้ขัดเบา โคนกาบใบและลำต้นทั้งสดและแห้งมีน้ำมันหอมระเหย ใช้เป็นยาขับลม แก้ท้องอืดเฟ้อแน่นจุกเสียด

13) พลู หรือ ดาวซีระ ส่วนที่ใช้คือ ใบสดกินกับหมาก เพื่อเป็นยาขับลมและทาแก้พิษและแก้กลากเกลื้อน ชาวบ้านจะนิยมนำรับประทานร่วมกับข้าวต้ม และยังมีเชื่อโบราณที่ใช้สำหรับการปิดเบาพิษหรือรักษาคนที่โดนไสยศาสตร์

14) ขมิ้น หรือคูย ใช้แห้งรักษาโรคผิวหนังคัน แก้ฝีและแผลพุพอง โดยทำเป็นผงผสมน้ำหรือเหง้าสด ฝนทาน้ำ นอกจากนี้ยังใช้แห้งรักษาโรคท้องอืด ท้องเฟ้อและแผลในกระเพาะอาหาร อีกทั้งยังใช้ในการรักษาโรคเบาหวานอีกด้วย โดยการนำเหง้ามาโขลกเล็กน้อย แล้วนำไปต้มเพื่อเอาน้ำที่ต้มจนเดือดแล้วมารับประทาน

15) กล้วยน้ำว่า หรือ ปีแซกือละบาระ ส่วนที่ใช้คือ ผลดิบสำหรับรักษาอาการท้องเสีย แก้ท้องเดินและบิด โดยกินครั้งละครึ่งหรือหนึ่งผล และยังมีสรรพคุณในการระงับเลือดที่เกิดจากของมีคมบาด

16) มังคุด หรือบูเวาะสือตอ ส่วนที่ใช้คือ เปลือกผลแห้งสำหรับเป็นยาฝาดสมาน แก้โรคท้องร่วง ท้องเสียเรื้อรังและโรคเกี่ยวกับลำไส้ ใบ เปลือก และราก ใช้ต้มเพื่อเอาน้ำมาดื่มเพื่อรักษาโรคเบาหวาน

17) ทับทิม หรือ บูเวาะยือลิมอ โดยนำคือใบ สำหรับแก้ท้องร่วง บิดมูกเลือด ระงับกลิ่นปาก

18) มะขามเปียก หรืออาแซลาเกี ชาวบ้านนิยมนำมาต้มเพื่อทำเป็นเครื่องดื่มช่วยให้ร่างกายมีความกระปรี้กระเปร่าหลังจากตรากตรำทำงาน

19) ใบบัวบก หรือ ปูโง๊ะฆาฆอ ใช้ต้นและใบสดสำหรับนำมาคั้นเป็นน้ำใบบัวบก มีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข้ใน บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย เมื่อยล้า

20) ว่านหางจระเข้ หรือที่เรียกว่า แอ๊กบอยอ วิธีการใช้คือ ตัดใบสด แล้วกรีดเอาน้ำที่เป็นเจลมาทาที่เป็นแผลโดนไฟไหม้ แล้วนำฝ้ามมาประคบแผล

นอกจากนี้เมะฆู ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลเขาตมยังได้นำเสนอสมนไพรพื้นบ้านที่ใช้ในการรักษาโรคเบาหวาน เช่น

- มะระ(เป็ยอ) ส่วนใหญ่จะใช้มะระจีนก โดยใช้ผลดิบแก่ที่ยังไม่สุก และยอดอ่อน ใช้เนื้อรับประทานเป็นผักจิ้ม ผลของมะระนำมาลวกรับประทานกับน้ำพริก ส่วนผลมะระจีน ใช้ประกอบอาหาร เช่น แกงจืด ผัด สรรพคุณทางยา คือเป็นยารสขม ช่วยเจริญอาหาร น้ำคั้นจากผลช่วยแก้ไข้และใช้้อมแก้ปากเปื่อย ผลของมะระจีนที่โตเต็มที่แล้วนำมาหั่นตากแห้งชงกับน้ำร้อน ใช้ดื่มแทนน้ำชา แก้โรคเบาหวาน ใบสดของมะระจีนกั้นชงกับน้ำร้อนใช้ถ่ายพยาธิเข็มหมุด

- คำลิ่ง (ปูโง๊ะราม๊ะ) คำลิ่งเป็นผักพื้นบ้าน ที่มีคุณค่าทางด้านอาหารสูง ยอดคำลิ่งใช้ปรุงอาหารได้หลายชนิด เช่นแกงจืด ผัดผัก ลวกจิ้ม น้ำพริก แกงเลียง ใส้ก้วยเตี๋ย สรรพคุณทางยา คือ ใบและเถาคำลิ่งมีฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือดได้ รับประทานบ่อยจะช่วยในการรักษาโรคเบาหวาน

- ใบเตยหอม (ควาน์ป่าแน) ใบเตยมีสีเขียว น้ำคั้นจากใบเตย มีกลิ่นหอมนำมาใช้แต่งสีขนม แต่งกลิ่นอาหาร นอกจากนี้ยังนิยมนำมาเป็นเครื่องดื่ม น้ำที่ได้จากใบเตยมีสารสำคัญหลายชนิด สรรพคุณทางยา คือ ใช้ใบเตยสดเป็นยาบำรุงหัวใจ ให้ชุ่มชื้นช่วยลดอาการกระหายน้ำ รากใช้เป็นยาขับปัสสาวะ ใช้รักษาเบาหวาน โดยนำมาต้มเพื่อคั้นน้ำ

- ไมยราบ (คูริกือแม) นำใบ ราก และลำต้น ไมยราบมาต้มกับน้ำ แล้วคั้นเอาแต่น้ำมาดื่ม แก้เบาหวาน

- ใบสะเดา (ปูโง๊ะสื่อแต) กินเป็นผักสด เวลารับประทานอาหาร รสขม สามารถรักษาเบาหวานได้

สำหรับสภาพการประกอบอาหารในชุมชน โสร่งมีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก ทั้งนี้จากการสำรวจพบว่า มีร้านอาหารเกิดขึ้นมากมาย ทั้งนี้เนื่องจากการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรในชุมชน และถึงแม้ว่าผู้ประกอบอาหารในร้านอาหารจะเป็นคนในพื้นที่ แต่รายการอาหารส่วนใหญ่มีโชอาหารดั้งเดิมในชุมชน

2.2 สภาพการประกอบอาหารละศีลอด

ในการศึกษาสภาพของอาหารละศีลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ เพื่อศึกษาสภาพของการประกอบอาหารละศีลอดและความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการของศาสนาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจากการศึกษาได้ผลการศึกษาดังนี้

1) **สภาพการประกอบอาหารละศีลอดของชุมชน** พบว่า ชุมชนให้ความสำคัญกับการประกอบอาหารเพื่อการละศีลอดเป็นพิเศษ และถือว่าเป็นมือพิเศษของครอบครัว ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้ความสำคัญกับเดือนแห่งการถือศีลอด และแสดงความยินดีกับความสำเร็จในการอดอาหารตลอดวัน นอกจากนี้การอดอาหารตลอดวันทำให้มีความรู้สึกหิวและต้องการรับประทานอาหารที่อร่อย จึงทำให้แม่บ้านจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการประกอบอาหารมือนี้เป็นพิเศษ และด้วยอาหารมือนี้เป็นมือพิเศษของครอบครัว ทำให้ระยะเวลาในการประกอบอาหารมือนี้ใช้มากกว่าอาหารในวันปกติ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ว่า ในอดีตกลุ่มแม่บ้านจะใช้เวลาในการประกอบอาหารละศีลอดยาวนานกว่าการประกอบอาหารในวันปกติ โดยจะเริ่มจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ตั้งแต่หลังเที่ยงวัน และเริ่มประกอบอาหารในช่วงหลังจากนั้น ทั้งนี้เหตุที่ทำให้ต้องใช้เวลายาวนานขึ้น นอกจากจะเป็นมือพิเศษแล้วยังจะต้องทำอาหารหลากหลายรายการด้วย ซึ่งวิถีชีวิตดังกล่าวแตกต่างจากปัจจุบันที่บางครัวเรือนซื้อกับข้าวจากร้านหรือหากประกอบอาหารเองก็จะใช้เวลาน้อยลง เช่นเริ่มทำอาหารในเวลาเย็นๆ ใกล้เคียงละศีลอด ไม่จำเป็นต้องรีบเร่งเหมือนในอดีต

อาหารคาวที่มีการประกอบขึ้นและได้รับความนิยมสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอนของชุมชนเขาคูม เช่น สิ่งแฉเปอด้สาคูนกลาคี แมแชะ บูดูลารอ กรานู นาชิกราบูดารัด และอาหารหวาน เช่น แจนน จาจอ ฌือระญู ลมปัตตีแก บูอะมุลง ซีรอน นอกจากนี้ก็จะเป็นผลไม้ประจำฤดูในช่วงเวลานั้นๆ เนื่องจากเดือนรอมฎอนในแต่ละปีจะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงฤดูไปเรื่อยๆ เพราะเป็นการนับเดือนในระบบจันทรคติ

สำหรับพฤติกรรมการรับประทานอาหารละศีลอดของคนในชุมชนจะสอดคล้องกับแบบอย่างของท่านศาสนทูต (ซ.ล) คือ เมื่อได้เวลาละศีลอด ส่วนใหญ่จะรับประทานน้ำและขนมหวาน จากนั้นจึงทำการละหมาดมักริบ และหลังจากนั้นจึงเป็นการรับประทานอาหารคาว นอกจากนี้จะมีการรับประทานอาหารหวานอีกครั้งหลังจากการละหมาดตะราวีห์

จากการศึกษาพบว่า บทบาทสำคัญในการประกอบอาหารละศีลอดในครัวเรือนไม่แตกต่างจากสภาพการประกอบอาหารในช่วงเวลาปกติ คือ เป็นบทบาทของแม่บ้าน ในขณะที่เดียวกับสมาชิกเพศชายในครอบครัวยังมีส่วนร่วมน้อยเช่นเดียวกับในเดือนปกติ ถึงแม้บทบาทของเพศชายในการประกอบอาชีพในครัวเรือนไม่แตกต่างจากเดือนปกติ แต่พบว่าบทบาทในการประกอบอาหารของเพศชายเพิ่มขึ้นในการประกอบอาหารสำหรับการรับประทานร่วมกันเพื่อการละศีลอดที่มีสยิด ทั้งนี้เนื่องจากในชุมชนมีประเพณีการร่วมละศีลอดร่วมกันที่มีสยิดมาเป็นเวลายาวนาน โดยมีการมอบหมายและหมุนเวียนกันมาประกอบอาหารที่มีสยิดวันละ 2-3 ครอบครัว ทั้งนี้ผู้ประกอบอาหารทั้งหมดจะเป็นเพศชาย ทั้งนี้ผู้อาวุโสในชุมชนได้เล่าว่า ชุมชนโสร่งโดยเฉพาะผู้ชายมีการนำอาหารมาร่วมกันละศีลอดที่มีสยิดมาเป็นเวลายาวนานมาก ซึ่งในระยะต้นเป็นการนำอาหารที่ปรุงเรียบร้อยแล้วจากบ้านมารับประทานร่วมกัน แต่

ต่อมาเปลี่ยนเป็นการมาร่วมปรุงและรับประทานกันที่มีสติ ซึ่งกิจกรรมนี้ผู้หญิงมักไม่ค่อยได้มีส่วนร่วม ยกเว้นการปรุงอาหารบางอย่างที่บ้านและการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ให้เท่านั้น อาหารที่ประกอบขึ้นที่มีสติ โดยเพศชายบางอย่างเป็นอาหารที่เพศชายมีความถนัดกว่าเพศหญิง เช่น นาสิเมเยอะ (ข้าวมัน) ซึ่งจากการสัมภาษณ์แม่บ้านหลายท่านระบุตรงกันว่า อาหารชนิดนี้ต้องยกให้กับผู้ชาย ส่วนตนเองมีส่วนในการเตรียมวัตถุดิบเท่านั้น

2) ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการของศาสนาที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาการนำแนวทางของการละศีลอดตามแบบอย่างของท่านศาสนทูต (ซ.ล) มาใช้ในชุมชนนั้น พบว่า ในอดีตความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของศาสนาอิสลามนั้นมีจำกัด การจัดการศึกษาในชุมชนเป็นเพียงการศึกษาศาสนาในขั้นต้นเท่านั้น มีเยาวชนจำนวนไม่มากที่มีความสามารถในการออกจากชุมชนไปเล่าเรียนในสถานศึกษาในตัวเมืองยะลา และเยาวชนที่สำเร็จการศึกษาเหล่านี้เท่านั้นที่จะมาถ่ายทอดความรู้ต่อคนในชุมชน และได้รับมอบหมายหน้าที่ต่างๆ ทางด้านการทำนุบำรุงศาสนาและชุมชน ดังนั้นประเด็นปลีกย่อยหลายประการที่อยู่ในการถือศีลอดและการละศีลอด คนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่เคยได้รับรู้มาก่อน นอกจากนี้อาหารที่ใช้ละศีลอดตามแบบอย่างของท่านศาสนทูต (ซ.ล) นั้น ไม่มีในชุมชน และเป็นอาหารที่หายาก จึงไม่ได้มีการปฏิบัติตามที่สมบูรณ์ แต่จะเลือกใช้แนวทางที่เป็นไปได้ที่สุดในชุมชน เช่น ทางเลือกหนึ่งจากแบบอย่างของท่านศาสนทูต (ซ.ล) คือการละศีลอดด้วยน้ำ ซึ่งในชุมชนสามารถปฏิบัติตามได้ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ในอดีตชุมชนเน้นความเป็นไปได้ ความสะดวกในการละศีลอดมากกว่าการทำความเข้าใจและเรียนรู้แบบอย่างจากท่านศาสนทูต (ซ.ล) ซึ่งสมาชิกในการเสวนากลุ่มย่อยได้นำเสนอไว้ว่า ในอดีตความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการละศีลอดตามคำสอนของศาสนาในชุมชนมีน้อย คนในชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับหลักการดังกล่าว อีกประการหนึ่งอาจเนื่องจากการเตรียมอาหารบางอย่างในการละศีลอดตามหลักการทำได้ยาก จึงไม่ได้มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในชุมชน ซึ่งสภาพดังกล่าวต่างจากปัจจุบัน ที่วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ สามารถจัดหาได้ง่ายและมีความรู้ความเข้าใจดีขึ้น

นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่า ในการประกอบอาหารเพื่อการละศีลอดนั้น คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้มีความเชื่อหรือแนวคิดที่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์พบว่า ในประกอบอาหารละศีลอดในชุมชน รายการอาหารที่ถูกเลือกขึ้นมาประกอบเพื่อการละศีลอดนั้น ไม่ได้ปะปนด้วยความคิดที่ขัดแย้งกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม แม้กระทั่งในเรื่องของสรรพคุณจากอาหารแต่ละประเภท และจากการสนทนากลุ่มย่อย กลุ่มแม่บ้านยืนยันว่า การประกอบอาหารเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ไม่ได้มีความเชื่อใดๆ แอบแฝงอยู่ ซึ่งการประกอบอาหารจะคำนึงถึงวัตถุดิบที่มีในชุมชน ความต้องการรับประทานของคนในครอบครัวเป็นสำคัญ

จากการสังเกตพฤติกรรมชุมชนในเดือนรอมฎอนพบว่า ในคืนวันที่ 27 รอมฎอน ชุมชนมีการจัดกิจกรรมขึ้น โดยทุกครัวเรือนนำอาหารไปร่วมรับประทานกันที่มีสยิด ซึ่งพบว่าในกิจกรรมดังกล่าวจะไปร่วมกิจกรรมที่มีสยิดพร้อมหน้ากันทั้งครอบครัว กิจกรรมนี้ไม่ได้มีในหลักฐานทางศาสนาที่ชัดเจน แต่คาดว่า จากมาหลักการของศาสนาที่สนับสนุนให้ทำการเอียะติกาฟ* ในสิบวันสุดท้ายเพื่อการรอคอยคืนลัยลาตุลกอคร์ ซึ่งจากวจนะของท่านศาสนทูต (ซ.ล) ทรงตรัสไว้ว่า คือที่น่าจะเป็นลัยลาตุลกอคร์มากที่สุดคือคืนที่ 27 ของเดือนรอมฎอน ซึ่งแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องคือ การกักบริเวณตนเองตั้งแต่วันที่ 21 รอมฎอน จนกระทั่งสิ้นสุดเดือนรอมฎอน

การรับประทานอาหารร่วมกัน โดยการนำอาหารของแต่ละครอบครัวมายังมีสยิดเพื่อการละศีลอดร่วมกันในวันที่ 27 ของเดือนรอมฎอนนั้นมีปฏิบัติการในหลายหมู่บ้าน แต่ในชุมชน โสร่ง ทีมวิจัยไม่ได้รับการนำเสนอในเรื่องนี้เลยจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม แต่เมื่อวันดังกล่าวมาถึงพบว่าชุมชน โสร่งมีการจัดกิจกรรมขึ้นด้วยเช่นกัน และจากการเข้าร่วมกิจกรรมของทีมนักวิจัย สังเกตได้ว่าสมาชิกของชุมชนให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมดังกล่าวอย่างพร้อมเพรียง ส่วนอาหารที่นำมาร่วมในกิจกรรมเป็นอาหารที่พบได้โดยทั่วไป มีโชอาหารพิเศษเฉพาะกิจกรรมนี้แต่อย่างใด

จากการสนทนากลุ่มย่อยเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้อาวุโสในชุมชน พบว่า ในชุมชนเขาควมมีความหลากหลายในการประกอบอาหาร และเอกลักษณ์เด่นของอาหารเกิดจากการเลือกใช้วัสดุที่มีในชุมชน ความรู้ในเรื่องของการปรุงอาหารส่วนใหญ่จะอยู่กับผู้หญิงในชุมชน ยกเว้นอาหารบางประเภทที่ผู้ชายในชุมชนเป็นผู้ปรุง โดยเฉพาะ ซึ่งมักจะเป็นอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน แต่ปัจจุบันความหลากหลายของความรู้ทางด้านประกอบอาหารของชุมชนเริ่มสูญหายไป และได้รับอิทธิพลจากอาหารจากภายนอกชุมชน และผู้อาวุโสของชุมชนกังวลต่อสภาพความเป็นไปของความรู้ในการประกอบอาหารของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในปัจจุบันไม่สามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังคนรุ่นใหม่ได้ เนื่องจากหลายสาเหตุ เช่น เยาวชนไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการประกอบอาหาร เยาวชนมีการเินการศึกษาเล่าเรียนและไม่มีเวลาในมาฝึกหัดประกอบอาหาร และเนื่องจากความสะดวกในการซื้ออาหารจากแหล่งจำหน่ายต่างๆ เป็นต้น ซึ่งแม่บ้านท่านหนึ่งได้แสดงความกังวลไว้ว่า กังวลเกี่ยวกับความรู้ในเรื่องของการประกอบอาชีพที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเนื่องจากเยาวชนยุคหลังไม่ได้ให้ความสนใจและไม่มีเวลาในการฝึกหัด อันเนื่องจากการเรียนในโรงเรียน และสื่อต่างๆ ซึ่งผู้อาวุโสบางท่านยกตัวอย่างว่า เด็กสาวในชุมชนบางคนทำได้เพียงแค่ทอดไข่เจียวเท่านั้นเอง ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในชุมชนจะต้องแสวงหาแนวทางในการอนุรักษ์องค์ความรู้ของชุมชนเอาไว้

* คือกักบริเวณตัวเองไว้ที่มีสยิด

2.3 ศึกษาขั้นตอนการประกอบอาหาร

การสำรวจรายชื่อและขั้นตอนการประกอบอาหารที่มีในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารสำหรับการละศีลอด มีเป้าหมายสำคัญเพื่อการนำเสนอแก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนักรู้ต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อเป็นกรณีศึกษาสำหรับกลุ่มเยาวชนในปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์ กระบวนการในการสำรวจและจัดบันทึกวิธีการในการประกอบอาหารเป็นกระบวนการที่ดำเนินการร่วมกันระหว่างทีมวิจัยกับกลุ่มเยาวชนในชุมชน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และการสังเกตเป็นเครื่องมือสำคัญ โดยมีกลุ่มแม่บ้านและผู้สูงอายุในชุมชนเป็นกลุ่มให้ข้อมูล ผลการศึกษาสามารถจัดแบ่งกลุ่มอาหารออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอาหารคาว อาหารหวาน ทั้งนี้อาหารที่นำมาใช้ในการละศีลอดไม่ได้มีความแตกต่างจากอาหารที่มีการรับประทานในเวลาปกติ ยกเว้นในบางรายการเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับอาหารที่ใช้สำหรับการละศีลอด ทีมวิจัยจึงทำการศึกษาเพิ่มเติมว่าอาหารชนิดใดที่มีความนิยมสูงในการนำมาใช้สำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- 1) อาหารคาว พบว่า อาหารคาวในชุมชนมีจำนวนหลายรายการ และการรวบรวมให้ครบทุกรายการเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้เวลามาก ทีมวิจัยจึงได้ตกลงร่วมกับกลุ่มเยาวชนทำการรวบรวมรายการอาหารและวิธีการประกอบอาหารที่ได้รับความนิยมจากคนในชุมชนในอดีต และเป็นอาหารที่ควรได้รับการเผยแพร่ความรู้สู่กลุ่มเยาวชนในชุมชน ซึ่งประกอบด้วยรายการอาหารดังต่อไปนี้
 - ซุลาอูนิง หรือแกงเหลือ ลักษณะน้ำแกงจะเป็นมีส่วนผสมของกะทิ ขมิ้น ตะไคร้ ข่า ซึ่งเป็นแกงที่ทำได้ง่าย และรสชาติถูกใจคนในชุมชน
 - มาซั่มเปอด้สดาอุนเกอซุง เป็นอาหารยำผักพื้นบ้านที่เรียกว่า ไบเกอซุง ซึ่งหาได้ง่ายในชุมชน ยำชนิดนี้จะใช้น้ำกระทิและเนื้อปลาเป็นส่วนประกอบสำคัญ
 - ลิงแหม (แกงต้ม) เป็นแกงต้ม ซึ่งอาจจะใช้ปลา ปลาหมึก กุ้ง เนื้อ หรือไก่ก็ได้ โดยมีส่วนประกอบได้แก่ ตะไคร้ กะปิ ข่า กระเทียม น้ำแกงจะใส่
 - ลิงแหมเปอด้สดาอุนกลาดิ (แกงต้มเผ็ด) มีลักษณะคล้ายกับแกงลิงแหม แต่เน้นที่ความเผ็ด โดยการเพิ่มพริกขี้หนู
 - แกงขี้เหล็ก แกงนี้ปัจจุบันเรียกเหมือนกับพื้นที่อื่นๆ ใช้ดอกขี้เหล็กเป็นส่วนประกอบสำคัญ
 - ยำผักพื้นบ้าน เช่น ยำใบปากู ยำปลีกล้วย ยำขนุน
 - แหมชะ (แกงกะทิ) ซึ่งมีส่วนประกอบสำคัญ คือ พืชผักต่างๆ พริกและหน่อไม้
 - เหมโละ (แกงปลาไหล) ส่วนประกอบสำคัญคือ ปลาไหล ซึ่งในอดีตในชุมชนมีปลาไหลที่ชุกชุม

- นาซิกราบูคาร์ต คือข้าวย่ำพื้นบ้าน ซึ่งเน้นผักที่นำมาประกอบในข้าวย่ำที่มากและหลากหลายชนิดกว่าข้าวย่ำปกติ

นอกจากนี้ยังมีรายการอาหารอีกหลายชื่อ เช่น เมอ โละ พริกเผา บูดปลารอ อีกันเปอลาแซ (ปลาแดง) ปลาบุดู นาซิกเกอร์นยี (คล้ายข้าวต้ม) บูดปาฉี บูดฆาดง ลักซา ลักแซ (คล้ายขนมจีน) เป็นต้น

2) อาหารหวาน มีรายชื่อของอาหารหวานในชุมชนมากมาย เช่น โปลี (หัวมันต่างๆ มันสำปะหลัง มันเทศ มันไม้) ซีรอ (ประเภทเชื่อม) เช่น มันเชื่อม น้ำเต้าเชื่อม กล้วยเชื่อม ขนมบอคคอม บัดดีแก (กระโดดจิม) จาจอ หมอแบ จูโจ ขนมเปียกปูน ตาแป (ข้าวหมาก) ยาโลมัส หรืออีกชื่อหนึ่งว่า บูดูเบอร์ส มุลง เกอแปะฮิดง ประเภทข้าวเหนียวต้ม (ข้าวต้มมัด ข้าวต้มห่อกล้วย ข้าวต้มใบกระพ้อ) กล้วยบวดชี มันบวด โบอิด (ขนมหัวล้าน) กาเราะ คอคอย ปูตู เซอกอและ หมอระะญอ

สำหรับอาหารหวาน ซึ่งถือว่าเป็นอาหารที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากจะเป็นอาหารกลุ่มแรกที่จะรับประทานก่อนไปทำการละหมาดและกลับมารับประทานอาหารมื้อหนักอีกทีหนึ่ง ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่า มีอาหารหวานที่ได้รับความนิยมดังนี้ แจนคอย (ลอดช่อง) จาจอ หมอระะญอ ลอดดีแก มุลง ซีรอ และกล้วยเชื่อม

นอกจากนี้ยังมีอาหารว่างอีกชนิดหนึ่งที่นิยมร่วมรับประทานหลังการละหมาดยามค่ำคืน คือ ละหมาดชะราวีห์ คือ ตาโม ถั่วเขียวบวด กล้วยบวด เป็นต้น

จากการศึกษาได้รวบรวมวิธีการประกอบอาหารละศีลอดด้วยวิธีการสัมภาษณ์และสังเกต โดยมีทีมวิจัยร่วมกับกลุ่มเยาวชน ซึ่งได้ทำการบันทึกวิธีการประกอบอาหารไว้ดังนี้

1) นาซิกราบูคาร์ ส่วนประกอบสำคัญคือ ข้าวสวย ตะไคร้ จิง มะพร้าวคั่ว พริกไทย หอมแดง กระเทียม เกลือ ปลาทุ

วิธีปรุง

- 1) เตรียมข้าวสวย
- 2) หั่นตะไคร้ จิง หอมแดง และกระเทียม เป็นฝอยบางๆ
- 3) นำตะไคร้ จิง หอมแดง และกระเทียมที่หั่นเป็นฝอยแล้ว มาโขลกเข้าด้วยกัน เติมเกลือและพริกไทยดำเพียงเล็กน้อย
- 4) ต้มปลาทุ หรือ ย่างปลาให้สุก แล้วคัดเฉพาะเนื้อปลาใส่ลงไปครก แล้วโขลกเข้าด้วยกันกับตะไคร้ จิง หอมแดง และกระเทียม ที่ทำการโขลกแล้วข้างต้น
- 5) นำเครื่องแกงที่โขลกเสร็จแล้ว มาคลุกกับข้าวสวยให้ทั่วแล้วตักใส่จานรับประทานได้ทันที

2) แมแซ เป็นอาหารที่นิยมทำในเทศกาลต่างๆของมุสลิม เช่น งานแต่งงาน งานเมาลิด งานอากีเกาะห์ เป็นต้น ส่วนประกอบคือ หน่อไม้ หัวปลี พริกขี้หนู ใบพริกขี้หนู กะทิ ส่วนผสมเครื่องแกงประกอบด้วย ลูกผักชี (ตุมา) เกลือ น้ำตาล ตะไคร้ จิง

วิธีปรุง

- 1) หั่นตะไคร้และขิงเป็นฝอยบางๆ
- 2) โขลกลูกผักชี ตะไคร้ ขิง และมะพร้าวคั่ว เข้าด้วยกันให้ละเอียด ใส่น้ำตาล เกลือเล็กน้อย โขลกเข้าด้วยกันอีกครั้ง
- 3) หั่นหน่อไม้และหัวปลีเป็นชิ้นยาว
- 4) ใส่กะทิในหม้อและใส่เครื่องแกงคนเข้าด้วยกัน
- 5) ตั้งไฟให้เครื่องแกงพอเดือด นำหน่อไม้และหัวปลีที่หั่นเตรียมไว้ใส่ลงไป คนให้เข้ากับเครื่องแกง
- 6) โรยพริกขี้หนูและใบพริกขี้หนู
- 7) ปรุงรสชาติด้วยเกลือและน้ำตาลอีกครั้งจนสุก

3) บูดูลารอ ส่วนประกอบคือ ปลาน้ำจืด น้ำ เกลือ

วิธีปรุง คือ นำปลาน้ำจืด หมักใส่เกลือใส่ให้ไว้ เดิมน้ำเล็กน้อย ปิดฝา มัดปากไหให้แน่น ตากแดดเก็บไว้ มีกลิ่นหอมคล้ายปลาร้า ปัจจุบันส่วนใหญ่จะทำการหมักบูดูไว้ในโอ่ง

4) นาซิกายี นอกจากจะเป็นอาหารที่นิยมรับประทานในช่วงเดือนรอมฎอนแล้ว ยังเป็นอาหารที่มีไว้สำหรับผู้ป่วยอีกด้วย ส่วนประกอบ คือ ข้าวสาร น้ำ ตะไคร้ หัวหอม เกลือ มะนาว กะทิ และน้ำตาลทราย

วิธีทำ

- 1) ล้างข้าวสารให้สะอาด ใส่หม้อ และเติมน้ำลงไป
- 2) ตั้งไฟให้ข้าวเดือดและละลายข้าวต้ม
- 3) ทูบตะไคร้ใส่ลงไป ตามด้วยหัวหอมแดงเป็นฝอยลงไปในหม้อ
- 4) ตักกะทิใส่ลงไปแล้วคนเข้าด้วยกันให้ทั่ว
- 5) เติมรสชาติด้วยเกลือและน้ำตาลทราย
- 6) บีบมะนาวเล็กน้อย เพื่อให้ได้รสชาติที่น่ารับประทานสำหรับผู้ป่วย

5) กรูตุ ส่วนประกอบเครื่องแกง คือ พริกขี้หนู หัวหอม เนื้อ ขมิ้น กะทิ ขิง น้ำมัน พริกแห้ง เกลือ ลูกผักชี (ตูมา) ตะไคร้

วิธีทำเครื่องแกง

- 1) หั่นตะไคร้ ขิง ขมิ้น หัวหอม เป็นฝอยเล็กๆ
- 2) ใส่เกลือ ลูกผักชี ตะไคร้ ขิง ขมิ้น หัวหอม ที่หั่นเสร็จแล้ว โขลกเข้าด้วยกัน
- 3) ใส่พริกแห้ง โขลกเข้าด้วยกันอีกครั้งให้ละเอียดเป็นเครื่องแกง

วิธีทำกรูตุ

- 1) หั่นเนื้อเป็นชิ้นเล็กๆ

- 2) ใส่น้ำมันในกระทะ ตั้งไฟให้ร้อน
- 3) ใส่เครื่องแกงคนเรื่อยๆจนได้กลิ่นเครื่องแกง
- 4) ใส่น้ำที่หั่นแล้วคั่วกับเครื่องแกง จนเนื้อสุก
- 5) ใส่มะทิงลงไปเล็กน้อย
- 6) หั่นพริกขี้หนูเล็กใส่ลงไปแล้วคนให้ทั่ว
- 7) เติมรสชาติด้วยน้ำตาลและเกลือ ตามสมควร

6) **ปาลอบีโคโน** ส่วนประกอบแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นไส้ขนมและส่วนประกอบที่เป็นเนื้อขนม คือ

ส่วนประกอบไส้ขนม คือ มะพร้าวอ่อน น้ำตาล เกลือ น้ำตาลแว่น น้ำมะพร้าวอ่อน และแป้งข้าวเหนียว ส่วนประกอบเนื้อขนม คือ หัวกะทิ แป้งข้าวเจ้า เกลือ และใบตอง

วิธีทำไส้ขนม

- 1) ใส่น้ำมะพร้าวอ่อนในหม้อ ชูมมะพร้าวอ่อนใส่ลงไป ตั้งไฟ เติมน้ำตาล เกลือ น้ำตาลแว่น คนให้เข้ากัน
- 2) ทำการคนให้แห้งเป็นไส้ขนม
- 3) นำไส้ดังกล่าวมาปั้นเป็นก้อน
- 4) ทำการร่อนแป้งข้าวเหนียวผสมปูนเล็กน้อยเข้าด้วยกัน แล้วปั้นเป็นก้อน
- 5) นำไส้ขนมที่ปั้นแล้วสอดเข้าไปในแป้งข้าวเหนียวที่ปั้นเป็นก้อน แล้วทำการปั้นเป็นก้อนอีกครั้งหนึ่ง

วิธีทำขนม

- 1) ใส่น้ำแป้งข้าวเจ้าในหม้อ ผสมเกลือเล็กน้อย
- 2) ตักเฉพาะหัวกะทิใส่ลงไป
- 3) ตั้งไฟ แล้วกวนให้เข้ากันจนข้นและเหนียวพอเหมาะ
- 4) ตักขนมใส่ใบตอง
- 5) ทำการห่อ โดยตัดใบตองแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า แล้วห่อขนม พับข้าง พับบนและล่าง ให้มิดชิด

6) ทำการนึ่ง เมื่อสุกแล้วจะได้กลิ่นหอม นำรับประทาน

7) **หม้อกระดุม (น้ำมะพร้าวชูด)** ส่วนประกอบสำคัญคือ มะพร้าวอ่อน น้ำมะพร้าว น้ำตาลและเกลือ

วิธีทำ

- 1) ชูมมะพร้าวอ่อนใส่ภาชนะ
- 2) ใส่น้ำมะพร้าวอ่อนลงไปในภาชนะ

- 3) นำมะพร้าวอ่อนที่ซูดแล้วใส่ลงไป ในภาชนะที่มีน้ำมะพร้าวอ่อนเตรียมไว้
- 4) ใส่น้ำตาลและเกลือลงไป เพื่อปรุงรสให้กลมกล่อม สดชื่น
- 5) ตักใส่ถ้วยแล้วรับประทานได้ทันที

8) บลูเวะมูลง ส่วนประกอบ คือ แป้งข้าวเหนียว ปูน น้ำตาลแว่น น้ำ มะพร้าวแก่ และใบเตย

วิธีทำ

- 1) หั่นใบเตยผสมปูนและน้ำเล็กน้อย โขลกเข้าด้วยกันให้ละเอียด กรองเฉพาะน้ำเท่านั้น
- 2) ใส่น้ำตาลแว่นผสมปูนในภาชนะ กรองน้ำใบเตยลงไป ในแป้ง ทำการร่อนให้เหนียว ผสมน้ำเล็กน้อย
- 3) หั่นน้ำตาลแว่นเป็นลูกเต๋าลูกๆ
- 4) สอดใส่น้ำตาลแว่นเข้าไปในแป้งแล้วปั้นเป็นก้อน
- 5) ซูดมะพร้าวแก่ใส่ในภาชนะ
- 6) นำขนมที่ปั้นแล้ว คลุกเคล้ากับมะพร้าวที่ซูดเตรียมไว้ในภาชนะ ให้ทั่ว

9) ภาวะ ส่วนประกอบ คือ ข้าวสาร น้ำตาลทราย น้ำมัน เกลือ น้ำ

วิธีทำ

- 1) ล้างข้าวสารให้สะอาดแล้วแช่น้ำไว้ 5-6 ชั่วโมง
- 2) ใส่น้ำตาลในโม่แล้วทำการโม่แป้ง
- 3) เตรียมผ้า ใส่น้ำตาล ทับด้วยของหนักเพื่อให้น้ำออก
- 4) ตั้งไฟ ทำการเชื่อมน้ำตาล
- 5) นำข้าวที่ทำการโม่เสร็จแล้วคนเข้ากันกับน้ำตาลเชื่อม
- 6) ตั้งไฟ คนเข้ากันให้ขึ้นพองเหมาะ
- 7) ใส่น้ำมันในกระทะ ตั้งไฟปานกลาง
- 8) ตักขนมใส่พิมพ์ ทำการเคาะ
- 9) นำขนมที่อยู่ในพิมพ์ร่อนไปร่อนมา ในน้ำมัน เพื่อไม่ให้ขนมติดกัน
- 10) เมื่อขนมมีความกรอบ และมีสีเหลือง สามารถยกใส่ถาดได้ทันที

10) ลอปะตีแกล ส่วนประกอบ คือ ข้าวสาร ใบเตย ปูน หัวกะทิ น้ำตาลแว่น น้ำ

วิธีทำ

- 1) ล้างข้าวสารให้สะอาดแล้วแช่น้ำไว้ 5-6 ชั่วโมง
- 2) หั่นใบเตยเป็นชิ้นเล็กๆกรองเฉพาะน้ำ ใส่ในข้าวสาร
- 3) นำข้าวสารใส่โม่ทำการโม่แป้ง โดยผสมน้ำเล็กน้อย
- 4) ยกตั้งไฟ ใส่น้ำปูน คนเข้าด้วยกันจนน้ำแห้ง ขนมเป็นมันวาว

5) ยกใส่ถาด รอให้ขนมแข็งตัว

วิธีทำน้ำยาขนม

- 1) ตักหัวกะทิใส่หม้อ ตั้งไฟ โดยผสมกับข้าวสารที่ทำการ โม่เสร็จแล้ว
- 2) ใส่น้ำผสมกับน้ำตาลแวนตามด้วยเกลือเล็กน้อย ทำน้ำเชื่อม

11) **ตรีmani** ส่วนประกอบ คือ แป้งข้าวเหนียว ปูน ไข่ขาว น้ำ มะพร้าวขูด น้ำตาลและเกลือ

วิธีทำ

- 1) ใส่น้ำแป้งข้าวเหนียวในภาชนะ ผสมปูน และน้ำเล็กน้อย
- 2) หั่นไข่ขาวเป็นชิ้นเล็กๆกรองเฉพาะน้ำ ใส่น้ำในแป้ง
- 3) ทำการร่อนให้เหนียว แล้วปั้นแป้งให้เป็นก้อนกลมๆ
- 4) ใส่น้ำในหม้อ ตามด้วยมะพร้าวขูด น้ำตาลและเกลือ คนให้เข้ากันจนเดือด
- 5) นำแป้งที่ปั้นเป็นก้อนกลม ใส่น้ำในหม้อ แล้วคนเข้ากันให้เดือดอีกครั้ง

12) **จาดอ** ส่วนประกอบคือ ปูน แป้งข้าวเจ้า น้ำ เกลือ กะทิ และน้ำตาลแวน

วิธีทำ

- 1) เทแป้งข้าวเจ้าลงในภาชนะ ผสมปูนและน้ำเล็กน้อย
- 2) ร่อนแป้งดังกล่าวให้เหนียว
- 3) ตั้งไฟแล้วกวนให้เข้ากัน
- 4) เทใส่พิมพ์
- 5) ต้มน้ำให้เดือด นำแป้งในพิมพ์มาขูดลงในน้ำที่เดือด จะมีลักษณะเป็นเส้นยาวๆ

ออกมา

ส่วนผสมน้ำหวาน เกลือ น้ำตาลแวน กะทิ

วิธีทำ ใส่น้ำตาลและน้ำตาลแวนลงในหม้อ แล้วตั้งไฟให้เดือด เติมเกลือ คนให้เข้ากัน

13) **แจนอ** ส่วนประกอบ คือ ไข่ขาว แป้งข้าวเจ้า ปูนและน้ำ

วิธีทำขนม

- 1) หั่นไข่ขาวเป็นฝอย ใส่วุ้น ตำเอาหน้าไข่ขาว
- 2) ใส่น้ำแป้งข้าวเจ้าลงในภาชนะ
- 3) ใส่น้ำไข่ขาว และทำการร่อนแป้ง
- 4) ใส่น้ำในหม้อคนเข้ากันให้เหนียว
- 5) ใส่วุ้น
- 6) ขูดแป้งในพิมพ์ โดยรองน้ำเย็นด้านล่าง

วิธีทำน้ำหวาน คือ ใส่น้ำตาลทรายในหม้อ ใส่น้ำเล็กน้อยแล้วตั้งไฟให้เดือด เป็น

14) โบอิ้ ส่วนประกอบ คือ แป้งข้าวเหนียว ปูน ใบตอง ถั่วเขียว สีสผสมอาหาร น้ำตาลทราย เกลือ และน้ำ

วิธีทำ

- 1) ใส่น้ำแป้งข้าวเหนียวลงในภาชนะตามด้วยน้ำเพียงเล็กน้อย
 - 2) เติมปูนเล็กน้อยและใส่น้ำผสมอาหารตามสีที่ต้องการ
 - 3) ร้อนแป้งให้เหนียว
 - 4) นำแป้งที่ร้อนแล้วปั้นเป็นก้อน
 - 5) ปั้นใส่ถั่วเขียวเป็นก้อน แล้วใส่ใส่ถั่วเขียวที่เตรียมไว้ตรงกลางแป้งด้านใน แล้วปั้นเป็นก้อนอีกครั้งหนึ่ง
 - 6) ตั้งบนใบตอง ที่ตัดไว้เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสแล้วพับรอบๆ ให้เห็นขนมเฉพาะตรงกลางของใบตอง
 - 7) ตั้งไฟ ทำการนี้
- วิธีทำไส้ขนม ล้างถั่วเขียวให้สะอาด ใส่น้ำตาลแวน และน้ำ ตั้งไฟ คนเข้ากันให้แห้ง

15) บอกอ ส่วนประกอบคือ ใบเตย แป้งข้าวเจ้า ปูน และน้ำ

วิธีทำ

- 1) ใส่น้ำแป้งข้าวเจ้าและปูนในหม้อตามด้วยน้ำเล็กน้อย ตั้งไฟ
- 2) ใส่น้ำตาลแวนลงไป คนหรือกวนให้เข้ากัน เป็นขนมเหนียว
- 3) รอให้ขนมมีลักษณะข้น แล้วยกใส่ถาดรอให้ขนมแข็งตัว
- 4) ใส่น้ำกะทิในหม้อ ผสมแป้งข้าวเจ้าเล็กน้อย ใส่น้ำเกลือ
- 5) คนให้เข้ากัน จนเดือด
- 6) ยกขึ้นเทบนขนมที่ทำเสร็จแล้วในถาดและรอให้กะทิแข็งตัว

กระบวนการอนุรักษ์อาหารละศีลอด

เพื่อให้เกิดกลไกของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ จึงเน้นการมีส่วนร่วมจากชุมชน โดยกำหนดกระบวนการอนุรักษ์ไว้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การกระตุ้นและสร้างความตื่นตัวต่อการอนุรักษ์ 2) การสร้างบทบาทของกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ 3) กระบวนการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน และ 4) การสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน ซึ่งได้ผลการดำเนินการดังนี้

1. การกระตุ้นและสร้างบทบาทต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์

กิจกรรมเพื่อการกระตุ้นและสร้างบทบาทต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์นั้น ได้ถูกดำเนินการในช่วงต้นของการวิจัยนี้ ด้วยวิธีการดำเนินการที่หลากหลายและใช้เวลาในการดำเนินการที่ยาวนานพอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากความสำเร็จของขั้นตอนนี้มีนัยสำคัญต่อความสำเร็จการอนุรักษ์ทั้งกระบวนการ

กิจกรรมที่นำมาใช้นั้น ได้แก่ กิจกรรมการสนทนาพูดคุย การสัมภาษณ์ การจัดเวทีประชาคม โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ทั้งกลุ่มแกนนำชุมชน ผู้อาวุโส แม่บ้านและเยาวชน ผลจากการดำเนินกิจกรรมพบว่า เดิมทีชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งแกนนำชุมชนและผู้อาวุโสในชุมชนมีความเป็นห่วงต่อความเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ก่อนแล้ว เพียงแต่มีความรู้สึกว่าการเหล่านี้เป็นเรื่องยากในการหยุดยั้งไม่ให้เกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยความเจริญที่เข้ามาสู่ชุมชน การที่เยาวชนในชุมชนต้องออกไปศึกษาในตัวเมือง และอีกหลายๆ ประการ ซึ่งบทบาทของผู้อาวุโสในชุมชนจึงเป็นการเฝ้ามองและแสดงออกถึงความเป็นห่วงด้วยคำพูดเท่านั้น

จากการดำเนินกิจกรรมในขั้นต้น นอกจากจะได้รับการสะท้อนภาพความกังวลของตัวแทนชุมชนที่ชัดเจนแล้ว ยังสามารถเปลี่ยนบทบาทของแกนนำชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยกลุ่มแกนนำที่ได้สะท้อนภาพปัญหาแล้วพร้อมให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการหยิบยกเอาประเด็นนี้มาสู่การนำเสนอการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชน โดยผ่านกิจกรรมที่มีอยู่แล้วในชุมชน นอกจากนี้ทางแกนนำชุมชนยังเปิดกว้างสำหรับการให้พื้นที่แก่นักวิชาการในการนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม

จากความสำเร็จในการสร้างความตื่นตัวในการอนุรักษ์ทำให้เกิดขึ้นกับกลุ่มแกนนำชุมชนที่แสดงออกด้วยการจัดให้กิจกรรมของชุมชนมีการสอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมแล้ว กิจกรรมสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นบทบาทสำคัญของกิจกรรมในขั้นนี้คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ ที่มีจากกลุ่มแกนนำและผู้อาวุโสในชุมชน เพื่อการบันทึกและการถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อไป

จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกลุ่มผู้อาวุโส พบว่า ผู้อาวุโสในชุมชนต่างมีความภูมิใจกับการเป็นสมาชิกของชุมชน ในขณะที่เดียวกันในอดีต ชุมชนแห่งนี้มีกฎเกณฑ์ของชุมชนเองในการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน จะพบว่า ถึงแม้ชุมชนแห่งนี้ก่อตั้งจากคนในหลายกลุ่มหลายพื้นที่ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐาน แต่ภายหลังจากการตั้งชุมชนระบบการถ่ายทอด เรียนรู้การอยู่ร่วมกันก็เกิดขึ้น และกลไกการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนก็เกิดขึ้นตามมา การเข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่ของคนนอกจะต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้นำของชุมชนก่อน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนหรือแม้กระทั่งของคนในชุมชนทำให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นมากมาย

การสะท้อนประเด็นศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้อาวุโสในชุมชนทำให้เห็นว่าในอดีตการสืบทอดองค์ความรู้เหล่านี้ทำได้ง่าย เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นเรื่องของการใช้ชีวิตอย่างแท้จริง การเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ทำให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างสะดวกสบายในชุมชน

นอกจากนี้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชน คือ การจัดการศึกษาภายในชุมชน ทั้งนี้พบว่า ชุมชนมีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบมาตั้งแต่อดีต และบุคลากรทางการศึกษาที่สำคัญคือผู้รู้ในชุมชน และชุมชนยังได้สร้างกลไกเพื่อการส่งเสริมการให้การศึกษาของคนในชุมชนอย่างชัดเจน ถึงแม้ว่าตัวแทนชุมชนจะนำเสนอว่า การจัดการศึกษาดังกล่าวเป็นการจัดการศึกษาเบื้องต้นเท่านั้น ตามศักยภาพของผู้สอนที่มีอยู่ในชุมชน แต่จะพบว่า การจัดการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน อีกทั้งยังทำให้เกิดกลไกเพื่อการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชุมชนไว้ได้เช่นกัน

ประเด็นสำคัญของการจัดการศึกษาที่พบในชุมชน คือ การส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความรู้ทางด้านศาสนาอิสลาม ตลอดจนความรู้ทางภาษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษามลายู ซึ่งเป็นจุดเด่นของชุมชนที่จัดการสอนภาษามลายูด้วยอักษรโรมัน ทั้งนี้ด้วยความสามารถของผู้สอนในอดีตและชุมชนเห็นความสำคัญ นอกจากนี้ชุมชนสามารถจัดการศึกษาของชุมชนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เมื่อมีโรงเรียนประถมของรัฐขึ้น รูปแบบการสอนของชุมชนก็มีการปรับเปลี่ยนตอบรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ถึงอย่างไรชุมชนก็ยังให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาของชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงของการจัดการศึกษาในชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นทำได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาของชุมชนคือกลไกสำคัญของการอนุรักษ์ในอดีต

การมีกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นอีกหนึ่งกลไกที่ทำให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในอดีต ทั้งนี้กิจกรรมร่วมกันที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตมีความหลากหลาย ทั้งที่เกิดจากหลักคำสอนของศาสนาและจากวัฒนธรรมของชุมชน กิจกรรมมีทั้งในลักษณะของชุมชนเป็นเจ้าภาพ หรือสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าภาพแต่ทั้งหมดอาศัยความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนเพื่อความสำเร็จ จากกิจกรรมร่วมกันที่มีในชุมชนแสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันในสังคมที่มีหน้าที่สำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างชัดเจน ซึ่งจะเห็นว่าทุกภาคส่วนในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าภาพอย่างแท้จริง ปัจจุบันถึงแม้ว่าหลายกิจกรรมยังคงมีการปฏิบัติอยู่ แต่คนปฏิบัติกลับมีความเข้าใจแก่นแท้ของกิจกรรมต่างๆ ลดน้อยลง เป็นการปฏิบัติแบบเปลือกนอกเท่านั้น นอกจากนี้ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้ในแต่ละกิจกรรมมีความจำเป็นในการขอความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนน้อยลงไป ในขณะที่ในอดีต ความสำเร็จของกิจกรรมต้องอาศัยความร่วมมือจากสมาชิกอย่างแท้จริง

ในการดำเนินกิจกรรมในชั้นตอนนี้นอกจากที่ได้มีการสะท้อนภาพของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีตแล้ว ยังทำให้เห็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์อีกด้วย ทั้งนี้ผู้อาวุโสของชุมชนได้

นำเสนอกลวิธีเพื่อให้สมาชิกของชุมชนมีการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1) กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งโดยวิถีชุมชน ทั้งนี้ด้วยวิถีชีวิตชุมชนในอดีตมีกลไกในการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง แต่ด้วยวิถีชีวิตชุมชนที่เปลี่ยนไป การถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งทำได้อย่างไม่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งองค์ความรู้บางประการได้รับการละเลยจากคนในชุมชน กลุ่มผู้อาวุโสและแกนนำในชุมชน จะต้องทำหน้าที่ในการเป็นแหล่งความรู้และการอ้างอิงทางด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชน การให้ข้อเสนอแนะ คำตักเตือนแก่คนรุ่นหลัง เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ มีความถูกต้องและรื้อฟื้นกิจกรรมที่ได้ละเลยไป บทบาทต่อไปของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนจะต้องไม่เพียงเป็นการเฝ้ามอง แต่จะต้องเป็นฝ่ายกระตุ้นให้ทุกกลุ่มสมาชิกในชุมชนเกิดการอนุรักษ์

2) การสร้างความเข้มแข็งของการจัดการศึกษาของชุมชนเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน ทั้งนี้สถาบันการศึกษาของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังเยาวชนทั้งทางด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้นการสร้างบทบาทที่เข้มแข็งให้กับการจัดการศึกษาของชุมชนจะทำให้เกิดกลไกในการอนุรักษ์ไปโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้ในปัจจุบันสถาบันการศึกษาของชุมชนมุ่งเน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านศาสนาเพียงอย่างเดียว และขาดการเชื่อมโยงองค์ความรู้ดังกล่าวมายังวิถีชีวิตชุมชน นอกจากนี้บทบาทของแกนนำชุมชนในการจัดการศึกษาเริ่มลดน้อยลงจึงเป็นผลให้องค์ความรู้ชุมชนขาดความต่อเนื่องในการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

3) การส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ ทั้งนี้หากเยาวชนได้มีส่วนร่วมกิจกรรมที่ชุมชนได้จัดขึ้นจะช่วยให้เยาวชนได้ซึมซับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยไม่รู้ตัว ทั้งนี้กิจกรรมที่จะจัดให้มีขึ้นควรเป็นกิจกรรมที่มีความน่าสนใจสำหรับเยาวชนและเยาวชนมีความสมัครใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว บางครั้งกิจกรรมอาจจะไม่ใช่เรื่องของศิลปวัฒนธรรมโดยตรงก็ได้ แต่ให้สามารถสอดแทรกประเด็นทางศิลปวัฒนธรรมได้ด้วยไม่มากก็น้อย

4) การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถทำได้ในหลายรูปแบบ และรูปแบบการอนุรักษ์หนึ่งคือ การทำเป็นแบบอย่างจากผู้ใหญ่ในชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นถึงความจริงที่ว่า ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นยังสามารถนำมาใช้ได้ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะมีความเจริญก้าวหน้าในหลายๆ เรื่องก็ตาม

2. การสร้างบทบาทของกลุ่มเยาวชนโครงสร้างเพื่อการอนุรักษ์

จากการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนโครงสร้างเกี่ยวกับอาหารละลือคอดในเดือนรอมฎอน ซึ่งเริ่มจากการรวบรวมกลุ่มเยาวชนโครงสร้าง โดยทีมวิจัยได้มอบหมายให้นักศึกษาของมหาวิทยาลัยอิสลามยะลาที่เป็นคนในหมู่บ้านโครงสร้าง เป็นผู้ประสานงานเยาวชนในหมู่บ้านเพื่อจัดทำกิจกรรมต่างๆ ด้านอาหาร

อิสลามละศีลอด กิจกรรมของการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นในการวิจัยครั้งนี้จึงผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน โดยการดูแลที่ใกล้ชิดจากทีมวิจัย

การสร้างให้เกิดกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นภารกิจแรกของทีมวิจัย เพื่อให้กลุ่มเยาวชนเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ต่างๆ ตามโครงการวิจัย ด้วยเหตุนี้ทีมวิจัยจึงประสานงานกับนักศึกษามหาวิทยาลัยอิสลามยะลาซึ่งเป็นคนในพื้นที่ตำบลเขาตวม เพื่อให้เยาวชนดังกล่าวประสานงานเชิญเยาวชนคนอื่นๆ มาร่วมเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป

การสร้างบทบาทของเยาวชนในระยะต้นเริ่มจากการร่วมกับทีมวิจัยในการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น หลังจากนั้นเมื่อเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมเห็นความสำคัญและมีความภาคภูมิใจชุมชนของตนเอง จึงมีการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมอย่างชัดเจนขึ้น ทั้งนี้จากการร่วมกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนหลายๆ ครั้ง ทำให้เกิดการดำเนินงานกลุ่มและการรวมกลุ่มอย่างชัดเจน และมีการพูดคุยสนทนาก่อนการทำงานและกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม

และผลจากการทำกิจกรรมในการสร้างบทบาทของเยาวชน โดยการรวบรวมอาหารละศีลอดของชุมชนโดยกลุ่มเยาวชน และได้มีการจัดทำสนทนากลุ่มระหว่างกลุ่มเยาวชนกับทีมวิจัย ได้ผลดังนี้

1) อาหารของชุมชนมีเอกลักษณ์สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตอาหาร ทั้งนี้เนื่องจากเป็นอาหารที่ใช้วัตถุดิบจากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนเป็นสำคัญ จึงกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนอย่างแท้จริง

2) อาหารของชุมชนถือเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นอย่างแท้จริง เป็นการสั่งสมความรู้และพัฒนาความรู้ดังกล่าวโดยคนรุ่นต่อรุ่น จึงไม่ควรปล่อยให้สูญหายไป แต่ควรแสวงหาแนวทางที่ทำให้องค์ความรู้ดังกล่าวคงอยู่และมีคุณค่าตลอดไป

3) อาหารในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก บางรายการอาหารมีคนรู้จักน้อยลง ซึ่งกลุ่มเยาวชนเห็นว่า เป็นผลมาจากพฤติกรรมการกินของคนในชุมชน การเพิ่มขึ้นของร้านอาหารในชุมชน และการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการเร่งรีบจนละเลยความสวยงามของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไป

4) การที่เยาวชนได้มีโอกาสไปร่วมพูดคุยกับผู้อาวุโสในชุมชน ทำให้รับรู้ความรู้สึกของผู้อาวุโสได้ว่า พวกเขามีความยินดีที่เยาวชนให้ความสนใจในของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นหลายครั้งที่ได้มีโอกาสร่วมพูดคุย จะได้รับคำชื่นชมและกำลังใจจากผู้อาวุโสอย่างสม่ำเสมอ

5) ปัจจุบันในชุมชนยังมีแหล่งความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ นั่นคือ กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการเรียนรู้และจดบันทึกองค์ความรู้ดังกล่าวไว้ เพื่อมิให้สูญหายไปพร้อมกับแหล่งความรู้ดังกล่าว

6) กลุ่มเยาวชนในชุมชนจะต้องเป็นกำลังหลักในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อให้การร่วมกลุ่มมีความเป็นรูปธรรมมากที่สุดจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีการขยายกลุ่มออกไปให้กว้างขวางขึ้น

7) กิจกรรมการอนุรักษ์ควรครอบคลุมในทุกศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพียงแต่ในระแวกนี้อาจดำเนินการในกรอบแคบๆ ไปก่อน เพื่อให้กลุ่มเยาวชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

จากข้อเสนอแนะของกลุ่มเยาวชนจะเห็นได้ว่า กลุ่มเยาวชนเห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนนำไปสู่แนวคิดในการรวมกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์

3. กระบวนการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน

กิจกรรมการอนุรักษ์ของกลุ่มเยาวชนเริ่มขึ้นภายหลังจากได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปและปัญหาการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการไม่มีผู้สืบทอดและการเปลี่ยนแปลงของสังคม และเยาวชนที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมสำนึกถึงบทบาทของตนเองในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมของการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นและก่อให้เกิดกลุ่มเยาวชนเพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำหรับกิจกรรมในขั้นนี้เน้นการออกแบบกิจกรรม และดำเนินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์โดยกลุ่มเยาวชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเน้นเฉพาะเกี่ยวกับอาหารละศีลอดในเดือนรอมฎอน

ในกิจกรรมแรกที่กลุ่มเยาวชนได้ดำเนินการคือ การฝึกอบรมการประกอบอาหารละศีลอดที่มีอยู่ในชุมชน โดยทีมวิจัยได้ทำการประสานงานกับแม่บ้านที่มีความรู้ทางด้านการประกอบอาหารละศีลอดที่ใกล้สูญหายจากชุมชนมาเป็นวิทยากรอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับกลุ่มเยาวชน โดยในครั้งแรกแม่บ้านเป็นผู้คัดเลือกรายการอาหารจากรายการอาหารที่กลุ่มเยาวชนได้ทำการสำรวจไว้ โดยทางแม่บ้านและกลุ่มเยาวชนได้ร่วมกันประกอบอาหาร พร้อมการจดบันทึกของกลุ่มเยาวชน

ทีมวิจัยพบว่า กลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมกันฝึกอบรมทั้งหมดจะเป็นเพศหญิง ไม่มีกลุ่มเยาวชนชายเลย แต่จะพบว่าผู้ที่เข้าร่วมมีความกระตือรือร้นในการร่วมรับการอบรมเป็นอย่างยิ่ง สังเกตได้จาก การมาถึงสถานที่อบรมอย่างพร้อมเพรียงกันในเวลาที่นัดหมาย นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนหลายคนนำเอากล้องถ่ายรูปติดตัวมาเพื่อการบันทึกภาพกิจกรรมด้วย

ในขั้นตอนการเตรียมวัสดุอุปกรณ์สำหรับการอบรมทั้งหมดเป็นหน้าที่ของกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งพบว่า วัสดุอุปกรณ์ที่เตรียมมาส่วนใหญ่จะพยายามให้มีความใกล้เคียงกับในอดีต แม้กระทั่งการใช้เตาถ่าน ไม่มีการใช้อุปกรณ์ทันสมัย และอุปกรณ์บางอย่างได้รับการอธิบายจากแม่บ้านว่า เป็นอุปกรณ์ที่

สืบทอดมาจากคุณแม่ของวิทยากร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมครั้งนี้ของกลุ่มแม่บ้านที่มาเป็นวิทยากร

ในการฝึกการประกอบอาหาร ในตอนเริ่มต้นพบว่า บทบาททั้งหมดเป็นของกลุ่มแม่บ้านที่มาเป็นวิทยากร ส่วนกลุ่มเยาวชนได้แต่คอยสังเกต ทั้งนี้สังเกตเห็นว่า ความสนิทสนม ความเป็นกันเอง ระหว่างวิทยากรและผู้เข้าอบรมมีน้อย ทำให้ไม่เกิดการอธิบาย การซักถามระหว่างกัน และเยาวชนหลายคนเริ่มปลีกตัวไปนั่งคุยกันแทนการสังเกตการประกอบอาหาร ทีมวิจัยจึงทำหน้าที่ในการซักถามและซักชวนให้กลุ่มเยาวชนมีส่วนร่วมในการฝึกอบรมมากขึ้น ซึ่งการซักถามและซักชวนดังกล่าวประสบความสำเร็จ เนื่องจากกลุ่มวิทยากรเริ่มเปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนมีส่วนร่วมมากขึ้น และมอบหมายงานให้เยาวชนได้ลงมือปฏิบัติจริง

เมื่อกลุ่มเยาวชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น พบว่าในระหว่างการฝึกมีคำถามจากกลุ่มเยาวชนเกี่ยวกับอาหารต่างๆ มากขึ้น ซึ่งทำให้กลุ่มแม่บ้านซึ่งเป็นวิทยากรไม่เครียดกับบรรยากาศการฝึก และมีการสนทนาหยอกล้อกันมากขึ้น ซึ่งทีมวิจัยจึงออกมาสังเกตการณ์ฝึกอบรมต่างๆ แทนการร่วมฝึกเหมือนตอนเริ่มต้นกิจกรรม

ภายหลังเสร็จสิ้นการประกอบอาหาร เป็นขั้นตอนของการร่วมชิมอาหาร พร้อมทั้งกับการทบทวนกระบวนการประกอบอาหารทั้งหมด บรรยากาศในขั้นตอนนี้มีความเป็นกันเองมาก ต่างจากตอนเริ่มต้นกิจกรรมอย่างชัดเจน จากการสังเกตพบว่า ทั้งกลุ่มแม่บ้านที่มาเป็นวิทยากรในครั้งนี้และกลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมการฝึกอบรมมีความรู้สึกยินดีและภูมิใจที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ และจากการสัมภาษณ์แม่บ้านที่มาร่วมเป็นวิทยากรถึงความรู้สึกที่ได้เข้าร่วม ท่านได้กล่าวว่า เป็นสิ่งที่น่ายินดีมากที่สุดที่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ จากเดิมที่รู้สึกว่าการเด็กสมัยนี้ไม่ค่อยสนใจเรื่องแบบนี้ แต่ตอนนี้ต้องเปลี่ยนใจแล้ว เพราะพวกเขาสนใจมาก แต่อาจจะเป็นเพราะไม่มีโอกาส ไม่มีคนสอนมากกว่า สำหรับตัวเองก็ตื่นเต้นมากสำหรับการเป็นวิทยากรในครั้งนี้ เมื่อวาน (ก่อนหน้าการอบรม) จึงลองทำดูก่อนเพื่อให้แน่ใจว่า ยังทำเป็นอยู่ และอร่อยเหมือนเดิม เนื่องจากหลายอย่างที่นำมาเป็นอาหารในการอบรมครั้งนี้ไม่ได้ทำมานานแล้ว

จากการสัมภาษณ์เยาวชนที่เข้าร่วมการอบรมแสดงความคิดเห็นว่า ดีใจที่ได้เข้าร่วมการฝึกอบรมครั้งนี้ และคิดว่าอาหารหลายชนิดทำได้ไม่ยากและใช้เวลาไม่มากนัก รสชาติอาหารก็อร่อย เดิมทีเข้าใจว่าทำยากและต้องเสียเวลามาก การทำอาหารเองมีประโยชน์หลายอย่าง นอกจากความภูมิใจกับความสำเร็จของตัวเองแล้วยังเป็นการออกกำลังกายและการพักผ่อนอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้การได้เรียนรู้การประกอบอาหารหลายชนิดในวันนี้ถือว่าตนเองได้มีส่วนหนึ่งที่ได้ร่วมอนุรักษ์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้วย

ภายหลังจากการอบรมครั้งแรก ทีมนักวิจัยได้ติดตามและสัมภาษณ์กลุ่มเยาวชนเพื่อศึกษาแนวคิดและแสวงหาแนวทางในการขยายผล ซึ่งทางกลุ่มเยาวชนมีแนวคิดที่จะดำเนินกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่องและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง และเมื่อสอบถามเกี่ยวกับความรู้และความมั่นใจในการประกอบอาหารที่ได้รับการอบรมไป ทางกลุ่มเยาวชนแสดงความพร้อมในการประกอบอาหารและนำเสนอผลการศึกษากลุ่มต่อผู้อาวุโส ซึ่งข้อเสนอที่ได้จากกลุ่มเยาวชน ทางทีมวิจัยได้ประสานกลุ่มแม่บ้านเพื่อทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงในการประกอบอาหารของกลุ่มเยาวชนในครั้งต่อไป โดยครั้งนี้บทบาทในการประกอบอาหารทั้งหมดจะเป็นของกลุ่มเยาวชน และกลุ่มแม่บ้านเพียงสังเกตและให้ข้อเสนอแนะเท่านั้น และภายหลังจากการประกอบอาหารครั้งนี้ ทางทีมวิจัยได้รับความร่วมมือจากแกนนำชุมชนทั้งชายและหญิงในการร่วมรับประทานอาหาร

การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการอบรมเชิงปฏิบัติการในครั้งที่สองนี้เป็นการร่วมมือระหว่างกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเยาวชน และมีการเตรียมวัสดุอุปกรณ์บางอย่างล่วงหน้าหนึ่งวัน ทั้งนี้สถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรมจะเป็นสถานที่เดียวกับการฝึกอบรมในครั้งที่ผ่านมา การมาร่วมอบรมเป็นไปตามเวลาที่ได้มีการนัดหมาย กลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมในครั้งนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นจากการอบรมในครั้งแรก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มเยาวชน

บรรยากาศในการฝึกปฏิบัติของการอบรมในครั้งนี้พบว่า บทบาทในการประกอบอาหารในครั้งนี้นี้เยาวชนเป็นผู้ดำเนินการเป็นส่วนใหญ่ โดยมีกลุ่มแม่บ้านที่มาเป็นวิทยากรคอยให้คำแนะนำ เหตุที่เยาวชนสามารถประกอบอาหารได้อย่างมั่นใจ อาจเนื่องมาจากความสำเร็จจากการฝึกอบรมในครั้งแรก และก่อนการอบรมเชิงปฏิบัตินี้ พบว่ากลุ่มเยาวชนได้มีการทบทวนวิธีการจากที่ได้รวบรวมไว้ในขั้นตอนแรกแล้ว รายการอาหารที่มีการฝึกในครั้งนี้มีความแตกต่างจากการอบรมในครั้งแรก

นอกจากความมั่นใจในการประกอบอาหารของกลุ่มเยาวชนแล้ว ยังพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มแม่บ้านกับกลุ่มเยาวชนมีมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถของกิจกรรมในการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัยในชุมชนได้เป็นอย่างดี

เป้าหมายสำคัญของการอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ นอกจากจะมีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้การประกอบอาหารละศีลตอดโดยการถ่ายทอดจากกลุ่มแม่บ้านในชุมชนแล้ว ยังมีเป้าหมายเพื่อการนำเสนอผลการดำเนินการการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กลับตัวแทนชุมชนเพื่อร่วมสร้างความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นกิจกรรมในขั้นสุดท้ายของการอนุรักษ์ตามกระบวนการของโครงการวิจัยอีกด้วย

จากการดำเนินการในขั้นตอนนี้ สามารถสรุปผลกระบวนการได้ดังนี้

1) การดำเนินการในขั้นตอนนี้เป็นผลให้เกิดการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในรุ่นต่อไป เป็นการสร้างให้เกิดกระบวนการของการสืบสานศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

ท้องถิ่นของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นกระบวนการสืบทอดที่ดำเนินการด้วยความสมัครใจและมีจิตใจในการร่วมอนุรักษ์อย่างแท้จริง

2) ดำเนินการกิจกรรมสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอายุในชุมชน ทั้งนี้ด้วยกิจกรรมทำให้เกิดการสื่อสารระหว่างกลุ่ม และมีกระบวนการของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เกิดการยอมรับและเข้าใจระหว่างกันเพิ่มขึ้น

3) เป็นกลไกในการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แหล่งความรู้ที่ได้ทำการรวบรวมโดยกลุ่มเยาวชน

4) เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้กลุ่มเยาวชนในชุมชนได้สัมผัสกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยการปฏิบัติด้วยตนเองและนำสู่การแสวงหาแนวทางที่ยั่งยืนในการอนุรักษ์ซึ่งเป็นบทบาทโดยตรงของเยาวชนในชุมชน

5) การที่เยาวชนได้ร่วมทำกิจกรรมทำให้เกิดความเข้มแข็งของกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ได้ร่วมกันก่อตั้งขึ้น อีกทั้งยังทำให้กลุ่มเยาวชนมีทิศทางในการทำกิจกรรมที่ชัดเจนขึ้น

6) ทำให้เกิดกิจกรรมของเยาวชนที่สร้างสรรค์และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

4. การสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน

กระบวนการสร้างความภาคภูมิใจร่วมกันเป็นการนำเสนอความสำเร็จของกิจกรรมและการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับสมาชิกในชุมชนได้ร่วมภาคภูมิใจและร่วมอนุรักษ์ในศิลปวัฒนธรรมของชุมชนที่ได้ดำเนินการ โดยกลุ่มเยาวชน

กิจกรรมในขั้นนี้ต่อเนื่องจากขั้นตอนที่ผ่านมา เนื่องจากเป็นขั้นของการนำเสนอผลงานของกลุ่มเยาวชนต่อชุมชน โดยจัดขึ้นที่ศาลาเซาะห้ของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสถานที่ใกล้เคียงกับสถานที่อบรมเชิงปฏิบัติการประกอบอาหารละศีลอด ทั้งนี้ทีมวิจัยได้รับการอนุเคราะห์จากกำนันตำบลเขาตูมในการประสานงานสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม โดยกลุ่มเยาวชนและกลุ่มแม่บ้านได้เลือกจัดในเวลา 16.30 น. ทั้งนี้เพื่อความสะดวกสำหรับผู้เข้าร่วมกิจกรรม แต่เมื่อดำเนินการจริง พบว่ากิจกรรมนี้เริ่มล่าช้ากว่ากำหนดเนื่องจากจำนวนผู้เข้าร่วมในเวลาที่กำหนดมีน้อย จึงจำเป็นต้องรอให้สมาชิกมามากขึ้นก่อนเริ่มกิจกรรม และจากการสังเกตพบบทบาทในการจัดการกิจกรรมนี้เป็นของกลุ่มแม่บ้าน ทั้งการต้อนรับผู้เข้าร่วม และการจัดการต่างๆ สำหรับกลุ่มเยาวชนมีหน้าที่หลักในการบริการอาหารและเครื่องดื่มแก่ผู้เข้าร่วม

ศาลาเซาะห้ได้แบ่งออกเป็นสองส่วนสำหรับการต้อนรับผู้เข้าร่วม โดยภายในอาคารเป็นส่วนของผู้เข้าร่วมเพศชาย และบริเวณระเบียงเป็นส่วนของผู้หญิง แต่ทั้งสองส่วนสามารถมองเห็นกันได้จึงไม่มีปัญหาในการจัดกิจกรรมร่วมกัน

กระบวนการสร้างความภาคภูมิใจร่วมกันเริ่มด้วยการนำเสนอของกำนันตำบลเขาตม ตัวแทนจากทีมวิจัย ตัวแทนกลุ่มเยาวชน ซึ่งนำเสนอให้เห็นความกิจกรรมต่างๆ ที่ได้ดำเนินการไป พร้อมผลสำเร็จที่สามารถเห็นได้เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความร่วมมือที่เกิดขึ้นในชุมชนจากคนต่างวัย ทั้งนี้ความสำเร็จของกิจกรรมนี้จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากขาดความร่วมมือจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งของชุมชน แต่จากกิจกรรมนี้ได้มากกว่าความร่วมมือในการทำกิจกรรม ทั้งนี้เพราะทุกกลุ่มทุกฝ่ายเห็นเป้าหมายที่สำคัญเดียวกันนั่นคือมีความห่วงแหนสิ่งล้ำค่าของชุมชน

กิจกรรมต่อมาเป็นการเสิร์ฟอาหารต่างๆ ที่กลุ่มเยาวชนได้ประกอบอาหารขึ้นแก่ผู้เข้าร่วม และในระหว่างที่มีการเสิร์ฟอาหาร ทีมวิจัยได้ทำการสอบถามผู้เข้าร่วมกิจกรรมถึงชื่ออาหารต่างๆ พบว่ามีอาหารหลายรายการที่ผู้เข้าร่วมไม่สามารถบอกชื่อได้ หรือบอกได้แต่ไม่ถูกต้อง ยกเว้นกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนเท่านั้น ซึ่งจากการที่มีผู้เข้าร่วมไม่รู้จักอาหารที่กลุ่มเยาวชนได้ประกอบขึ้นทำให้ในวงสนทนา กลายเป็นการแนะนำอาหารต่างๆ ในงานดังกล่าว โดยผู้สูงอายุที่เข้าร่วมและรู้จักอาหารเป็นอย่างดี

ผู้สูงอายุสามารถนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับอาหารแต่ละชนิดได้อย่างชัดเจน ตั้งแต่ชื่อ ส่วนประกอบของอาหาร ลักษณะสำคัญของอาหาร โอกาสที่นำอาหารแต่ละชนิดมารับประทาน ตลอดจนเรื่องเล่าต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การเล่าเรื่องดังกล่าวสร้างความครึกครื้นให้กับกิจกรรมดังกล่าวเป็นอย่างมาก และยังกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมคนอื่นๆ เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

จากการเล่าเรื่องของผู้สูงอายุในกิจกรรมดังกล่าวทำให้ทราบถึงบทบาทของอาหารและพืชผักต่างๆ ที่มีในชุมชนกับความเชื่อในเรื่องต่างๆ เช่น ผักที่ช่วยให้แมลงต่างๆ มากัดต่อย หรือการสร้างความแข็งแรงของร่างกายด้วยพืชผักต่างๆ นอกจากนี้ยังได้นำเสนอถึงการนำพืชผักบางชนิดเพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วยต่างๆ ซึ่งทำให้เห็นว่า อาหารเป็นปัจจัยสำคัญของชุมชนและเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับคนรุ่นหลัง และการปล่อยปละละเลยของคนรุ่นหลังคือการทำให้สิ่งที่มีคุณค่าสูญหายไป

กิจกรรมของกลุ่มเยาวชนตลอดที่ผ่านมามีจนถึงเวทีการนำเสนอครั้งนี้ พบว่าได้รับคำชื่นชมจากหลายฝ่ายในชุมชน แต่ก็มีบางกลุ่มในชุมชนที่ตั้งข้อสงสัยในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน โดยเฉพาะเมื่อทราบว่ากิจกรรมของเยาวชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากคนภายนอก ทั้งนี้อาจจะมิเหตุผลจากเงื่อนไขความไม่สงบที่เกิดขึ้นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเหตุผลอื่นๆ เช่น เรื่องของความแตกต่างทางแนวความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น สำหรับคำชื่นชมการดำเนินกิจกรรมของเยาวชนในการอนุรักษ์ครั้งนี้ เช่น กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับชุมชน เป็นกิจกรรมที่ชุมชนจะต้องให้การสนับสนุนมากกว่านี้ในอนาคตและจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น

และจากการสัมภาษณ์ตัวแทนของกลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่ต้นของการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ทุกคนมีความภูมิใจที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมและก่อให้เกิดกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ขึ้น กิจกรรมที่

ได้ทำเป็นถึงแม้เป็นเพียงกิจกรรมเล็กๆ ไม่ได้ใหญ่โตอะไร แต่ปรากฏว่ามีคุณค่าสำคัญแฝงอยู่ภายในนั้น ใครจะคิดบ้างว่า เพียงแค่การหัดทำอาหารกลับให้ผลที่ยิ่งใหญ่กว่าการทำอาหารเป็น และเป็น การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ไปยังคนหลายๆ รุ่นที่ผ่านมา แต่การร่วมกิจกรรมที่ผ่านมามีปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะเวลาที่ว่างพอกันของสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งมีความหลากหลายสถานภาพ ตลอดจนความไม่สะดวกในการประสานงานกับทีมวิจัย ทำให้บางครั้งภารกิจที่วางไว้อาจไม่สมบูรณ์บ้าง แต่ทุกอย่างก็ผ่านไปได้ด้วยดี

ตัวแทนเยาวชนที่ได้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็นว่า มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกหลายเรื่องที่กำลังจะสูญหายไปเนื่องจากการจากไปของคนอาวุโสในชุมชน เช่น ในเรื่องของสมุนไพร ความรู้ในการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น ซึ่งหากไม่มีใครในชุมชนทำการศึกษารวบรวมข้อมูลเหล่านี้ ก็จะเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง และเขาคิดว่า หน้าที่นี้คืออีกหน้าที่หนึ่งของเยาวชน

ภายหลังการจัดกิจกรรมหลักของการวิจัย ทีมวิจัยได้ติดตามการทำงานของกลุ่มเยาวชน พบความเปลี่ยนแปลงหลายประการด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชน ทีมวิจัยได้รับการติดต่อจากกลุ่มเยาวชนเพื่อเข้าร่วมงานประเพณีของชุมชนหลายครั้ง และเห็นบทบาทของเยาวชนต่องานประเพณีต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่นในเรื่องของการเข้าร่วมกิจกรรม การเรียนรู้ที่มา และรูปแบบ กระบวนการของประเพณีดังกล่าว ตลอดจนกลวิธีในการจัดบันทึกเพื่อการเรียนรู้ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความหลากหลายขึ้น นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับทีมวิจัยเพื่อการทำวิจัยขยายผลโดยกลุ่มเยาวชนเอง ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากหากเกิดขึ้นได้จริงก็ย่อมเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยั่งยืน

ผลสะท้อนที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมในขั้นนี้สามารถสรุปได้ดังนี้

- 1) จากการนำเสนออาหารละศีลอดในเวทีนำเสนอ พบว่า มีอาหารบางชนิดที่สมาชิกในชุมชนวัยกลางคนไม่รู้จัก ดังนั้นกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนจึงสามารถแสวงหาอาหารที่มีโอกาสสูญหายจากชุมชนสู่การอนุรักษ์ได้
- 2) สร้างความภาคภูมิใจให้กับเยาวชน เนื่องจากกิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปได้รับความชื่นชมจากคนในชุมชน และทำให้กลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์กิจกรรมการอนุรักษ์อื่นๆ อย่างต่อเนื่อง
- 3) สมาชิกชุมชนโดยรวมได้รับรู้สถานะของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีความตื่นตัวต่อการอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น
- 4) เป็นกิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนในแต่ละวัยในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5) เกิดกลไกในการติดตามความเปลี่ยนแปลงด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยความร่วมมือของคนในชุมชน

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วมกับชุมชน โดยกระบวนการขั้นต้นเพื่อสร้างความตระหนักร่วมของคนในชุมชนผ่านการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ และเวทีประชาคม และการเรียนรู้และอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนโสร่ง ในรูปแบบของการสำรวจเรียนรู้ ฝึกอบรม และทดลองปฏิบัติ และการนำเสนอผลต่อชุมชนผ่านเวทีประชาคม ซึ่งสามารถสรุปผลได้ดังนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาชนิด องค์ประกอบ กระบวนการในการประกอบอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน
2. เพื่อศึกษาวัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมเกี่ยวกับอาหารเพื่อการละศีลอดในเดือนรอมฎอน
3. เพื่อสร้างกระบวนการของชุมชนในการหาแนวทางอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่การประกอบอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรในการวิจัยนี้ได้แก่ ชุมชนมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่จังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาส

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ชุมชนมุสลิมตำบลเขาตวม อ.ยะรัง จ.ปัตตานี โดยจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มแกนนำและผู้อาวุโสในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อิหม่าม คอเต็บ ปราชญ์ชุมชน ผู้สูงอายุ เป็นต้น เป้าหมายของเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มนี้ คือ การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชน สภาพของอาหารละศีลอดในอดีต และมีบทบาทสำคัญในการประสานความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนสำหรับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย

2. กลุ่มแม่บ้าน คือ สตรีในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีความสามารถในการประกอบอาหารละศีลอดในอดีตของชุมชนได้ กิจกรรมหลักของกลุ่มนี้คือ การบันทึกองค์ความรู้ในการประกอบ

อาหารละลือลด การนำเสนอและเผยแพร่อาหารละลือลดของชุมชน และกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้แก่กลุ่มเยาวชน

3. กลุ่มเยาวชน กลุ่มตัวอย่างนี้ที่ทีมวิจัยได้เลือกจากนักศึกษาของมหาวิทยาลัยอิสลามยะลาที่เป็นคนในพื้นที่ตำบลเขาตวม จากนั้นมอบให้กลุ่มนักศึกษาดังกล่าวขยายกลุ่มไปยังเยาวชนที่ไม่ได้เป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดแกนนำเยาวชน โดยธรรมชาติ และสร้างความยั่งยืนของกลุ่มในการสืบทอดองค์ความรู้ของชุมชน เป้าหมายหลักของกิจกรรมสำหรับกลุ่มเยาวชน คือ การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านอาหารละลือลด และการแสวงหาแนวทางของการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนสำหรับอาหารละลือลดของชุมชน

เครื่องมือการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นกระบวนการการมีส่วนร่วม เพื่อแสวงหาแนวทางของการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของชุมชน ด้วยเหตุนี้กระบวนการดำเนินการวิจัยจึงเน้นการจัดกิจกรรมต่างๆ ผ่านตัวแทนของชุมชนในกลุ่มต่างๆ ทั้งนี้ในการเก็บข้อมูลการวิจัยจากการดำเนินการตามกิจกรรมต่างๆ มีดังนี้

1. การสัมภาษณ์
2. การสนทนากลุ่มย่อย
3. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม
4. เวทีประชาคม

สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินกิจกรรมในการวิจัยได้ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ชุมชนและอาหารสำหรับการละลือลดในเดือนรอมฎอน

1.1 ข้อมูลและประวัติหมู่บ้าน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนโสร่ง ตำบลเขาตวม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นชุมชนที่ในอดีตมีลักษณะเป็นชุมชนปิดและการติดต่อกับสื่อสารกับชุมชนอื่นทำได้ลำบากเนื่องจากเส้นทางคมนาคมที่ไม่สะดวก อีกทั้งสภาพภูมิประเทศยังเป็นป่าและภูเขา

ชุมชนโสร่งเกิดขึ้นจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากคนหลายพื้นที่ มีการสร้างกฎระเบียบของชุมชนขึ้นมาเพื่อสร้างความเป็นระเบียบแก่ชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน

และมีการเรียนรู้จากสังคมภายนอกด้วยการที่คนในชุมชนออกไปศึกษาเล่าเรียนในต่างพื้นที่ หรืออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนของคนนอกพื้นที่

ชุมชนโสร่งเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาทางด้านศาสนา ดังนั้นพร้อมกับการตั้งชุมชนจึงเกิดกลไกในการจัดการเรียนการสอนขึ้นในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นที่สำคัญประการหนึ่งคือ การสอนภาษามลายูจะใช้ระบบเขียนรูมาไนซ์ ไม่ใช่อักษรยาวีเหมือนชุมชนอื่นๆ

ชุมชนโสร่งเป็นชุมชนเกษตรกรรม และด้วยวิถีชีวิตที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชน ถึงแม้ว่าจะเดิมจะมาจากต่างถิ่น นำมาสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ซึ่งนำไปสู่การสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจให้กับเยาวชนคนรุ่นหลังไว้หลายประการ

ปัจจุบันชุมชนโสร่งเกิดความเปลี่ยนแปลงมากมาย ด้วยสาเหตุจากหลายประการ เช่น การคมนาคมที่สะดวกขึ้น การที่เยาวชนในชุมชนออกศึกษานอกพื้นที่มากขึ้น และการมีมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นในชุมชน

1.2 สภาพการประกอบอาหารละศีลอด ซึ่งได้ทำการศึกษาทั้งในส่วนของการประกอบอาหารในเวลาปกติและอาหารสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน ตลอดจนขั้นตอนการประกอบอาหารบางชนิด ผลการศึกษาพบว่า อาหารในชุมชนโสร่งส่วนใหญ่ไม่ได้แตกต่างจากอาหารในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่จะเน้นการใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก เนื่องจากการนำวัตถุดิบจากภายนอกมาใช้ในชุมชนทำได้ลำบาก นอกจากนี้ความอุดมสมบูรณ์ทำให้ในป่าของชุมชนมีพืชผักนานาชนิดที่คนในชุมชนสามารถนำมาใช้ได้ตลอดเวลา ซึ่งสภาพดังกล่าวทำให้การประกอบอาหารในชุมชนมีความหลากหลายไปด้วยเช่นกัน สำหรับวัตถุดิบสำหรับการประกอบอาหารจำเป็นที่ไม่มีในชุมชน เช่น บูดและเกลือ จะซื้อจากแหล่งจำหน่ายภายนอก คือ ซื้อจากบ้านกรือเซะ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกับทะเล ประกอบอาชีพประมง และเป็นเมืองที่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการปกครองและการค้ามาตั้งแต่อดีต และด้วยข้อจำกัดบางประการทำให้ อาหารบางชนิดมีการปรับเปลี่ยนวิธีการประกอบ เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้วัตถุดิบที่ไม่มีในชุมชน เช่น ข้าวยา ซึ่งชุมชนโสร่งจะทำข้าวยาแบบไม่ได้ใช้บูด เป็นต้น

ถึงแม้จะใช้วัสดุที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลักการประกอบอาหารของชุมชน แต่พบว่า อาหารของชุมชนมีหลากหลายชนิดมาก จากการรวบรวมชื่ออาหาร พบว่า ในชุมชนมีรายชื่ออาหารจำนวนมาก ซึ่งบางชนิดสูญหายไปแล้ว ตัวอย่างชื่ออาหาร เช่น ชูลากูนิง มาซัมเปอตัสดาอุเกอซุง ลิงแหม แมเซะ เมอโละ บูดปลารอ อิกันเปอลาแซ นาซิเกอร์ยี ปูลูดปาซี เป็นต้น

การประกอบอาหารเป็นการสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งบทบาทสำคัญในเรื่องนี้เป็นของสตรีในครอบครัว การเรียนรู้วิธีการประกอบอาหารจึงเป็นการถ่ายทอดจากแม่สู่ลูก หรือการเรียนรู้โดยการสังเกต การสอบถามระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้าน จากบทบาทของ

สตรีในการประกอบอาหารในครอบครัวทำให้หน้าที่ของการจัดเตรียมวัสดุคืบในการประกอบอาหาร กลายเป็นบทบาทของสตรีไปด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้สตรีในชุมชนเมื่อในอดีตจึงมีความสามารถในการ ปีนป่ายต้นไม้และอื่นๆ ซึ่งมักจะเป็นความสามารถเฉพาะของผู้ชาย สำหรับผู้ชายไม่มีบทบาทใดๆ ในการประกอบอาหารในครัวเรือน ยกเว้นอาหารบางประเภทซึ่งประกอบขึ้นในบางโอกาสที่ผู้ชายใน ชุมชนร่วมกันประกอบขึ้น เช่น อาหารที่ร่วมกันประกอบที่โรงครัวของมัสยิดในเดือนรอมฎอน สำหรับการละศีลอดร่วมกัน อาหารที่มักประกอบขึ้นที่โรงครัวของมัสยิดเช่น ข้าวมัน ข้าวหมก เป็นต้น แหล่งความรู้ในเรื่องการประกอบอาหารนอกจากจะมาจากการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในแล้ว แหล่งสำคัญอีกแหล่งหนึ่งคือ จากภายนอกชุมชน อันเนื่องจากการไปเรียนในต่างพื้นที่ และนำเอา ความรู้ดังกล่าวมาเผยแพร่ในชุมชน นอกจากอาหารสำหรับการรับประทานโดยปกติแล้ว พบว่าใน ชุมชนมีองค์ความรู้เกี่ยวกับอาหารเพื่อสุขภาพอีกด้วย

สำหรับอาหารที่ใช้ในการละศีลอดในชุมชน โสร่ง พบว่า ชุมชนให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ และถือว่าเป็นมือพิเศษของครอบครัว ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้ความสำคัญกับเดือนแห่งการถือศีลอด และ แสดงความยินดีกับความสำเร็จในการอดอาหารตลอดวัน นอกจากนี้การอดอาหารตลอดวันทำให้มี ความรู้สึกหิวและต้องการรับประทานอาหารที่อร่อย และด้วยอาหารมือนี้เป็นมือพิเศษของครอบครัว ทำให้ใช้เวลาในการประกอบอาหารมากกว่าปกติ โดยจะเริ่มจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ตั้งแต่หลัง เที่ยงวัน และเริ่มประกอบอาหารในช่วงหลังจากนั้น ซึ่งวิถีชีวิตดังกล่าวแตกต่างจากปัจจุบันที่บาง ครัวเรือนซื้อกับข้าวจากร้านหรือหากประกอบอาหารเองก็จะใช้เวลาน้อยลง เช่นเริ่มทำอาหารในเวลา เย็นๆ ใกล้เคียงเวลาละศีลอด ไม่จำเป็นต้องรีบเร่งเหมือนในอดีต

อาหารคาวที่มีการประกอบขึ้นและได้รับความนิยมสำหรับการละศีลอดในเดือนรอมฎอน ของชุมชนเขาคูม เช่น สิงแหมเปอด้สตาอุนกลาดิ แมแซะ บูดูปลารอ กราบู นาซิกกราบูคาร์ดิ และอาหาร หวาน เช่น แจนอ จาจอ มื่อแระญอ ลมปัดตีแก มุลง ชิรอ นอกจากนี้ก็จะเป็นผลไม้ประจำฤดูใน ช่วงเวลานั้นๆ เนื่องจากเดือนรอมฎอนในแต่ละปีจะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงฤดูไปเรื่อยๆ เพราะเป็นการ นับเดือนในระบบจันทรคติ

สำหรับพฤติกรรมมารับประทานอาหารละศีลอดของคนในชุมชนจะสอดคล้องกับ แบบอย่างของท่านศาสนทูต (ซ.ล) คือ เมื่อได้เวลาละศีลอด ส่วนใหญ่จะรับประทานน้ำและขนม หวาน จากนั้นจึงทำการละหมาดมัฆริบ และหลังจากนั้นจึงเป็นการรับประทานอาหารคาว นอกจากนี้ จะมีการรับประทานอาหารหวานอีกครั้งหลังจากการละหมาดตะราวีห์

จากการศึกษาพบว่า บทบาทสำคัญในการประกอบอาหารละศีลอดในครัวเรือนไม่แตกต่าง จากสภาพการประกอบอาหารในช่วงเวลาปกติ คือ เป็นบทบาทของแม่บ้าน ในขณะที่เดียวกันสมาชิก เพศชายในครอบครัวยังมีส่วนร่วมน้อยเช่นเดียวกันกับในเดือนปกติ ถึงแม้บทบาทของเพศชายในการ ประกอบอาชีพในครัวเรือนไม่แตกต่างจากเดือนปกติ แต่พบว่าบทบาทในการประกอบอาหารของเพศ

ชายเพิ่มขึ้นในการประกอบอาหารสำหรับการรับประทานร่วมกันเพื่อการละศีลอดที่มัสยิด ทั้งนี้เนื่องจากในชุมชนมีประเพณีการร่วมละศีลอดร่วมกันที่มัสยิดมาเป็นเวลายาวนาน โดยมีการมอบหมายและหมุนเวียนกันมาประกอบอาหารที่มัสยิดวันละ 2-3 ครอบครัว ทั้งนี้ผู้ประกอบอาหารทั้งหมดจะเป็นเพศชาย อาหารที่ประกอบขึ้นที่มัสยิดโดยเพศชายบางอย่างเป็นอาหารที่เพศชายมีความถนัดกว่าเพศหญิง เช่น นาสิเมเยอะ (ข้าวมัน)

จากการศึกษาการนำแนวทางของการละศีลอดตามแบบอย่างของท่านศาสนทูต (ซ.ล) มาใช้ในชุมชนนั้น พบว่า ในอดีตความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของศาสนาอิสลามนั้นมีจำกัด การจัดการศึกษาในชุมชนเป็นเพียงการศึกษาศาสนาในขั้นต้นเท่านั้น มีเยาวชนจำนวนไม่มากที่มีความสามารถในการออกจากชุมชนไปเล่าเรียนในสถานศึกษาในตัวเมืองยะลา และเยาวชนที่สำเร็จการศึกษาเหล่านี้เท่านั้นที่จะมาถ่ายทอดความรู้ต่อคนในชุมชน และได้รับมอบหมายหน้าที่ต่างๆ ทางด้านการทำนุบำรุงศาสนาและชุมชน ดังนั้นประเด็นปลีกย่อยหลายประการที่อยู่ในการถือศีลอดและการละศีลอด คนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่เคยได้รับรู้มาก่อน นอกจากนี้อาหารที่ใช้ละศีลอดตามแบบอย่างของท่านศาสนทูต (ซ.ล) นั้น ไม่มีในชุมชน และเป็นอาหารที่หายาก จึงไม่ได้มีการปฏิบัติตามที่สมบูรณ์ แต่จะเลือกใช้แนวทางที่เป็นไปได้ที่สุดในชุมชน เช่นทางเลือกหนึ่งจากแบบอย่างของท่านศาสนทูต (ซ.ล) คือการละศีลอดด้วยน้ำ ซึ่งในชุมชนสามารถปฏิบัติตามได้ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ในอดีตชุมชนเน้นความเป็นไปได้ ความสะดวกในการละศีลอดมากกว่าการทำความเข้าใจและเรียนรู้แบบอย่างจากท่านศาสนทูต (ซ.ล) ซึ่งสมาชิกในการเสวนากลุ่มย่อยได้นำเสนอไว้ว่า ในอดีตความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการละศีลอดตามคำสอนของศาสนาในชุมชนมีน้อย คนในชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับหลักการดังกล่าว อีกประการหนึ่งอาจเนื่องจากการเตรียมอาหารบางอย่างในการละศีลอดตามหลักการทำได้ยาก จึงไม่ได้มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในชุมชน ซึ่งสภาพดังกล่าวต่างจากปัจจุบัน ที่วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ สามารถจัดหาได้ง่ายและมีความรู้ความเข้าใจดีขึ้น

นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่า ในการประกอบอาหารเพื่อการละศีลอดนั้น คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้มีความเชื่อหรือแนวคิดที่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม การประกอบอาหารเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ไม่ได้มีความเชื่อใดๆ แอบแฝงอยู่ ซึ่งการประกอบอาหารจะคำนึงถึงวัตถุดิบที่มีในชุมชน ความต้องการรับประทานของคนในครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ

ในชุมชนเขาตูมมีความหลากหลายในการประกอบอาหาร และเอกลักษณ์เด่นของอาหารเกิดจากการเลือกใช้วัสดุที่มีในชุมชน ความรู้ในเรื่องของการปรุงอาหารส่วนใหญ่จะอยู่กับผู้หญิงในชุมชน แต่ปัจจุบันความหลากหลายของความรู้ทางด้านการประกอบอาหารของชุมชนเริ่มสูญหายไป และได้รับอิทธิพลจากอาหารจากภายนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในปัจจุบันไม่สามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังคนรุ่นใหม่ได้ เนื่องจากหลายสาเหตุ เช่น เยาวชนไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับ

การประกอบอาหาร เยาวชนมีภาระในการศึกษาเล่าเรียนและไม่มีเวลาในมาฝึกหัดประกอบอาหาร และเนื่องจากความสะดวกในการซื้ออาหารจากแหล่งจำหน่ายต่างๆ เป็นต้น

กิจกรรมหนึ่งที่ปรากฏขึ้นในชุมชน โสร่งในเดือนแห่งการถือศีลอดคือ การร่วมละศีลอดพร้อมกันของคนในชุมชนที่มีสยิดในวันที่ 27 รอมฎอน ทั้งนี้โดยทุกครัวเรือนจะนำมาอาหารมาร่วมรับประทานที่มีสยิดพร้อมกับสมาชิกในครอบครัว ประเพณีนี้ไม่ปรากฏตามหลักคำสอนของศาสนา แต่คาดว่าเป็นกิจกรรมที่ต้องการให้ความสำคัญกับคืนลัยลาตุลกอเดร์ ซึ่งส่วนใหญ่จะปรากฏในวันที่ 27 ของเดือนรอมฎอน และก่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชน

ในการรวบรวมวิธีการประกอบอาหารนั้น ทีมวิจัยได้ทำการรวบรวมไว้ทั้งอาหารคาวและหวาน รวม 15 รายการ ได้แก่ นาซิกราบูดารัด แมแชะ บูดูปลารอ นาซิกากัญี กรูตุ ปาลอบือโน หมือระะญู บูเวาะมุลง การะ ลอปะตีแก ตริมานี จาจอ แจนอ โบอี และ บอกอ

2. กระบวนการอนุรักษ์อาหารละศีลอด

ในการศึกษาได้ออกกำหนดกระบวนการการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งนำเอาอาหารละศีลอดเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ โดยกำหนดขั้นตอนการอนุรักษ์ไว้ 4 ขั้นตอนคือ 1) การกระตุ้นและสร้างบทบาทต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ 2) การสร้างบทบาทของกลุ่มเยาวชนโสร่งเพื่อการอนุรักษ์ 3) กระบวนการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน และ 4) การสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน ซึ่งได้ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 การกระตุ้นและสร้างบทบาทต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ กิจกรรมที่นำมาใช้ในขั้นตอนนี้ ได้แก่ กิจกรรมการสนทนาพูดคุย การสัมภาษณ์ การจัดเวทีประชาคม โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ทั้งกลุ่มแกนนำชุมชน ผู้อาวุโส แม่บ้านและเยาวชน ผลจากการดำเนินกิจกรรมสรุปได้ดังนี้

1) กลุ่มผู้อาวุโสและแกนนำในชุมชนได้สะท้อนภาพว่า กลุ่มของตนเองจะต้องทำหน้าที่ในการเป็นแหล่งความรู้และการอ้างอิงทางด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชน การให้ข้อเสนอแนะ คำตักเตือนแก่คนรุ่นหลัง เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ มีความถูกต้องและรื้อฟื้นกิจกรรมที่ได้ละเลยไป บทบาทต่อไปของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนจะต้องไม่เป็นเพียงการเฝ้ามอง แต่จะต้องเป็นฝ่ายกระตุ้นให้ทุกกลุ่มสมาชิกในชุมชนเกิดการอนุรักษ์

2) การสร้างความเข้มแข็งของการจัดการศึกษาของชุมชนเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน ทั้งนี้สถาบันการศึกษาของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังเยาวชนทั้งทางด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้นการสร้างบทบาทที่เข้มแข็งให้การจัดการศึกษาของชุมชนจะทำให้เกิดกลไกในการอนุรักษ์ไปโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้ในปัจจุบันสถาบันการศึกษาของชุมชนมุ่งเน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านศาสนาเพียงอย่างเดียว และขาด

การเชื่อมโยงองค์ความรู้ดังกล่าวมายังวิถีชีวิตชุมชน นอกจากนี้บทบาทของแกนนำชุมชนในการจัดการศึกษาเริ่มลดน้อยลงจึงเป็นผลให้องค์ความรู้ชุมชนขาดความต่อเนื่องในการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

3) การส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ ทั้งนี้หากเยาวชนได้มีส่วนร่วมกิจกรรมที่ชุมชนได้จัดขึ้นจะช่วยให้เยาวชนได้ซึมซับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยไม่รู้ตัว ทั้งนี้กิจกรรมที่จะจัดให้มีขึ้นควรเป็นกิจกรรมที่มีความน่าสนใจสำหรับเยาวชนและเยาวชนสมัครใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว บางครั้งกิจกรรมอาจจะไม่ใช่เรื่องของศิลปวัฒนธรรมโดยตรงก็ได้ แต่ให้สามารถสอดแทรกประเด็นทางศิลปวัฒนธรรมได้ด้วยไม่มากนักน้อย

4) การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถทำได้ในหลายรูปแบบ และรูปแบบการอนุรักษ์หนึ่งคือ การทำเป็นแบบอย่างจากผู้ใหญ่ในชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นถึงความจริงที่ว่า ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นยังสามารถนำมาใช้ได้ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะมีความเจริญก้าวหน้าในหลายๆ เรื่องก็ตาม

2.2 การสร้างบทบาทของกลุ่มเยาวชนโสร่งเพื่อการอนุรักษ์

การสร้างให้เกิดกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีจุดประสงค์เพื่อให้กลุ่มเยาวชนเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ต่างๆ การสร้างบทบาทของเยาวชนในระยะต้นเริ่มจากการร่วมกับทีมวิจัยในการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น หลังจากนั้นเมื่อเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมเห็นความสำคัญและมีความภาคภูมิใจชุมชนของตนเอง จึงมีการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมอย่างชัดเจนขึ้น ทั้งนี้จากการร่วมกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนหลายๆ ครั้ง ทำให้เกิดการดำเนินงานกลุ่มและการรวมกลุ่มอย่างชัดเจน และมีการพูดคุยสนทนาเกี่ยวกับการทำงานและกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม

และผลจากการทำกิจกรรมในการสร้างบทบาทของเยาวชน โดยการรวบรวมอาหารละลืออดของชุมชน โดยกลุ่มเยาวชน และได้มีการจัดทำสนทนาการระหว่างกลุ่มเยาวชนกับทีมวิจัย ได้ผลดังนี้

1) อาหารของชุมชนมีเอกลักษณ์สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารในอดีต ซึ่งเป็นอาหารที่ใช้วัตถุดิบจากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนเป็นสำคัญ

2) อาหารของชุมชนถือเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นอย่างแท้จริง เป็นการสั่งสมความรู้และพัฒนาความรู้ดังกล่าวโดยคนรุ่นต่อรุ่น จึงไม่ควรปล่อยให้สูญหายไป แต่ควรแสวงหาแนวทางที่ทำให้องค์ความรู้ดังกล่าวคงอยู่และมีคุณค่าตลอดไป

3) อาหารในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก บางรายการอาหารมีคนรู้จักน้อยลง ซึ่งเป็นผลมาจากพฤติกรรมการกินของคนในชุมชน การเพิ่มขึ้นของร้านอาหารในชุมชน และการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการเร่งรีบจนละเลยความสวยงามของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไป

- 4) กลุ่มเยาวชนรู้สึกดีใจที่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นหลายครั้งที่ได้มีโอกาสร่วมพูดคุย จะได้รับคำชื่นชมและกำลังใจจากผู้อาวุโสอย่างสม่ำเสมอ
- 5) แหล่งความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการเรียนรู้และจดบันทึกองค์ความรู้ดังกล่าวไว้ เพื่อมิให้สูญหายไปกลับแหล่งความรู้ดังกล่าว
- 6) กลุ่มเยาวชนในชุมชนคือกำลังหลักในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อให้การร่วมกลุ่มมีความเป็นรูปธรรมมากที่สุดจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีการขยายกลุ่มออกไปให้กว้างขวางขึ้น
- 7) กิจกรรมการอนุรักษ์ควรครอบคลุมในทุกศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพียงแต่ในระยะต้นนี้อาจดำเนินการในกรอบแคบๆ ไปก่อน เพื่อให้กลุ่มเยาวชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

2.3 กระบวนการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน

กิจกรรมการอนุรักษ์ของกลุ่มเยาวชนเริ่มขึ้นภายหลังจากได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปและปัญหาการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการไม่มีผู้สืบทอดและการเปลี่ยนแปลงของสังคม และเยาวชนที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมสำนึกถึงบทบาทของตนเองในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมของการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นและก่อให้เกิดกลุ่มเยาวชนเพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในกิจกรรมแรกที่กลุ่มเยาวชนได้ดำเนินการคือ การฝึกอบรมการประกอบอาหารละศีลอดที่มีอยู่ในชุมชน การปฏิบัติการประกอบอาหารละศีลอด และการนำเสนอผลการฝึกต่อชุมชน จากการดำเนินการในขั้นตอนนี้ สามารถสรุปผลได้ดังนี้

- 1) การดำเนินการในขั้นตอนนี้เป็นผลให้เกิดการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในรุ่นต่อไป เป็นการสร้างให้เกิดกระบวนการของการสืบสานศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นกระบวนการสืบทอดที่ดำเนินการด้วยความสมัครใจและมีจิตใจในการร่วมอนุรักษ์อย่างแท้จริง
- 2) การดำเนินการกิจกรรมสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอายุในชุมชน ทั้งนี้ด้วยกิจกรรมทำให้เกิดการสื่อสารระหว่างกลุ่ม และมีกระบวนการของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เกิดการยอมรับและเข้าใจระหว่างกันเพิ่มขึ้น
- 3) เป็นกลไกในการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แหล่งความรู้ที่ได้ทำการรวบรวมโดยกลุ่มเยาวชน
- 4) เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้กลุ่มเยาวชนในชุมชนได้สัมผัสกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยการปฏิบัติด้วยตนเองและนำสู่การแสวงหาแนวทางที่ยั่งยืนในการอนุรักษ์ซึ่งเป็นบทบาทโดยตรงของเยาวชนในชุมชน

5) การที่เยาวชนได้ร่วมทำกิจกรรมทำให้เกิดความเข้มแข็งของกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ได้ร่วมกันก่อตั้งขึ้น อีกทั้งยังทำให้กลุ่มเยาวชนมีทิศทางในการทำกิจกรรมที่ชัดเจนขึ้น

6) ทำให้เกิดกิจกรรมของเยาวชนที่สร้างสรรค์และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

2.4 การสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน

กระบวนการสร้างความภาคภูมิใจร่วมกันเป็นการนำเสนอความสำเร็จของกิจกรรมและการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับสมาชิกในชุมชนได้ร่วมภาคภูมิใจและร่วมอนุรักษ์ในศิลปวัฒนธรรมของชุมชนที่ได้ดำเนินการโดยกลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นกิจกรรมต่อเนื่องจากกิจกรรมในขั้นที่ 3 ผลการดำเนินการสามารถสรุปได้ดังนี้

1) จากการนำเสนออาหารละศีลอดในเวทีนำเสนอ พบว่า มีอาหารบางชนิดที่สมาชิกในชุมชนวัยกลางคนไม่รู้จัก ดังนั้นกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนจึงสามารถแสวงหาอาหารที่มีโอกาสสูญหายจากชุมชนสู่การอนุรักษ์ได้

2) สร้างความภาคภูมิใจให้กับเยาวชน เนื่องจากกิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปได้รับความชื่นชมจากคนในชุมชน และทำให้กลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์กิจกรรมการอนุรักษ์อื่นๆ อย่างต่อเนื่อง

3) สมาชิกชุมชนโดยรวมได้รับรู้สถานะของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีความตื่นตัวต่อการอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น

4) เป็นกิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนในแต่ละวัยในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5) เกิดกลไกในการติดตามความเปลี่ยนแปลงด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยความร่วมมือของคนในชุมชน

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการสร้างกลไกการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผ่านวัฒนธรรมการประกอบอาหารละศีลอด ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่ประกอบขึ้นจากหลักคำสอนของศาสนาพหุศานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนไว้อย่างน่าสนใจ ผลจากการวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1) ชุมชนโสร่งในอดีตเป็นชุมชนเกษตรกรรม ทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ การคมนาคมระหว่างชุมชนทำได้ลำบาก เนื่องจากพื้นที่เป็นป่าเขา สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่อุดมไปด้วยศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจากการเรียนรู้เพื่อการดำเนินชีวิตในชุมชน และนำความรู้หรือข้อค้นพบที่ได้มาสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในหมู่สมาชิกและเกิดการยอมรับกันว่าเป็น

สิ่งที่ดีที่เหมาะสมและมีคุณค่า มีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งสิ่งนี้คือความหมายของคำว่า ศิลปวัฒนธรรม ดังที่ A. Abdul Aziz Deraman (1975) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า คือสิ่งที่เราคิดขึ้นมา แล้วปฏิบัติ ในชีวิตประจำวัน ครอบคลุมในทุกด้านของการดำเนินชีวิต เช่นในด้านความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ กฎหมาย คุณธรรม จริยธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ได้รับการสืบทอดจากสังคมของเรา

นอกจากการค้นพบ การเสาะแสวงหา การลองผิดลองถูก เพื่อการดำเนินชีวิตจะเป็นแหล่งสำคัญในการก่อเกิดศิลปวัฒนธรรมในชุมชนแล้ว ในชุมชน โสร่งมีอีกแหล่งสำคัญอีกแหล่งหนึ่งที่เกิดศิลปวัฒนธรรมที่สวยงาม คือ จากหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม อันเป็นศาสนาที่สมาชิกในชุมชนศรัทธาและยึดถือเป็นวิถีการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ด้วยหลักคำสอนของศาสนาอิสลามมีความครอบคลุมในทุกมิติของการดำเนินชีวิตและจะเกิดความเป็นเอกลักษณ์สำหรับผู้ศรัทธา ซึ่งนั่นอาจหมายถึงมีความแตกต่างจากวิถีชีวิตโดยทั่วไป จากการศึกษาสภาพของชุมชน โสร่งพบว่า การให้การศึกษาศาสนาได้รับการให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นของการตั้งชุมชน เพราะความรู้คือหัวใจสำคัญของการศรัทธาในศาสนาอิสลาม ความรู้ในหลักคำสอนของศาสนาอิสลามก่อให้เกิดวัฒนธรรมในชุมชนมากมาย เช่น การแต่งกาย การรวมตัวของบุรุษเพื่อการละศีลอดที่มีสยิด การเข้าสุนัต เป็นต้น แต่ในอีกด้านหนึ่งอิสลามกลับส่งเสริมให้มีการพัฒนาองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อการดำเนินชีวิต โดยกำหนดกรอบไว้เพียงกว้างๆ เท่านั้น คือ การไม่ทำในสิ่งที่ไม่ดี และอนุญาติให้ทำได้หากสิ่งนั้นเป็นประโยชน์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนโสร่งที่มีความน่าสนใจ

ในอดีต ชุมชนโสร่งใช้การศึกษาที่จัดให้มีขึ้นในชุมชนเป็นกลไกหนึ่งของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน และการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เช่น ความรู้เกี่ยวกับภาษามลายูอักษรโรมัน ซึ่งสืบเนื่องจากสมาชิกในรุ่นก่อตั้งชุมชนส่วนหนึ่งมาจากเมืองมะละกา ประเทศมาเลเซีย และมีการนำความรู้ดังกล่าวมาสู่การจัดการศึกษาและสืบทอดได้เป็นระยะเวลาที่ยาวนานหลายสมัย แต่เมื่อการจัดการศึกษาในชุมชนเปลี่ยนไป กลไกในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นก็เปลี่ยนไปด้วยเช่น ซึ่งสอดคล้องกับที่ อัมพร แก้วหนู (2540: 45) ได้กล่าวไว้ว่า มีการนำความรู้ใหม่ๆ มาแก้ปัญหาชุมชนแทนความรู้เก่า เด็กรุ่นใหม่ก็ถูกสอนในโรงเรียนว่าต้องนำพาหมู่บ้านไปในทิศทางใหม่ที่ถูกกำหนดมาจากกรุงเทพฯ ผลก็คือ ความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมถูกทอดทิ้ง ถูกละเลยนักเรียนที่จบการศึกษาออกมาจะสูญเสียความรู้ดั้งเดิมของชุมชน และสอดคล้องกับความเห็นของสามารถ จันทร์สุรย์ และ ประทีป อินแสง (มปป. :49) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ตั้งแต่ประเทศไทยรับภูมิปัญญาสากลเข้ามาเป็นกระแสหลักในการเรียนรู้ในระบบการศึกษา ดังนั้นภูมิปัญญาไทยโดยเฉพาะในส่วนของการศึกษาพื้นบ้าน ได้ถูกตัดออกจากการศึกษาเรียนรู้ในวิถีชุมชนจนเกือบจะหมดสิ้นแล้ว

2) ความเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนโสร่งเกิดขึ้นมากมาย ซึ่งปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมีหลายปัจจัย เช่น ความเจริญที่เข้ามาในชุมชนอันเนื่องจากการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านคมนาคม การศึกษาของคนในชุมชน อาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป การอพยบเข้ามาของคนภายนอกอันเนื่องจากการก่อตั้งมหาวิทยาลัยในชุมชน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับที่ อรพรรณ ดวงสีใส (2546 : 24-25) ได้นำเสนอไว้ว่า การเข้ามาของวัฒนธรรมภายนอก และคนซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมรับไว้โดยไม่ยั้งคิด นำมาซึ่งภาวะวิกฤตของวัฒนธรรม และการวิจัยนี้พบว่า ความเปลี่ยนแปลงทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสิ่งที่รับรู้ได้จากสมาชิกในชุมชน เพียงแต่ชุมชนขาดกลไกในการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพต่างจากในอดีต แต่ภายหลังจากที่ได้เริ่มกระบวนการอนุรักษ์ตามแผนกา

รดำเนินงานของการวิจัยครั้งนี้ ส่วนหนึ่งสามารถนำไปสู่การกระตุ้นให้ทุกฝ่ายได้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนที่มีถือว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ และปัจจุบันมีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายอย่างสูญหายไปพร้อมกับการเสียชีวิตของคน ทั้งนี้สอดคล้องกับสามารถ จันทร์สุรย์ และ ประทีป อินแสง (มปป. : 49) ที่ได้นำเสนอไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญานิรนามและภูมิปัญญาไทยได้สูญหายไปแล้วจำนวนมาก ส่วนที่เหลือในขณะนี้ก็อยู่ในภาวะที่เกี่ยวกับการสูญหายทั้งจากอายุขัยของผู้ทรงภูมิปัญญาที่สืบทอด และทั้งจากกระแสของการพัฒนาสากลนิยมในยุคปัจจุบัน ซึ่งขณะนี้ยังคงเหลือภูมิปัญญาไทยอยู่บ้างในชุมชนชนบท ที่มีผู้ทรงภูมิปัญญาดำเนินการสืบทอดสู่ลูกหลานในชุมชนเท่านั้น

3) ชุมชนโสร่งมีวิธีการประกอบอาหารที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน เน้นวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน และเช่นเดียวกันกับอาหารละศีลอดที่เน้นการนำวัตถุดิบที่มีในชุมชนมาใช้ในการประกอบอาหาร ถึงแม้ว่าอาหารละศีลอดจะเป็นมื้อพิเศษของครอบครัวก็ตาม อาหารที่นำมาใช้ในการละศีลอดนอกจากจะเป็นตามวัตถุดิบที่มีในชุมชนแล้วยังจำเป็นต้องพึ่งพาฤดูกาลอีกด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรค่าแห่งการบันทึกและสืบทอดโดยสมาชิกของชุมชน แต่จะพบว่าการดำเนินกิจกรรมการวิจัยครั้งนี้ ไม่ได้มีส่วนในการกระตุ้นให้เกิดการนำอาหารต่างๆ ไปสู่การประกอบในครัวเรือนเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันพฤติกรรมการซื้ออาหารสำเร็จรูปมารับประทานเพื่อการละศีลอดในครัวเรือนมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ซึ่งแนวโน้มดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของท้องถิ่น ทั้งนี้สอดคล้องกับผลการประชุมสัมมนาเรื่องบทบาทของศิลปินต่อศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม เมื่อวันที่ 16-17 พฤษภาคม 2539 โดยคณะกรรมการการศึกษา ศิลปะและวัฒนธรรม สภาผู้แทนราษฎร (อ้างถึงใน สามารถ จันทร์สุรย์ และ ประทีป อินแสง (มปป. : 46) ซึ่งพบว่า หนึ่งในปัญหาและอุปสรรคด้านศิลปะและวัฒนธรรม คือประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดความสนใจ ตลอดจนขาดจิตสำนึกต่อศิลปะและวัฒนธรรมไทย จนละเลยและถูกลืม มิได้นำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน เนื่องจากการหลงไหลเข้ามาของวัฒนธรรม

ตะวันตก ซึ่งสภาพดังกล่าวนำไปสู่ข้อเสนอจากชุมชนที่เสนอว่า จะต้องส่งเสริมให้เกิดการนำเอา ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การใช้จริงในการดำเนินชีวิต เพื่อการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

4) ในการละศีลอด ชุมชนโดยส่วนใหญ่ได้เลือกอาหารที่ง่ายและสอดคล้องกับแบบอย่าง ของศาสนทูต (ซ.ล) ในการละศีลอด คือ การดื่มน้ำ ตามด้วยอาหารหวาน จากนั้นจึงทำการละหมาด และรับประทานอาหารมื้อหลักหลังจากนั้น ทั้งนี้อาหารที่ท่านศาสนทูต (ซ.ล) รับประทานเพื่อการ ละศีลอด คือ อินทผลัมหรือน้ำ ซึ่งอินทผลัมเป็นผลไม้ที่ไม่มีในชุมชน ดังนั้นจึงใช้น้ำในอาหารแรกใน การละศีลอด นอกจากนี้ชุมชนมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับสรรพคุณของอาหารแต่ละชนิดมา ประยุกต์ใช้ในการเลือกอาหารสำหรับการละศีลอดด้วย และจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ชุมชนไม่มี แนวคิดที่ไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามปะปนในการประกอบอาหารละศีลอด และ ไม่มี ความเชื่ออื่นๆ อันเนื่องมาจากอาหารที่นำมาประกอบเพื่อการละศีลอด ซึ่งผลการศึกษานี้แตกต่าง จากการศึกษาอาหารที่ใช้ในพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนอำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี ของ นุจรี สงวนศักดิ์ (2539: 153) ซึ่งระบุว่า อาหารที่ใช้ในพิธีกรรมส่งผลต่อความเชื่อ เช่น เลือกใช้อาหาร ที่เป็นมงคลนามและมีลักษณะที่เป็นมงคลสามารถสื่อความหมายในลักษณะต่างๆ เช่น ความสำเร็จใน หน้าที่การงานหรือชีวิตครอบครัว เป็นต้น

ทั้งนี้เป็นผลจากการจัดการศึกษาศาสนาในชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมการศึกษาที่ชัดเจนใน อดีต จากสภาพดังกล่าวจะเห็นได้ว่า บทบาทของผู้รู้ในชุมชน มัสยิด ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการให้ ความรู้แก่สมาชิกในชุมชน มีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนให้มีความ สอดคล้องและถูกต้องตามหลักการศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับมนตรี สุดำคำ (2545: 132-133) ที่ระบุว่า การจัดการศึกษาในอดีต บทบาทสำคัญคือสถาบันทางศาสนา ซึ่งนอกจากจะเป็นสถาบันทางจิตใจของ ชุมชนแล้วยังมีบทบาทสำคัญในการ สอนความรู้ในสิ่งที่มียู่ในชุมชน แต่บทบาทดังกล่าว เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

ถึงแม้บทบาทในการจัดการศึกษาของมัสยิดในชุมชน โสร่งจะเปลี่ยนแปลงไป แต่บทบาทใน การเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติศาสนกิจและการขัดเกลาจิตใจยังเป็นบทบาทสำคัญเช่นเดิม ดังนั้นจึง พบว่า ประเพณีนี้หลายอย่างที่เกี่ยวเนื่องจากคำสอนในศาสนา ยังคงถูกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและได้รับ ความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนตลอดมา

5) การประกอบอาหารละศีลอดในครัวเรือนมีแม่บ้านเป็นคนที่มียุทธศาสตร์มากที่สุด และใน การประกอบอาหารละศีลอดจะใช้เวลามากกว่าการประกอบอาหารมื้อปกติ แต่บทบาทของเพศชายใน การประกอบอาหารจะมีขึ้นในส่วนของการทำงานสำหรับอาหารสำหรับการละศีลอดที่มีมัสยิดเท่านั้น ซึ่งการ ละศีลอดในมัสยิดเป็นประเพณีของชุมชนที่ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน แต่จะพบว่าเยาวชนในชุมชนมี ส่วนร่วมในการประกอบอาหารละศีลอดและอาหารในวันปกติ น้อยมาก ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับคำอธิบาย จากผู้ปกครองว่า เยาวชนส่วนใหญ่มีภาระในการเรียนมาก จึงไม่ค่อยให้ความสำคัญในการฝึกหัด

ประกอบอาหาร จนทำให้เยาวชนส่วนใหญ่ไม่มีทักษะในการประกอบอาหารและมีทัศนคติว่า การประกอบอาหารเป็นเรื่องยากและใช้เวลา ทั้งนี้สภาพดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและสูญหายของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ทั้งนี้ อัมพร แก้วหนู (2540: 50) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญาสามารถดำรงอยู่ได้ประการหนึ่งคือ จะต้องเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมหรือเทคโนโลยีระดับกลางหรือต่ำ อย่างการทำสวนทำนา คนส่วนใหญ่สามารถทำได้ แต่ต้องมีการฝึกฝน มีการเรียน สืบทอดกันมาในครอบครัว ไม่ต้องถึงขนาดเข้าโรงเรียน ซึ่งเป็นผลดี คือทุกคนรอบครัวสามารถพึ่งตนเอง สามารถฝึกฝนพัฒนาได้ด้วยตนเอง หรือถ่ายทอดกันภายในชุมชนได้ ไม่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก ดังนั้นเพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาหารสูญหายไปจึงจำเป็นต้องสร้างบทบาทให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

6) การดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 4 กระบวนการ คือ ขั้นการกระตุ้นและสร้างบทบาทต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ ขั้นการสร้างบทบาทของกลุ่มเยาวชน โสร่งเพื่อการอนุรักษ์ ขั้นกระบวนการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน และขั้นการสร้างภาคภูมิใจร่วมกัน กระบวนการดังกล่าวประสบความสำเร็จในการสร้างกลไกในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุหลายประการ คือ

6.1) กิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้ความร่วมมือจากสมาชิกของชุมชนในทุกกลุ่ม

6.2) กิจกรรมเริ่มต้นด้วยการสร้างความตระหนักของคนในชุมชน เป็นผลให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความตั้งใจที่ชัดเจนในการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์

6.3) ชุมชนมีกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอในหลายๆ โอกาส จึงทำให้ง่ายในการสอดแทรกกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชน และการจัดกิจกรรมเพิ่มเติมก็ยังคงได้รับความร่วมมือที่ดีจากสมาชิกในชุมชน

6.4) แกนนำชุมชนและกลุ่มเยาวชนมีความเข้มแข็งและเป็นพลังขับเคลื่อนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างดี

7) กิจกรรมการอนุรักษ์ที่ได้ดำเนินการไปมีความหลากหลาย ตั้งแต่การจดบันทึกรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆ การสังเกต การทดลองปฏิบัติ และการนำเสนอผลงานต่อชุมชน โดยกิจกรรมทั้งหมดดำเนินการโดยกลุ่มเยาวชน และได้รับการสนับสนุนจากแกนนำชุมชนและกลุ่มแม่บ้าน และจากการติดตามภายหลังเสร็จสิ้น โครงการพบว่า กลุ่มเยาวชนเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทางด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญในเรื่องดังกล่าวของกลุ่มเยาวชน ทั้งนี้สอดคล้องกับสามารถ จันท์สุรย์ (อ้างถึงใน รพีพร ทัพพตุง, 2545: 16-

17) ได้นำเสนอแนวทางการศึกษาและเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า จะต้องมีการทำความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการเยี่ยมชม สันทนาปราชญ์ชาวบ้าน การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการจดบันทึก และการเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวตามโอกาสที่เหมาะสม เป็นต้น และข้อเสนอของพรรณวลัย ศิริวงศ์ วัฒนา และสมหมาย แจ่มกระจ่าง (2549: 102) เกี่ยวกับการพัฒนาศิลปะ วัฒนธรรมแก่เยาวชนที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นที่ได้นำเสนอแนวทางไว้ว่า จะต้องให้เกิดกิจกรรมที่เป็นประสบการณ์ตรงแก่เด็กและเยาวชน และเน้นการมีส่วนร่วมของหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยั่งยืนจะต้องด้วยความร่วมมือจากทุกฝ่ายของชุมชน จากการดำเนินกิจกรรมตามโครงการวิจัยพบว่า ชุมชนมีความพร้อมและให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมเป็นอย่างดี ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐควรให้การสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์ในชุมชนที่ชัดเจนขึ้น

1.2 ภาคประชาชนและหน่วยงานในระดับท้องถิ่นควรให้การสนับสนุนกลุ่มเยาวชนทั้งในด้านงบประมาณ และการสนับสนุนให้กลุ่มเยาวชนมีระบบการทำงานและมีความเข้มแข็งในการรวมกลุ่มมากยิ่งขึ้น

1.3 ควรมีการส่งเสริมกิจกรรมการประกอบอาหาร โดยกลุ่มแม่บ้านเพื่อให้มีการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นและการประกอบอาชีพ

1.4 ควรมีการสร้างเครือข่ายกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในระหว่างชุมชนต่างๆ

1.5 ควรมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เพื่อให้การเผยแพร่ทำได้อย่างกว้างขวางขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของสมาชิกในชุมชนที่สร้างความยั่งยืนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.2 ควรมีการวิจัยพัฒนาฐานข้อมูลและระบบสารสนเทศเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3 ควรมีการศึกษาวิจัยความเชื่อมโยงของแหล่งอาหารและวัตถุดิบต่างๆ ในอดีต เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ ของแต่ละชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

บรรณานุกรม

- กิตติ สมบัติ นงพรรณ พิริยานุพงษ์และสายันต์ อัจฉรงค์. 2546. รายงานวิจัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพตนเองของชาวมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์: สงขลา.
- จารุวัจน์ สองเมือง, วุทธิศักดิ์ โกชนกุล และจรรยา แผนสมบุญ. 2550. คู่มือการจัดการเรียนการสอนในสังคมพหุวัฒนธรรมจังหวัดชายแดนภาคใต้. เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ สืบค้นจาก “www.muallimthai.com/?p=24” เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2550.
- ฉันทิศ ทองช่วย. 2543. “ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาวะสังคมไทยปัจจุบัน”. วารสารปริชาต. ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 (ตุลาคม 2542- มีนาคม 2543)
- น้ำทิพย์ วงษ์ประทีป. 2548. การพัฒนาคุณภาพอาหารไทย: ลอดช่องหนองกระดิ่ง. ปรัชญาคุณภิบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์การอาหาร มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์).
- นุจรี สงวนศักดิ์. 2539. อาหารที่ใช้ในพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนอำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้. (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์).
- ปรีชา เกาทอง. 2545. “การศึกษา-ศาสนา-ศิลปวัฒนธรรม-ภูมิปัญญาไทย ปัจจัยหลักของการพัฒนาชาติไทย”. วารสารศิลปะ. ปีที่ 1, ฉบับที่ 1 (ก.ย. 2545) : หน้า 216-223
- พรรณวลัย ศิริวงศ์วัฒนาและ สมหมาย แจ่มกระจ่าง. 2549. “การพัฒนาศิลปะ วัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชนของศูนย์ศิลปะ วัฒนธรรมและท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์”. วารสารการศึกษาและการพัฒนาสังคม. ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 หน้าที่ 93-108.
- พรรณี อวนสกุล และคณะ. 2541. การปรับเปลี่ยนการบริโภคอาหารของชาวพื้นเมืองในจังหวัดเชียงใหม่. เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ สืบค้นจาก www.culture.go.th เมื่อวันที่ 2 มกราคม 2551
- ภัทรารักษ์ แก้วกุล. 2545. การพัฒนาภูมิปัญญาด้านอาหาร กรณีศึกษา: วัฒนธรรมการบริโภคอาหารพื้นบ้านอีสานจังหวัดสุรินทร์. ศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์).
- มนตรี สุดำคำ. 2545. บทบาทของวัยรุ่นในประเพณีไม้ค้ำโพธิ์ : บทสะท้อนช่องว่างของกระบวนการเรียนรู้และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น อำเภอจอมทอง. ปรินญาณิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ไฟล์อิเล็กทรอนิกส์).

- มัสลัม มะหะมะ. 2550. **กฎอะฮ์ลุดดีน 1428: เอกภาพของประชาชาติเหนือสิ่งอื่นใด.** (เอกสารออนไลน์) สืบค้นจากเว็บไซต์ http://www.iqraonline.org/index.php?option=com_content&task=view&id=332&Itemid=146 สืบค้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2551
- มุหัมมัด บิน อิบรอฮีม บิน อับดุลลอฮ์ อัศ-ศุwayญีรีย. 2007. **มุกตะศ็อร อัล-ฟิกฮิล อิสลามีย.** แปลโดย ไฟศ็อล อับดุลฮาดี. (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์) สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มิ.ย 2551 จากเว็บไซต์ <http://www.islamhouse.com/p/54000>
- ยศ สันตสมบัติ. 2544. **มนุษย์กับวัฒนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 3. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- รพีพร ทัพพคง. 2545. **สภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เพื่อพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนตามโครงการโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอุดรดิตต์.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตต์ (ไฟล์อิเล็กทรอนิกส์).
- ลูกมานุลหะกิม (นามแฝง). 2550. **อิสลาม...คุณค่าและอารยธรรมอันสูงส่งของมนุษยชาติ.** เอกสารอิเล็กทรอนิกส์. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2550 จากเว็บไซต์ http://www.iqraonline.org/index.php?option=com_content&task=view&id=253&Itemid=169
- ลูกมานุลหะกิม (นามแฝง). มปป.. **ความเข้าใจระหว่างศาสนาคือแนวทางในการดับไฟได้.** สืบค้นเมื่อวันที่ 30 มกราคม 2550 จากเว็บไซต์ http://www.iqraonline.org/index.php?option=com_content&task=view&id=62&Itemid=169
- วัฒนา ประทุมสินธุ์และคณะ. 2539. **ปรับปรุงพฤติกรรมภารกิจของประชากรเป้าหมายในภาคใต้ของประเทศไทย.** มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.ปัตตานี
- วัฒนา ประทุมสินธุ์และคณะ. 2529. **พฤติกรรมภารกิจของประชาชนภาคใต้ของประเทศไทย.** มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.ปัตตานี.
- วาสนา เพิ่มพูล (มปป.) **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการเรียนรู้ตามอัชยาศัย.** เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ สืบค้นจาก “<http://edu.swu.ac.th/ae/websnong/web01/web451%5Cwisdom1.htm>” เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2550
- วีรบุษ ไม้ไทย. 2541. **การศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการเพิ่มประสิทธิภาพของสถาบันส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของกรมศิลปากรและการท่องเที่ยวกับการพัฒนาทางวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ : ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักเลขานุการกรม กรมศิลปากร.
- สมาน สรรพศรี. 2540. **“ศิลปวัฒนธรรมกับบทบาทการส่งเสริมการเรียนรู้ในสังคมใหม่”** วารสารศิลปกรรมบูรพา. ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 (มิ.ย. 2547-พ.ค. 2548), หน้า 20-29

สามารถ จันทร์สุริย์ และประทีป อินแสง. มปป.. รายงานวิจัยเรื่อง การศึกษากับศิลปะ วัฒนธรรมและ
ภูมิปัญญาไทย (แนวทางการจัดการศึกษาด้านศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย).

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์.สืบค้น

จาก <http://www.onec.go.th/publication/4004002/s95002.pdf> เมื่อวันที่ 2 มกราคม 2551
 สุธี เทพสุริวงศ์. 2547. “อาหารพื้นบ้านไทยมุสลิม”. วารสารรัฐสมิแล ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 (พ.ค.-ส.ค.
 2547) หน้า 39-44

สุมาลีกา เปี่ยมมงคล สุธิรา เสาวภาคย์ และอับดุลเลาะ อับรู. 2544. **บทบาทของการบริโภค
 อุตสาหกรรมอาหารฮาลาลต่อรูปแบบการบริโภคอาหารของชาวไทยมุสลิมกลุ่มต่างๆ ใน
 จังหวัดภาคใต้ตอนล่าง. โครงการจัดตั้งศูนย์ศึกษาเพื่อพัฒนาเกษตรธุรกิจสามฝ่าย อินโดนี
 เซีย- มาเลเซีย-ไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.ปัตตานี**

อรชร พรประเสริฐ. 2537. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรณีพืชผักและกรรมวิธีปรุงอาหารของชาวอีสาน.**

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ สืบค้นจาก www.culture.go.th เมื่อวันที่ 2 มกราคม 2551

อับดุลลฮ์ สุลไหมมัด. 2548. **รวมฎอนเดือนแห่งการถือศีลอด.** เอกสารอิเล็กทรอนิกส์. สืบค้นเมื่อวันที่
 1 มิ.ย. 2550 จากเว็บ

ไซค์ <http://www.moradokislam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=239>

อัมพร แก้วหนู. 2540. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา : พัฒนาได้จริงหรือ ??”. วารสารทักษิณคดี. ปี
 ที่ 4, ฉบับที่ 3 (ก.พ.-ก.ค. 2540), หน้า 43-55

อิสมาอีลลุดฟี จะปะกียา. 2004. **อิสลามศาสนาแห่งสันติภาพ.** แปลโดย ซุฟอัม อุยมาน. พิมพ์ครั้งที่ 2.
 นราธิวาส : มูลนิธิฟื้นฟูมรดกอิสลามภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ประเทศไทย).

อาบูอับบาล. 2549. **มาแก้ศยามตามสุนนะฮ์กันเถอะ.** เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ สืบค้น

จาก http://www.iqraonline.org/index2.php?option=com_content&task=view&id=16 เมื่อ
 วันที่ 2 มกราคม 2551

หนังสือภาษาต่างประเทศ

Harun Din, Sulaiman Yasin, Hasson Salleh and Sidi Ghazalba.1988. **Manusia Dan Islam.** Kuala
 Lumpur : Perchetakkan Wathan Sendirian Berhad. (ภาษามลายู)

Insikelufidia Islam. 2004 . Kuala Lumpur : Dewan Bahasa dan Pustaka. (ภาษามลายู)

เชดซาเบก. ม.ป.ป. **ฟิสิกษุซุนนะฮ์.** กรุงญุดดะฮ์ : มัคตะบะตุลคิตมาตุลชะดียะฮ์. (ภาษาอาหรับ)

มะห์มูด อัลคอลิตีฮ์. 1983. **อัลอุซูล อัลฟิกรียะห์ ลี ซากอฟะห์ อัลอิสลามียะห์.** อัมมาน: ซาอูดิอารเบีย.
 (ภาษาอาหรับ)

- มุสลิม. 1929. **อ็ชชออีห์**. : กอฮิเราะห์.(ภาษาอาหรับ)
- มุฮัมมัดอาลี อ็ชชอบูนี. ม.ป.ป. **วระรออิอุลบะยาน ตัฟซีร อายาตุลอะสุกาม มินัลกุรอาน**.
นครมักกะฮ์ : คารุซตุรอซูลอาราเบีย.(ภาษาอาหรับ)
- อ็ชชอบูนี , มุฮัมมัดอาลี. ม.ป.ป. **วระรออิอุลบะยาน ตัฟซีร อายาตุลอะสุกาม มินัลกุรอาน**. นครมักกะฮ์ :
คารุซตุรอซูลอาราเบีย.(ภาษาอาหรับ)
- อ็ชชอวี. **อัลอะลัมมะตุลเชกอะฮ์หมัด**.1977. **ฮาชียะตุลอาลามะตุชชอวีอะลาตัฟซีรุลญะลาสิล**.คารุ
ฟิกร.(ภาษาอาหรับ)
- อັตตีรมิซีย์. 1958. **อัลญามิฮ์ชออีห์**. : กอฮิเราะห์(ภาษาอาหรับ)
- อัลจามิ ลีอะห์ฮาม อัลกุรอาน อิมามกุฎบี**. เล่ม 2. เบรุต, เลบานอน:คารอัลกุฎบอัลอิลมียะห์(ภาษา
อาหรับ)
- อัลซัรกอณี. 1988 **มานาฮิล อัลอิรฟาน ฟิ อุลุมุลกุรอาน**. เล่มที่ ๑. คารอัลกุฎบ อัลอิลมียะห์ เบรุต
เลบานอน(ภาษาอาหรับ)
- อัลบุกอริย์. 1958. **อ็ชชออีห์**. เล่มที่ 4. พิมพ์ครั้งที่ 3. ไคโร อียิปต์:คารซาลาฟิยะห์(ภาษาอาหรับ)
- อัลบุกอริย์. 1958. **อ็ชชออีห์**. เล่มที่ 8. พิมพ์ครั้งที่ 3 . ไคโร อียิปต์:คารซาลาฟิยะห์.(ภาษาอาหรับ)
- อัลฟูยุม อัลอาลัมมุลาอะลามะฮ์อะฮ์หมัดบินมุฮัมมัด.1990. **อัลมิชบาฮ์สุลมนีร์**.ลูบนาน : มักตะบะตุลลูบ
นาน.(ภาษาอาหรับ)
- อาตียะห์ มุฮัมหมัดสาลิม. 1987. **อັตตารอวิฮ์ มะคีนะห์ ซาอูดีอารเบีย**: มักตาบะห์ คาร อັตตุรอซ
อาบูดาวูด. 1968. **อัลญันน**. คารุลหาดีษ: ฮิมชี(ภาษาอาหรับ)
- อิบน์รุซดุ อัลอิมามตุกอฎี อาบู อัลวะลีด มุฮัมมัด บิน อะฮ์หมัด. 1984. **บิดาเยตุลมุจตะเฮด วะนิहाยะ
ตุลมุคตะซิด** . ปากีสถาน , ตาฮูร : มักตะบะตุลอิติมียะฮ์(ภาษาอาหรับ)

ภาคผนวก

ภาคผนวก ภาพกิจกรรมการอนุรักษ์

1. ภาพกิจกรรมเวทีประชาคมเพื่อการนำเสนอวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในเดือนรอมฎอน

การดำเนินรายการเวทีประชาคม

กล่าวเปิดเวทีประชาคมโดยกำนันตำบลเขาตุ้ม

ภาพบรรยากาศผู้เข้าร่วม

ภาพบรรยากาศผู้เข้าร่วม

ผู้ทรงคุณวุฒิบรรยายให้ความรู้

กิจกรรมอานาชีต คั่นรายการ

ตัวแทนทีมวิจัยชี้แจงโครงการและรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้เข้าร่วม

บรรยากาศของเด็กๆ ที่มาร่วมงาน

กลุ่มแม่บ้านและผู้สูงอายุในชุมชนที่มาร่วมงาน

กลุ่มแม่บ้านและผู้สูงอายุในชุมชนที่มาร่วมงาน

2. การนำเสนอชนิดอาหารและอาหารละศีลอดในชุมชนของกลุ่มแม่บ้าน

3. การนำเสนออาหารและอาหารเหลือคองกลุ่มพ่อบ้านในชุมชน

4. เวทีสนทนากลุ่มย่อย

5. กิจกรรมการอบรมเยาวชนในการประกอบอาหารละศีลอด

